

ΚΑΤΑΙΓΙΔΑ ΜΑΡΤΙΑΤΙΚΗ

Ἄδρές,
Χοντρές,
Οἱ στάλες πέφτουν, οἱ μεγάλες τῆς βροχῆς,
Κι ἄριές.
Κλᾶμα πικρὸ καὶ πῶς ἀχεῖς!
Πῶς ἀντηχεῖς, μέσ' στὶς θλιμένες τὶς καρδιές,
Ἄντάμα μὲ σπασμένες δοξαριές.
Βαρειές ποῦνε οἱ βαθειές πληγές,
Καὶ τῆς βαρύγνωμης ψυχῆς,
Οἱ ἀπελπισιές!...

Διές,
Ἦλιος τοῦ Μαρτιοῦ μαζί
Μὲ τὸ χαλάζι,
Τὸ σκληρὸ σὰν τᾶστρα.
ᾠ ἔννοια! ζεῖ
Μέσ' σᾶλλα, πῶχει ἢ μπόρα,
Ζεῖ κ' ἢ στάλα
Ἄκόμα τὸ νερό, ἀφοῦ
Στάζει ἔτσι τόρα
Μέσ' στὴ φαρφου-
Ρένια γλάστρα....

Ἀπόψε, ὦϊμέ!
Ἀπόψε ἐμέ,
Ἀπόψε κάψε με καῦμέ,
Ἀπόψε κόψε, ὅτι ἡ Κλωθὴ
Μοῦκλωθε, θάνατε, νάρθῶ...
Τὶ στὸ βυθὸ τοῦ πόνου, τῆς ψυχῆς
Ὁ ἀθὸς σπαράζει,
Τὶ βλέπω ἐσέ,
Πνιμένον κόσμῳ μου χρυσέ,
Μέσα στὸ βρόχι τῆς βροχῆς
Καὶ στὸ χαλάζι....

Η ΑΔΕΡΦΗ

ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΝΙΡΒΑΝΑ

Όταν πέθανε η μητέρα και τὸ σπίτι μας σκόρπισε σὰν ἀπὸ ξαφνικὸ ἄνεμο, ἡ ριπή του πήρε καὶ τὴν ἀδερφή μακριά. Τὴν κλείσανε σ' ἓνα σκολεῖο στὴ χώρα. Εἴτανε δέκα χρόνια μεγαλύτερή μου κι ὁ παππούς κ' ἡ γιαγιά δὲν μπορούσαν νὰ τὴν πάρουν, ὅπως ἐμένα, στὴν ἔρημη ἔξοχή πού ζούσαν. Ἔτσι, μαζί μὲ τὴ θολὴ θύμηση τῆς μητέρας μου ἔμεινε καὶ τὸν νεῖρο μᾶς ἀδερφῆς, τόσο θολὸ κι αὐτό, ὅπως μπορούσε νὰ μείνει στὸ νοῦ ἐνὸς παιδιοῦ τριῶν ἢ τέσσερω χρόνων. Καὶ θὰ σβηνότανε ὀλότελα, ἂν τὸνομά της δὲ ζοῦσε πάντα στὸ σπίτι, ἂν ἡ γιαγιά δὲν ἔδινε τοῦ μικροῦ ἀδερφοῦ τὰ φιλιὰ, πού τοῦ ἔστελνε ξεχωριστὰ σὲ κάθε γράμμα της καὶ ἂν πάντα τὴν πρωτοχρονιά δὲν ἔφτανε κάτι ἐξεπίτηδες γι' αὐτόν. Θυμοῦμαι ἀκόμα τὴ χαρὰ πού εἶχα μ' ἓνα μικρὸ ἀλογάκι, πού κουρδιζότανε κ' ἔτρεχε γοργὰ στὸ πάτωμα. Μιὰ μέρα ὅμως τὸ πήρα νὰ τὸ δείξω ἐνὸς χωριατόπουλου, πού ἐρχότανε καὶ παίζαμε ὄξω στὴν αὐλή. Δὲν μπορούσε νὰ κυλήσει καταγὶς στὰ χόρτα κ' ἔτσι πήγα καὶ τὸ ἔβαλα νὰ τρέξει ἀπάνω στὴ στενὴ σανίδα, πού εἶχε γιὰ γεφύρι τὸ ποταμάκι, πού περνοῦσε μέσα στὶς ἰτιές καὶ στὰ καλάμια στὴν ἄκρη τοῦ περιβολιοῦ μας. Δὲ στοχάστηκα πὼς μπορούσε νὰ λοξέψει καὶ νὰ πέσει στὸ νερό. Σὰν τὸ βγάλαμε καὶ τ' ὄφερα στὸ σπίτι, δὲν κυλοῦσε πιά. Βράχηκε μέσα ἡ μηχανή του κ' ἔπειτα σκούριασε κ' ἔμεινε ἀκούνητο, πεταμένο σὲ μιὰν ἄκρη. Ὅταν τὸ ἔμαθε ἡ ἀδερφή, ἔγραψε πὼς θὰ φέρει ἄλλο τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο, πού θὰ ἐρχότανε. Ξεμπέρδεβε μὲ τὸ σκολεῖο καὶ τὴν περιμέναμε ὅλοι μὲ χαρὰ.

Καὶ νὰ ἓνα δειλινὸ τὴν ἔβγαλε τὸ ἀμάξι στὴν αὐλόπορτα μαζί μὲ τὸν παππού, πού πήγε καὶ τὴν πήρε κάτω στὸ σκάλωμα, ὅπου πιάνανε τὰ βαπόρια. Σὰν ἄκουσα τὸν κρότο, ἔτρεξα καὶ γώ, μὰ σὰν εἶδα τὴν ἀδερφή πού πήδησε ἀπὸ τὸ ἀμάξι, ἔχασα μεμιάς ὅλο τὸ θάρρος μου καὶ γύρεψα νὰ κρυφτῶ πίσω ἀπὸ τὸ φουστάνι τῆς γιαγιάς. Μ' ἔπιασε ἄξαφνα ντροπὴ γιὰ τὴν παλιά, τὴ λερωμένη φορεσιά μου καὶ τὰ χέρια μου τὰ μαυρισμέν' ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὰ χώματα. Τ' ὄμορφο καπέλλο τῆς ἀδερφῆς μὲ τὰ κόκκινα τριαντάφυλλα καὶ μὲ τὸ βέλο, τὸ φανταχτερό της φόρεμα καὶ τ' ἄσπρα τὰ σκαρπίνια μὲ τὸ ψηλὸ τακούνι μὲ ξαφνίσανε. Συνηθισμένος μὲ τὴ μαυροφόρα τὴ γιαγιά, μὲ τὶς χωριάτισσες, πού ἔβλεπα μόνο ἐκεῖ στὴν ἔρημιά, δὲ φανταζόμουνα ποτὲ τὴν ἀδερφή ἔτσι σὰν κυρία, ὅμοια μὲ τὶς ζωγρα-

φίές, πού ξεκολλούσανε ἀπὸ τὰ τσίτια καὶ μοῦ δίνανε οἱ γυρολόγοι, σὰ σταματούσανε ὄξω στὴν αὐλόπορτα καὶ ψούνιζε ἡ γιαγιά.

Ἔπρεπε, πρὶν ἀκόμα ἡσυχάσει καλὰ-καλὰ ἡ ἀδερφή, νὰ πάει νὰ βγάλει ἀπὸ τὸ μπαούλο της καὶ νὰ μοῦ δώσει τὸ παιγνίδι πού περίμενα, γιὰ νὰ ξεθαρρέψω καὶ νὰ καθήσω μερικὲς στιγμὲς στὰ γόνατά της. Τὸ παιγνίδι ὅμως δὲν εἴτανε τὸ ἀλογάκι πού περίμενα. Εἴτανε μιὰ μικρὴ ξύλινη βαρκούλα μὲ λευκὸ παννί.

«Αὐτὴ δὲν ἔχει φόβο νὰ σκουριάσει», εἶπε ἡ ἀδερφή καὶ μ' ἄφησε νὰ πάω νὰ τὴ δοκιμάσω κάτω στὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ.

Τὴν ἄλλη μέρα, πού μὲ πήρε ἡ ἴδια ἀπὸ τὸ χέρι καὶ πήγαμε μαζί νὰ ρίξουμε τὴ βάρκα, δὲν εἴτανε πιά ἡ χτεσινὴ κυρία. Φοροῦσε τσίτινο κοντὸ φουστάνι, εἶχε ριγμένη μιὰ πλατεῖα μαντήλα στὰ μαλλιά καὶ μπῆκε κι αὐτὴ στὸ νερὸ καὶ κυνηγούσαμε μαζί τὴ βάρκα, πού τὸ ρέμα ἤθελε νὰ τὴν τραβήξει πρὸς τὸν καταρράχτη, πού βούιζε ἀπόβαθα πίσω ἀπὸ τὶς ἰτιές. Ἐκεῖ στὴν ἄκρη τοῦ περιβολιοῦ εἴταν ἡσυχὸ καὶ ῥηχὸ τὸ ποταμάκι. Σερνότανε σουφρώνοντας καὶ μουρμουρίζοντας ἀπάνω στὰ γυαλιστερὰ χαλίκια κι ἀπλωνότανε τρεμόλαμπο καὶ λαγαρὸ μέσα στὰ θερισμένα κίτρινα χωράφια. Ἐκεῖ ἐρχόμαστε κάθε πρωτὶ καὶ ρίχναμε τὴ βάρκα. Καὶ γιὰ νὰ ασφαλιστοῦμε καλῆτερα νὰ μὴ μᾶς φύγει, πλέκαμε μιὰ δέση μὲ κλαδιὰ καὶ μὲ χαλίκια παραπέρα ἐκεῖ πού τὸ ρέμα στένεβε, καὶ καθισμένοι στὴν ἄκρη τοῦ νεροῦ ἀπολούσαμε τὴ βάρκα καὶ τὴν κοιτάζαμε νὰ τρέχει τρεκλιστὰ, πότε ἴσια πότε λοξέβοντας, ὅπως τὴν ἔσερνε τὸ ρέμα, ὅσο πού γύριζε καὶ χανότανε μαζί μὲ τὸ ποτάμι πίσω ἀπὸ τὰ καλάμια. «Πάει, ἔστριψε στὸν κόρφο», ἔλεγε κάθε φορὰ ἡ ἀδερφή.

Πηγαίναμε, τὴν παίρναμε καὶ ξαναρχινοῦσε τὸ παιγνίδι. Ξαναρμείνιζε πάλε ἡ βάρκα καὶ χανότανε πάλε πίσω ἀπὸ τὰ καλάμια κ' ἡ ἀδερφή μοῦ ξηγοῦσε τί εἶναι κόρφος καὶ μοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴ θάλασσα, πού δὲν τὴ θυμόμουνα οὔτε σὰν ὄνειρο ἀπὸ τὸν καιρὸ πού καθόμαστε στὴ χώρα. Πὼς φανταζόμουνα τὴ θάλασσα δὲ μοῦ μένει πιά στὸ νοῦ. Θυμοῦμαι μόνο πὼς τὸ ποταμάκι ἀνοιγότανε μπροστὰ μου σὰν κατιτὶς ἀπέραντο κ' ἡ βαρκούλα μὲ τὸ λευκὸ παννί μεγάλωνε σὲ τρόπο πού νὰ χωρεῖ καὶ μένα καὶ τὴν ἀδερφή καὶ τὴν ἔβλεπα νὰ μᾶς παίρνει μέσα καὶ τοὺς δυὸ καὶ νὰ κυλᾷ καὶ νὰ χάνεται μαζί μὲ μᾶς σὲ μακρινό, ἄγνωρο, ὄμορφο ταξίδι.

Ἐπειτα ἦρθε ὁ πατέρας ξαφνικὰ ἓνα βράδι καὶ τὴν ἄλλη μέρα πήρε μαζί του τὴν ἀδερφή. Ἐκλαιγα, ὅμως δὲν ἤθελα νὰ πάω καὶ γώ, γιὰ τὴν φοβόμουνα τὸν πατέρα. Πολὺ σπάνια τὸν ἔβλεπα καὶ δὲν ἄκουγα στὸ σπίτι πολλὰ καλὰ γι' αὐτόν. Καὶ μιὰ φορὰ, πού πήγε ὁ παππούς στὴ χώρα νὰ δεῖ τὴν ἀδερφή, δὲ θέλησα νὰ πάω μαζί κι ἄς

πιθυμούσα και γὰ νὰ δῶ τὴν ἀδερφή και νὰ δῶ κούλας και τὴ θάλασσα. Ἐπειτα ἦρθε πάλι ξαφνικά ἓνα βράδι ὁ πατέρας και μαλλώσανε μὲ τὸν παππού. Καὶ γιὰ καιρὸ δὲν ξαναείδαμε οὔτε κείνον οὔτε τὴν ἀδερφή.

Ἦστερα ὅμως ξαναβρέθηκε μιὰ μέρα ἡ ἀδερφή στὸ σπίτι. Πότε ἦρθε, πῶς και ποιὸς τὴν ἔφερε δὲν τὸ ἔνοιωσα ἢ δὲν τὸ θυμοῦμαι. Θυμοῦμαι μόνο τὴ θλίψη και τὴ σιωπή, πού ἔφερε μαζί της. Κάτι χειρότερο, κάτι πιὸ ἀνήσυχο ἀπὸ τὴ σιωπή: ἓν' ἀδιάκοπο, ἀτέλειωτο κρυφομουρμούρισμα. Κρυφομουρμούρισμα μέσα στὴν κάμαρα τῆς ἀδερφῆς, ὅταν ἔμενε μόνη μὲ τὴ γιαγιά· κρυφομουρμούρισμα τῆς γιαγιάς μὲ τὸν παππού παντοῦ, ὅπου βρισκότανε κι αὐτοὶ μονάχοι τους. Ἄμα βλέπανε μπροστά τους ἄλλον, πάβανε και ξαναέπερτε ἡ σιωπὴ πιὸ θλιβερή. Τὰ μάτια τῆς γιαγιάς εἴτανε σκοτεινὰ και δακρυσμένα κάποτε, ὁ παππούς σεργιανοῦσε ἀδιάκοπα πέρα δῶθε στὸ μακρι χαγιάτι και ζάρονε τὰ φρύδια, ὅπως τὸ συνηθοῦσε, και κάπνιζε και μιλοῦσε μοναχός.

Ἡ γιαγιά ἔλεγε πῶς ἡ ἀδερφή εἴταν ἄρρωστη, πῶς κρύωσε στὸ δρόμο. Μὰ δὲ φέρανε τὸ γιατροῦ οὔτε τότες οὔτε ἕστερα. Ἡ γιαγιά καθότανε σιμά της και τῆς χάδεβε τὸ χέρι και τὰ μαλλιά, μὰ ὁ παππούς δὲν ἔμπαινε ποτὲ στὴν κάμαρα τῆς ἀδερφῆς. Κ' ἡ ἀδερφή πάλι δὲν ἔβγαινε ποτὲ ἀποκεῖ. Κλεισμένη μέσα κι ὅσο ὁ χειμῶνας σκοτεινίαζε τὸ περιβόλι και τὴν ἐξοχή, κλεισμένη μέσα κι ἄμα μὲ τὴν ἀνοιξὴ φούντωνε ἡ αὐλή μας, γέμιζε ἥλιο ἢ λαγκαδιὰ και λιώσανε στὰ βουνὰ τὰ χιόνια. Δὲ θέλησε νάρθει οὔτε μιὰ φορὰ νὰ ρίξουμε τὴ βάρκα στὸ ποταμάκι, πού ξεθόλωσε και ρήγινη και καθὼς ζέστανε ὁ καιρὸς μπορούσα πάλι νὰ βουτῶ μὲς τὸ νερό. Ἡ ἀδερφή καθότανε πάντα γερμένη στὸν καναπέ, σκυφτὴ στὸ κέντημά της, γλωμὴ και ἀγέλαστη, ἀδύνατη και σιωπηλή. Μ' ἔπαιρνε κοντὰ της και μὲ κοίταζε στὰ μάτια δίχως νὰ μιλεῖ. Μόνο μιὰ μέρα, καθὼς ἀκκουμποῦσε στὸ παράθυρο και κοίταζε μέσα στὸ ἀνοιγμένο τζάμι, ὅπου καθρεφτιζότανε ἡ αὐτὴ κ' οἱ ράχες πέρα, μου εἶπε ἄξαφνα:

«Δές, τὶ ὄμορφα πού εἶναι δῶ μέσα».

Ἐσκυψα στὸν ὄμο της και κοίταξα καλύτερα. Τὸ πηγάδι μὲ τὶς ροδοδάφνες ἓνα γῦρο φαινότανε μπροστὰ μπροστά, πίσω μαύριζε ψηλόλιγγο ἓνα κυπαρίσσι, ἔπειτα πρασινίζανε τὰ δέντρα τοῦ περιβολιοῦ κι ἀποκάτω τους ἔλαμπε στὸ βάθος μιὰ στενὴ λουριδ' ἀπὸ τὸ ποταμάκι. Πολλὲς φορὲς εἶχα δεῖ καθρεφτισμένη ἐκεῖ στὸ τζάμι τὴν εἰκόν' αὐτὴ τῆς λαγκαδιᾶς· ὅμως τὴν ὥρα ἐκείνη, καθὼς ἔγερνα στὴν ἀδερφή κ' εἶχα μπροστά μου τὸ ἀδυνατισμένο πρόσωπό της μὲ τὰ βαθουλὰ τὰ μάτια, μου φάνηκε πῶς τὴν εἰκόνα, πού δειχνότανε στὸ

τζάμι, τὴν ἔβλεπα και γὼ μὲ τὰ θλιβερὰ μάτια τῆς ἀδερφῆς. Κ' ἔμεν' ἀμίλητος και κοίταξα ἐκεῖ μέσα και θυμοῦμαι πῶς τὸ γνώριμο αὐτὸ μέρος—ὅπως καθρεφτιζότανε σκουρότερο, ὅπως τὸ φωτοῦσε κεῖ θαμπότερα, πνιγμένα ὁ ἥλιος και τάνθη ἀπὸ τὶς ροδοδάφνες κοκκινίζανε σπαρτὰ σὰ φλόγες—μου φάνταξε ἄξαφνα σὰν κόσμος ἄγνωστος και νέος, παραξένος και μαγικός.

«Μόνο ἐδῶ μέσα εἶν' ὄμορφος ὁ κόσμος», ξαναεἶπε ἡ ἀδερφή. Εἴτανε τὰ στερνὰ της λόγια πού ἄκουγα.

Ἐπειτ' ἀπὸ λίγες μέρες τὸ σπίτι βρέθηκε στὸ πόδι ἓνα πρωί. Ἡ γιαγιά, πού μπῆκε στὴν κάμαρα, δὲ βρῆκε τὴν ἀδερφή. Τὴ γυρέψανε παντοῦ, ὅσο πού τὴ βγάλανε νεκρὴ ἀπὸ τὸ ποταμάκι, κάτω ἐκεῖ στὸν καταρράχτη πίσω ἀπὸ τὶς ἱτιές, ὅπου μᾶς ἔσερνε τὸ ρέμα τὴ βαρκοῦλα. Τὴ φέρανε σκεπασμένη στὸ σπίτι. Εἶδα μόνο τὰ μαλλιά της, πού στάζανε νερό, και τὶς ἄκρες ἀπὸ τὰ γυμνὰ πόδια της.

Ἡ σιωπὴ ξαναβασίλευσε στὸ σπίτι. Δὲ λύθηκε οὔτε ὅταν ἦρθε ὁ πατέρας τὴν ἄλλη μέρα και θάψανε τὴν ἀδερφή. Δὲν ἔμαθα τὴν ἀφορμὴ ποτέ, ἡ ἀδερφή ἔπνιξε μαζί της τὸ κρυφόν. Δὲν τὸ φανέρωσε ἡ γιαγιά ὅσο ἔζησε κι ὁ πατέρας, ὅταν ἕστερα πῆγα μαζί του, δὲ μελέτησε ποτὲ τὸνομα τῆς ἀδερφῆς. Μιὰ φωτογραφία της, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού εἴτανε στὸ σκολειὸ στὴ χώρα, ἔστεκε στὸ κομὸ τῆς σάλας. Ἐπειτα χάθηκε κι αὐτὴ, δὲν τὴν ξαναεἶδα. Ὡστόσο δὲ λησμόνησα ποτὲ τὸ πρόσωπο τῆς ἀδερφῆς. Τὸ βλέπω πάντα σκυφτὸ μπροστὰ στὸ τζάμι τοῦ παλιοῦ σπιτιοῦ, ἐκεῖ πού γέρνω κάποτε και γὼ νὰ δῶ γιὰ μιὰ στιγμὴ ὄμορφο τὸν κόσμο.

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΦΩΤΕΙΝΗ ΤΟΥ ΑΝΕΓΝΩΣΤΗ*

VI

Πέρασαν πολλές-πολλές μέρες. Τὸ ὄνομα τοῦ Θρασύβουλου δὲν ἀκούστηκε πιά στὸ σπίτι. Κανένας δὲν τὸ ἀνάφερε. Λὲς καὶ ποτὲ δὲ στάθηκε ἡ ἐποχὴ ποὺ ἐρχόταν καὶ γιόμιζε ἡ μικρὴ σαλίτσα ἀπὸ εὐχάριστες κουβέντες καὶ οἱ ὥρες περνοῦσαν τόσο γλυκὰ καὶ ἤσυχα. Τώρα, ὅλα εἶχαν πάρει τὴν πρωτινὴ τους ὄψη. Ἡ δουλίσσα ἐπλεκε μιὰ λερωμένη ταντέλα γιὰ νὰ μαθαίνει στὸ κατῶφλι τῆς κουζίνας, τὸ φαγητὸ σιγόβραζε στὴν πυροστιά, ὁ γάτης τέντωνε ἡδονικὰ τὰ πόδια του στὸν ἥλιο, καὶ τὸ ἀνοιξιάτικο ἀεράκι ἀνάδευε ἐλαφρὰ τὰ πρῶτα φυλλαράκια τῆς τριανταφυλλιᾶς. Ὁ Σωτήρης ἦταν εὐχαριστημένος ποὺ ἔδωσε τέλος στὶς κακογλωσσίες τοῦ κόσμου, καὶ μόνο ἡ Φωτεινὴ ἀδυνατίει καὶ γλώμιαινε ἀπὸ τὸν καϊμὸ τῆς ἀγάπης.

Ἐρχόταν στιγμὲς ποὺ ὅλα τ' ἀποφάσιζε. . . . . Νὰ τοῦ γράψει. Νὰ τοῦ πῆ τὸν πόνο της καὶ τὰ βάσανα της, νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ περνᾷ κάποτε νὰ τὸν βλέπει. Νὰ τοῦ φανερώσῃ τὴν ἀγάπη της, ποὺ τὴ κράτησε κρυμμένη τόσο καιρὸ. Καὶ συλλογιζόταν μὲ κρυφὴ λαχτάρα πὼς μπορεῖ νὰ νόμισε ὁ Θρασύβουλος πὼς δὲν τὸν ἀγαποῦσε, καὶ πὼς ἐκεῖνη ἔσπρωξε τὸν ἀδερφό της νὰ τοῦ πῆ γιὰ τοῦ κόσμου τὰ λόγια. Ἦταν οἱ στιγμὲς αὐτὲς εὐτυχημένες καὶ ἡ Φωτεινὴ πίστευε πὼς στὸ χέρι ἦταν μ' ἓνα της μικρὸ γραμματάκι νὰ τὸν ξαναφέρει πάλι κοντὰ της.

Ἦταν ὅμως κι ἄλλες μαῦρες καὶ σκοτεινὲς ποὺ ἔβλεπε καθαρὰ πὼς ὅλα τέλειωσαν, πὼς ὁ Θρασύβουλος δὲν τὴν ἀγαποῦσε, καὶ δὲ θὰ τὸν ξανάβλεπε ποτέ. Καὶ θυμόταν τὰ λόγια τοῦ σπιτιοῦ του καὶ τὸ τί τοῦ ἔλεγαν γιὰ νὰ τὸν ἀποτραβήξουν καὶ ἔλυωνε καὶ ἔσβυνε ἀπὸ τὸν καϊμὸ.

Ἄχ, γιατί ἡ καρδιά της νὰ ἐμπιστευτεῖ σὲ μιὰ τέτοια ἀγάπη! Ὅλες της οἱ ἐλπίδες μάταιες καὶ ψεύτικες.

Ἀρχίνησε νὰ βαρύνεται τὴ ζωὴ καὶ ποθοῦσε τὸ θάνατο. Ἄφοῦ δὲ θὰ μπορούσε λοιπὸν ποτὲ νὰ φτάσῃ τὸνειρό της κάλλιο νὰ πέθαινε χίλιες φορές.

Κι ἀρώστησε, κι ὁ Σωτήρης ποὺ καταλάβαινε πιά τὴν ἀφορημὴ φροβήθηκε μὴ χάσει τὴν ἀδερφή, καὶ κρύος ἰδρῶς τὸν περιλούσε. Ἐφερνε γιατροὺς καὶ γιατρικά καὶ σκέπτονταν μόλις νὰ καλλιτερέψῃ νὰ τὴν ταξιδέψῃ. Εἶχαν συγγενεῖς στὴν Ἀλεξάντρα νὰ τὴ στελεῖ, νὰ δώσει νὰ πάρει ὁ νοῦς της.

Ἄλλη γιάτριά τὸ κακὸ δὲν εἶχε. Ὁ Θρασύβουλος οὔτε στὸ μαγαζί του δὲν ξαναπάτησε. Τοῦχαν σφίξει τὰ λουριά οἱ δικοὶ του.

* Ἡ ἀρχὴ του στὴ σελίδα 274.

Ἦταν ὑποχρεωμένος στὴ φαιμελιά του. Ὅλα τὰ περιμένε ἀπὸ αὐτὴ. Καὶ τὸν δικαίωνε. Ναι, ναι, αὐτὸ ἦταν ἡ Φωτεινὴ θάφεινε γιὰ κάμποσους μῆνες. Θὰ γιαιτρευτόταν ἀνάμεσα στοὺς συγγενεῖς καὶ ποιοὺς ξέρει—ἤλπιζε ὁ Σωτήρης—μπορεῖ νὰ τῆς εὕρισκαν καὶ κανένα παιδί.

Τὸ σχέδιο του τῆς τὸ εἶπε ἓνα βράδυ ποὺ ἦταν πιά καλύτερα καὶ καθόταν σὲ μιὰ μακρὰ πολυθρόνα καὶ κεντούσε. Χάρηκε, καὶ τοῦ ὁμολόγησε πὼς κι αὐτὴ τὸ εἶχε σκεφθεῖ μὰ δὲν κοτούσε νὰ τοῦ τὸ ζητήσῃ.

Ἄπ' ὅλο τὸ χαραχτήρα τῆς Φωτεινῆς δυὸ ξεχώριζαν περιέργα φυσικά. Ὁ ἐγωϊσμός καὶ μιὰ κάποια περηφάνεια ποὺ τὴν ὀδηγοῦσε πάντα στὸ μεγαλιτέρό της καὶ τὸ ἀνώτερο. Ὁ χωρισμός τοῦ Θρασύβουλου τῆς πλήγωσε στὸ αἶσθημα της μὰ πλιότερα πλήγωσε τὸν ἐγωϊσμό της. Γι' αὐτὸ ἤθελε νὰ φύγει.

Ἡ βραδεὶὰ πέρασε πολὺ ὁμορφα μὲ τὴν κουβέντα τοῦ ταξιδιοῦ.

Ὅλες τὶς μέρες ποὺ μεσολάβησαν, κοντὰ ἓνας μῆνας, ὁ Θρασύβουλος ἦταν ὁ πιὸ δυστυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ἀπότομα τὸν εἶχαν βγάλει ἀπὸ μιὰ εὐτυχία ποὺ ἀπολάβαινε ἀσυνείδητα του καὶ ποὺ δὲν ἤξερε κι αὐτὸς ποὺ νὰ τὴν ἀποδώσει. Βέβαια τῆς Φωτεινῆς δὲν τῆς εἶχε ἔρωτα. Ὅχι γιατί δὲν τοῦ ἄρεσε, ἀλλὰ γιατί ἡ σκέψη τῆς ἀγάπης δὲν τοῦ εἶχε ἔρθῃ ποτέ. Ἰσα-ἴσα ἡ Φωτεινὴ τὸν γέμιζε μὲ μιὰ γλυκότατη ξενοιασιά. Σὰν βρισκόταν σπίτι της, καὶ τὴν ἔβλεπε νὰ κάθεται ἀπέναντι του νὰ κεντᾷ ἢ νὰ πλέκει, ὅλη χαρὰ καὶ καλοσύνη, ἡ ζωὴ τοῦ φαινόταν ἓνα περιβόλι πρωτογνώριστο ποὺ μόνο χαρὲς ἀνθούσε καὶ εὐτυχία.

Ἔτσι, δίχως ρομαντικότητες καὶ ἐρωτοτροπίες, ἀνάμεσα στὰ πραγματάκια της βρισκόμενος, ἀναπνέοντας τὸ γέλοιο της ν' ἀναβρῦζει ἀσημένιο καὶ δροσερό, ἔνοιωθε κάτι σὰ χαρὰ ποὺ κανένα μέρος καὶ καμμιά συντροφιά δὲν τοῦ εἶχε δώσει ποτέ.

Κι αὐτὸ, γιατί, ὅπως εἶπαμε, εἶχε γεννηθεῖ ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους ποὺ ἡ καρδιά τους δὲν αἰσθανόταν καμμιά ζεστασιά ἀγάπης. Ψυχροὶ κι ἀλύγιστοι, οἱ δικοὶ του, γυναῖκες καὶ ἄντρες, ζούσαν ἀμίλητοι καὶ ἀγέλαστοι μεταξύ τους.

Καὶ παρουσιάστηκε τὸ κορίτσι αὐτὸ καὶ τὸν ἔμαθε πὼς ὑπάρχουν ὥρες τρισευτυχισμένες ποὺ τίποτα δὲ μπορεῖ νὰ τὶς ξεπεράσῃ στὴν ὁμορφιά.

Ὅμως, ὡς ἐδῶ καὶ μὴ παρέκει. Νὰ προχωρήσῃ δὲν τολμούσε. Ἦξερε πολὺ καλὰ πὼς ἦταν ἐξαρτημένος ἀπὸ τὸ σπίτι του. Ἦξερε καὶ πὼς ἀνεξάρτητος θάργουσε πολὺ ἀκόμα νὰ γίνῃ. . . . . καὶ ἴσως ποτὲ νὰ μὴ γινόταν, γιατί τὸν κυριαρχοῦσε ἡ μεγαλιτέρη ἀβουλία. Θέληση ποτέ του δὲν εἶχε. Ἀνατράφηκε κάτω ἀπὸ τὴ διαταγὴ τῶν μεγαλιτέρων, ἔκανε τυφλὰ ὅτι θέλαν ἐκεῖνοι, ὅτι νόμιζαν σωστὸ. Μάλιστα σιγά-σιγά ἀφέθηκε ὀλότελα νὰ τὸν ὀρίζουν. Κι ὄχι μόνο αὐτὸ δὲν τὸν δυσαραστοῦσε ἀλλὰ καὶ τοῦ φαινόταν σὰν ἀλάφρωση νὰ σκέπτονται ἄλλοι γιὰ λόγου του.

Σὰν τέλειωσε τὸ γυμνάσιο, κανένας δὲ συλλογίστηκε νὰ τὸν ρωτήσει σὲ τί ἔχει κλίση νὰ σπουδάσει· εἶχαν ἐκεῖνοι ἀποφασίσει χωρὶς νὰ τοῦ πᾶρουν βουλή.

— Θὰ πᾶς νὰ ἐγγραφῆς στὰ Νομικά... Τοῦ εἶπε ὁ ἀδερφός του ὁ μέγας, τὸ ἴδιο βράδυ πού πῆρε τὸ ἀπολυτήριό του.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σκέψη νὰ χειροαφετηθεῖ τόσο ὥστε νὰ διαλέξει μονάχος του τὴ γυναῖκα του ποτὲ δὲν ἦταν μορετὸ νὰ τοῦ ἔρθει. Κάποτε τοῦ πέρασε ἡ ὑποψία πὼς μορεῖ ν' ἀγαπούσε τὴ Φωτεινὴ. Καὶ τρώμαξε. Ἀναμέτρησε τὶς συνέπειες, καὶ ἀποφάσισε νὰ μὴν τὴν ξαναδεῖ ποτὲ πιά! Τὴν ἄλλη ὅμως μέρα σὰν ἦρθε ἡ ὥρα καὶ βρέθηκε, μὲ τὸ νοῦ του, στὸ φιλικὸ σπίτι τοῦ Σωτήρη καὶ εἶδε τὴ Φωτεινὴ νὰ δουλεύει στὸ φῶς τῆς λάμπας, δὲν κρατήθηκε καὶ ἔτρεξε πάλι νὰ πάρει τὴ συνειθισμένη του θέση στὸ τραπέζι τῆς μέσης.....

Καὶ νά, πού ὅλα τούτα κατρακύλησαν... Τὸ σπίτι του γίνηκε ἀνάστατο, ὁ κόσμος τὸ διαλαλούσε, καὶ ὁ Σωτήρης ὁ ἴδιος τοῦ εἶπε νὰ μὴ πηγαίνει πιά. Τὸν δικαίωσε, μὰ πρὶν νὰ πάρει τὶς ἐπισκέψεις του, δὲν κρατήθηκε καὶ εἶπε τῆς Φωτεινῆς τὰ λόγια κείνα στὸ περιβόλι. Καὶ δὲν ἔλεγε ψέματα. Ἀλήθεια ἡ ζωὴ του τοῦ φάνηκε ξαφνικά, σὰν πολὺ ἄνοστη, σὰν ἀβάσταχτα μονότονη.

Εἶχε τόσο συνειθίσει τὸ μικρὸ χαρωπὸ σπιτάκι, πού ἡ ἰδέα νὰ γυρίσει πάλι στὸ δωμάτιο του τὸ ψυχρὸ, ξένος, κατάξενος, μακρυνὰ ἀπὸ κάθε στοργὴ καὶ γλύκα οἰκογενειακῆ, τὸν ἀπέλειπε.

Ἀπὸ τότε τίποτα. Ζούσε κατάκλειστος, ἀπογοητευμένος, ξεσχαμένος ἀπὸ τὸν κόσμο, καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του τὸν ἴδιο... Περνοῦσαν οἱ μέρες καὶ κοντοσίμωνε ὁ καιρὸς νὰ φύγει γιὰ τὸ δίπλωμά του καὶ δὲν εἶχε ὄρεξη οὔτε νὰ διαβάσει. Τὸ σπίτι τῶβρισκε τώρα πιὸ κρύο, πιὸ στενόχωρο. Εἶχε ζεσταθεῖ λίγο ἡ δική του ἡ καρδιά στὸ ἀνοιχτόκαρδο σπιτάκι τοῦ φίλου του, μὲ τ' ἀνοιχτὰ παράθυρα, στὸν ἥλιο καὶ στὸν ἀέρα, καὶ δὲν μπορούσε πιά νὰ ζήσει στὸ δικό τους πού ἦταν πάντοτε κατασφάλιχο καὶ οἱ ἀδερφές του μαυροφόρες καὶ στεγνές, σέρνονταν σὰν ἀσκητίνες ἀπὸ κάμαρα σὲ κάμαρα, παραμονεύοντας τοὺς διαβάτες.

Τὶ γλυκὰ ἦσαν ὅλα ἐκεῖ πέρα καὶ τί γελαστά! Ἀναγαλιούσε ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ βλέπει τὸ πρόσχαρο πρόσωπο τῆς Φωτεινῆς...

Ἄξαφνα ἓνα ἀπόγευμα, πού εἶχε βγεῖ ὄξω, ἔμαθε πὼς ἡ Φωτεινὴ ἦταν ἄρρωστη, καὶ πὼς σὲ λίγο καιρὸ θάφευγε γιὰ ταξίδι.

Αὐτὸ ἤθελε καὶ αὐτός! Μιὰ εὐκαιρία, ἓνα σπρώξιμο. Καὶ νάτο! Ὁ Σωτήρης μόλις τὸν εἶδε ξαφνίστηκε. Τὸν χαϊρέτησε, σὰν νὰ μὴν εἶχε συμβεῖ τίποτα, καὶ τὸν ρώτησε τί γίνεται καὶ τὸν ἔχασε. Μίλησαν γιὰ χίλια δυὸ ἄλλα, καὶ ὅταν πιά ἦταν γιὰ νὰ χωρίσουν ὁ Θρασύβουλος ζήτησε ἀπὸ τὸ Σωτήρη νὰ περάσει μαζί του ἀπὸ τὸ σπίτι.

— Θάθελα νὰ δῶ καὶ τὴ Φωτεινὴ. Ἐμαθα πὼς ἦταν ἀδιάθετη... νὰ τὴν ποαιρετήσω κιόλας....

— Εὐχαρίστως, νὰ πᾶμε.

Καὶ πῆγαν. Ἡ Φωτεινὴ σὰν τὸν εἶδε κέρωσε. Οὔτε νὰ χαϊρετῆσει μπορούσε οὔτε τίποτα. Ἐμεινε ἀμίλητη καὶ χλωμῆ.

Ἄχ! τί ἦταν αὐτὸ Θέ μου! Ἦταν ὄνειρο; εἶχε τρελαθεῖ, εἶχε χάσει τὰ συλλοϊκά της! Ἡ ἦταν ἀλήθεια ὅ,τι ἔβλεπε, ὁ Θρασύβου-

λος! Αὐτὸς πού λόγιαζε πὼς δὲ θὰ ξανάβλεπε ποτέ, αὐτὸς ἦταν ἐδῶ μπροστά της καὶ τῆς χαμογελοῦσε σὰν ἄλλοτε καὶ τῆς μιλούσε... Καὶ νὰ μπορούσε ἡ δύστυχη ἡ Φωτεινὴ νὰ τοῦ πεί τὰ ὅσα ἤθελε... Νὰ τοῦ πεί πὼς εἶναι αὐτὸς ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀρώστιας της. Νὰ τοῦ πεί τὸν πόνο της καὶ τὸ παράπονο. Τὶς νύχτες τοῦ πυρετοῦ της, τίς ἀγρύπνιες της, τὰ δάκρυα της πού κανένας, κανένας, δὲν ἔβλεπε, καὶ κανένας δὲ μάντευε. Γιατί νὰ τὴν ἀφήσει νὰ ἐλπίσει μιὰ στιγμή καὶ πὼς τὴν ἀγαπούσε; Γιατί νὰ τὴν ἀφήσει νὰ ἐλπίσει Ζούσε αὐτὴ ἡσυχὴ καὶ εὐτυχισμένη. Τί τοῦφταιζε πού παρουσιάστηκε ἔτσι, νὰ τὴν βγάλει ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο τῆς ζωῆς της καὶ νὰ τὴ ρίξει ἔτσι ἀγιάτρευτα στὸ χαμὸ τῆς ἀπέλπιδης ἀγάπης του...

Καὶ σιγὰ-σιγὰ, λίγο-λίγο, ἡσύχαζε. Ὅλα τούτα πού ἔβλεπε ἦσαν τόσο εὐτυχισμένα θέ μου! Κι ἂν καὶ δὲ μιλούσε καὶ δὲ γελούσε, ὅμως ξαπλωμένη ὅπως ἦταν στὸν καναπέ, ἄκουε τὶ ἔλεγαν ἐκεῖνοι καὶ ἡ ἐλπίδα ἄρχιζε πάλι νὰ γλυκοχαδεύει τὴ θλιμμένη της καρδιά.

Ὁ Θρασύβουλος ἔφυγε ἀργὰ κείνο τὸ βράδυ, καὶ ὁ Σωτήρης τὴ νύχτα γιὰ πολὺ συλλογίστηκε, πὼς χωρὶς ἄλλο κατὶ καλὸ θάχε στὸ νοῦ του ὁ Θρασύβουλος γιὰ νὰ ξανάρθει. Δὲν ἦταν ἀπὸ κείνους πού περγελούσαν ἔτσι γιὰ νὰ περνᾶ ἡ ὥρα τους.

Καὶ εἶπε, νὰ περάσουν δυὸ τρεῖς μέρες ἀκόμα νὰ δεῖ πὼς θὰ πῆγαιναν τὰ πράγματα, καὶ κατόπι νὰ στείλει πιά ἓνα δικό τους ἀνθρώπο νὰ τοῦ μιλήσει παστρικά καὶ ξάστερα.

VII

Οἱ μέρες πού ἀκολούθησαν ἴσα με κείνη ποῦφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα ὁ Θρασύβουλος δὲ λέγονται. Ἡ Φωτεινὴ ξαναβρῆκε τὴ χαμένη της ὄρεξη. Τὰ μαλιά της τυλίζονταν πάλι στὶς ἀτσαλένιες φουρκετίτσες, ἡ μηχανὴ τραγουδοῦσε πάλι τὸ εὐθυμο τραγουδάκι της γαζόνοντας τὰ προικιά τῆς Φωτεινῆς καὶ τὸ σπιτάκι φεγγοβολούσε ξανά ἀπὸ τὴ ρόδινη ὄψη τῆς κυρᾶς του.

Ὅλα ἦσαν τώρα εὐτυχισμένα. Ὁ παπᾶ-Μανόλης φίλος καὶ ἐφημέριος τοῦ σπιτιοῦ, μιὰ πρωϊνὴ, βρῆκε τὸν Θρασύβουλο καὶ τοῦ μίλησε:

— Παιδί μου, μαθαίνω πὼς μπαίνεις στὸ σπίτι τοῦ Σωτήρη τοῦ Λιανᾶ. Ὁ Κόσμος λέει πὼς ἀγαπᾶς τὴν ἀδερφή του. Ἄν εἶναι ἀλήθεια, παιδί μου, καὶ ἔχεις μιὰ τέτοια ἰδέα πὲς τους το νὰ ἡσυχάσουν καὶ κείνοι. Βλέπεις τὸ πρᾶμα εἶναι ντελικάτο... Αὐτὰ ἔτσι γίνονται παιδί μου... Στὴν ἀρχὴ πάει κανεὶς δίχως νὰ ξέρει καὶ ὁ ἴδιος καλὰ-καλὰ τὸ γιατί. Κατόπι βρίσκεται πλεθμένος στὸ δίχτυ τοῦ ἔρωτα... Τοῦ θεοῦ δουλειές... (ξερόβηξε).

Ἐρχομαι νὰ σοῦ πῶ τὸ λοιπὸν παιδί μου. Νὰ μ'ᾶς δώσεις μιὰ τελειωτικὴ ἀπόκριση. Πάντα ἡ κοπέλα εἶναι μίτζιλο πρᾶμα, ὡς γραμματισμένος θὰ τὸ ξέρεις καλύτερα ἀπὸ μένα... Δὲν εἶναι προπευμένο ν' ἀκούγεται τὸνομα της ἄδικα... Ἐμὰρρὸ πὼς ὁ Σωτήρης σοῦ μίλησε μιὰ φορὰ... κόπηκες τότες, καὶ εἶπαν πὼς, σὰν

τίμιος νέος πού ἦσυν εἶδες τὸ στραβὸ καὶ τὸ στοχάστηκες... Τώρα ὅμως ἀρχίνησες πάλι νὰ ξαναπηγαίνεις... εἶναι κάμποσες μέρες... κι ὁ ἀδερφός μ' ἔστειλε—κάμε το δικό σου—νὰ σοῦ ζητήσω μιὰ τελευταία ἀπάντηση νὰ ξέρουν καὶ κείνοι τὶ νὰ πράξουν. . .

Ἔτσι εἶπε ὁ παπαῖ-Μανόλης μὲ σύνεση καὶ στάθηκε καρτερών-
τας τὴν ἀπόκριση.

Ὁ Θρασύβουλος μερδεύτηκε. Δὲν τὸ περίμενε αὐτὸ τὸ ξετύ-
λιγμα ποτέ. Ξαναπῆρε τὸν παλιὸ τὸ δρόμο πού τὸν ἔβγαζε στὴν
πόρτα τῆς Φωτεινῆς, ὄχι γιατί εἶχε σαφηνισμένη μέσα του τὴν
κατεύθυνση πού θ' ἀκολουθούσε—ἀποφασισμένος νὰ δώσει ἕνα
τέλος πιά—ἀλλὰ γιατί αὐτὸ τοῦ προξενούσε μιὰ εὐχαρίστηση πού
πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν τὴν εὔρισκε. Κι ἂν ἀλήθεια στὶς στιγμὲς τῆς
μοναξιάς πολλὲς φορὲς εἶχε ἀποφασίσει νὰ δώσει τὸ λόγο του ἐπὶ
τέλους γιὰ νὰ τελειώσουν ὅλα τοῦτα, τώρα πού μπορούσε πάλι νὰ
περνᾶ τις ὥρες του μαζί τους ἢ σκέψη αὐτὴ εἶχε φύγει ὀλό-
τελα ἀπὸ τὸ νοῦ του. . . Ἔπειτα πόσο ἀκόμα καὶ θάφευγε. Ποιὸς
ξέρει τὶ θὰ μεσολαβούσε ἐν τῷ μεταξύ.

Καὶ νὰ πού ὁ παπαῖ-Μανόλης, ἕνας γέρος σεβασμῖος, τοῦ ζη-
τούσε μιὰ ἐπίσημη πιά κι ὀριστικὴ ἀπάντηση. Ἄναγνώριζε τὸ
δίκιο τῆς οἰκογένειας κ' ἐρχόταν νὰ τὸ ὑπερασπίσει. Σὰν τίμιος
νέος πού εἶσαι—τοῦ εἶπε—θὰ μᾶς πεις τοὺς σκοπούς σου. . .
Ἄλλοιῶτικα τί ξανάρθεις στὸ σπίτι τῆς νέας, μιὰ καὶ εἶχες πάψει;

Ἀποκρίθηκε ἔτσι:

— Δὲν ἔχω κανένα λόγο νὰ μὴ θέλω νὰ πάρω τὴ Φωτεινὴ.
Μ' ἀρέσει καὶ τὴν ἐχτιμῶ πὺδ πολὺ ἀπ' ὅλα τὰ κορίτσια τοῦ τόπου
μας. Γιὰ τώρα ὅμως δὲ μπορῶ τίποτα ν' ἀποφασίσω. Κρέμομαι
ἀπὸ τὴν οἰκογένεια μου. Ἄν τὸ κάμω αὐτὸ μὲ βγάζει στὸ δρόμο,
μὲ ἀποκληρώνει καὶ χάνω τὸ μέλλον μου. . . Πὺδ ὕστερα σὰ θὰ
μπορέσω νὰ ἐργασθῶ, νὰ μὴν ἔχω καμιὰ ὑποχρέωση σὲ κανένα,
τότε μάλιστα. . . Γιὰ τώρα.

— Καὶ ποιὸς σοῦπε παιδί μου πὼς βιάζονται οἱ ἄνθρωποι;
Μὴ καὶ σὰς πῆραν τὰ χρόνια ξοπίσω; Νέοι εἰστε. Θὰ περιμένετε
καὶ ἡ ὥρα τοῦ θεοῦ θὲ νάρθει.

— Ναί, δὲ σὰς λέω γέροντα. . . ἀλλὰ ποιὸς ξέρει πόσος και-
ρὸς θὰ περάσει. Γιατὶ νὰ μὲ περιμένει ἡ Φωτεινὴ. . . Μπορεῖ
ἐκεῖνη νὰ παντρευτεῖ ἐν τῷ μεταξύ. . .

— Παιδί μου, αὐτὰ δὲ γίνονται. Γιὰ νὰ στείλουν ἐμένα πὰ
νὰ πεῖ πὼς ἔχουν τὴν ὑπομονὴ νὰ σὲ περιμένουν. Ὡστε μιλημένα
τιμημένα. Θὰ δώσω ἀπάντηση πὼς σὰν ἐρθεις σὲ καιρὸ εἶσαι ἐτοι-
μος νὰ κάμεις τὸ χρέος σου καὶ νὰ τὸ ξέρουν. Ἔτσι;

— Ἔτσι. . .

Βέβαια ἡ ἀπάντηση δὲν ἦταν ἡ πρόθυμη καὶ ἡ σίγουρη, καὶ
δὲν εἶχε τὸν ἐνθουσιασμό πού περίμενε ὁ Σωτήρης. Μὰ πάλι τί νὰ
κάμει; Τουλάχιστο δὲν ἀρνήθηκε ὀλότελα. . . Ἔβαζε κάποια προ-
θεσμία. Ἔ, πάλι καλά, ὡς τότε ἔχει ὁ Θεός. Πάλι ὁ Σωτήρης
θάκανε ὅ,τι μπορούσε. Θὰ τὸν περιποιούνταν θὰ τοῦδινε νὰ καταλά-

βει πὼς τὸν λογαριάζει πιά σὰν ἀδερφό. Ἔπειτα δὰ στὸ κάτω
κάτω τῆς γραφῆς, τὶ ἦταν κι ὁ Θρασύβουλος. Ἐνας δικηγοράκος.
Θὰ πεῖς οἱ ἐπιστήμονες σήμερα θένε προίκες καὶ ἔχουν ἕνα σωρὸ
φούμαρα. Μὰ πάλι δὲν τοὺς ἤξερε; Ἡ Φωτεινὴ μετροῦτὰ δὲν εἶχε.
Ἄ, ὅλα τῆς τὰ πράματα, καὶ μὲ τὸ παραπάνω, μὰ γιὰ χρήματα ὄχι.
Ἦθελε κι αὐτὸς νὰ παντρευτεῖ. . . Μάλιστα πολὺ γρήγορα. . . Ἄν
ἔλειπε ὁ Θρασύβουλος ἡ Φωτεινὴ τώρα θὰ βρισκόταν στὴν Ἀλε-
ξάντρα, ἴσως νὰ πατρεύονταν μὲ κανένα συμπατριώτη τους ἀπ'
ὄσους εἶναι ἐγκαταστημένοι ἐκεῖ πέρα. Αὐτὸ θὰ τῷθελε ὁ Σωτή-
ρης καὶ σὰν ἱκανοποίηση. Ὡστόσο μὲ τὴν καινούργια ἀπάντηση
τοῦ Θρασύβουλου τὰ πράματα πῆραν μιὰν ἄλλη ὄψη ζωηρότερη.
Τώρα ἐρχόταν ἐλεύθερα. Ἐτρωγε καὶ τὸ μεσημέρι πῆγαινε καὶ
μονάχος δίχως τὸ Σωτήρη. Τέλος φέρνονταν σὰν ἄνθρωπος τοῦ σπι-
τιοῦ. Βέβαια καὶ ἡ συμπεριφορὰ του πρὸς τὴ Φωτεινὴ δὲν ἄλλαξε.
Οὔτε τῆς αἰσθηματολογούσε, οὔτε τὴν ξαναπῆρε ἀπὸ τὴ μέση σὰν
κεῖνη τὴ φορὰ. Τοῦ ἄρεσε ὅμως νὰ κάθεται μαζί τῆς νὰ σκαλίζει
τὸ πανεράκι τῆς, τὰ καρούλια τῆς, τὶς δαχτυλίθρες τῆς, τὰ ψαλῆδια
τῆς. Κάποτε, συχνά, κρατούσε καὶ τὸ βιβλίό του. Διάβαζε ἐνῶ ἐκεί-
νη ἐργαζόταν καὶ τὸ βράδυ σὰν ἐρχόταν ὁ Σωτήρης τοὺς εὔρισκε
καὶ τοὺς δυὸ δοσμένους στὴ δουλειά του καθέννας.

Ἡ δουλίτσα πάντα στὸ κατῶφλι νὰ πλέκει τὴ λερὴ ταντε-
λίτσα, καὶ τὸ γατάκι νὰ παίξει γύρω ἀπὸ τὶς γλάστρες τῆς αὐλῆς.

Σιγὰ-σιγὰ τέλεια ἠσύχασε ὁ Σωτήρης. Ἀρχισαν μάλιστα νὰ
λογαριάζουν ἂν μετὰ τὸ γάμο θὰ κάθιζαν ὅλοι μαζί, ἢ θάπιαναν
ξεχωριστὸ σπίτι. Ὁ Θρασύβουλος δὲν ἔβλεπε τὸ λόγο νὰ χωρῖσουν,
ἢ Φωτεινὴ σὴναι κατακόκκινη καὶ ὁ Σωτήρης τότε ἀνάφερε καὶ
γιὰ τὸ δικό του τὸ σχέδιο. Θὰ παντρεύονταν καὶ κείνος εὐτὺς ἔπειτα
καὶ ἔτσι ἀναγκαστικὰ θὰ νοικοκυρευόταν καθέννας στὸ δικό του
ἀρχοντικό.

Ἔτσι πέρασαν καμιὰ δεκαριὰ μέρες ἀκόμα ὡς πού κάποτε ὁ
Θρασύβουλος ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα.

Τὴ νύχτα ἐκεῖνη ἡ Φωτεινὴ ξημερώθηκε κλαίοντας.

VIII

Οἱ μέρες περνούσαν μονότονες.

Μὲ τὸ μισεμό τοῦ Θρασύβουλου, ἀρχισαν καὶ οἱ ἀμφιβολίες,
ἀρχισαν νὰ πλέκουν μὲς στὰ θλιμμένα τους δίχτυα τὶς ἐλπίδες τῆς
Φωτεινῆς. Ναί μὲν τοὺς ἔγραφε ταχτικά καὶ σὲ κανένα γράμμα δὲν
ξεχνούσε νὰ γράφει καὶ γιὰ κείνη ἕνα-δυὸ λόγια, ὅμως τὰ γράμματα
αὐτὰ δὲν ἐρχόταν στὰ δικά τῆς τὰ χέρια. Πῆγαιναν στὸ Σωτήρη.
Ἦσαν γράμματα φιλικὰ πού δὲ μιλούσαν ποτέ γιὰ τὴ μελλούμενη
εὐτυχία τους. Μήπως δὲν ἤξερε ἡ Φωτεινὴ πὼς γράφονται τὰ
γράμματα τῶν ἀραβωνιασμένων; Μήπως ἡ ξαδέερφη τῆς δὲν τῆς
ἔδειχνε τὰ γράμματα πού τῆς ἔστειλε ὁ Νίκος; Μὰ θὰ πεῖς ἐκεῖ-
νος δὲν ἔμοιαζε τοῦ Θρασύβουλου. . . Μάλιστα ἔλεφαν, πὼς ἦταν
ἕνας μάγκας. Ἄς εἶναι. Μὰ πάλι μήπως κ' ἐκεῖνη ἤθελε νὰ τῆς γράφει

ὁ Θρασύβουλος σὰν τὸ Νίκο; Νά, ἔτσι, νὰ τῆς στέλνει ἕνα μικροῦ-
ταικο γραμματάκι, δυὸ γραμμίτσες, καὶ κεῖ νὰ τῆς λέει πὼς δὲν
ξεχνᾷ ποτὲ τὶς μέρες ποὺ πέρασαν μαζί, καὶ πὼς λαχταρᾷ τὴ στιγμή
τῆς ἀντάμωσης. Τόσο μόνο. Κι ὅμως αὐτὸ τὸ γραμματάκι δὲν
ἐρχόταν ποτὲ καὶ ἡ Φωτεινὴ συλλογιζόταν χίλια κακὰ.

Δὲν ἔπαυε ὅμως κι ὁ κόσμος. Δὲν ἀπόλειπαν τὰ φαρμάκια
του. Πάντα-πάντα κάτι ἔφτανε κι ὡς τ' αὐτὰ τῆς Φωτεινῆς.
Ἔλεγαν :

— Καλέ, αὐτὸς θὰ πάρει τὴ Φωτεινὴ; Ποτὲ στὴ γῆ, στὸν
κόσμο! Τοῦ τόπανε καὶ ἔσκισε τὰ ρούχα του! Οὔτε νὰ τ' ἀκού-
σει... Μὰ τὸν ἀφήνει αὐτὸν ἢ μὰνα του; Ἄκοῦς, τὸν ἔχει σημαδε-
μένο ἀπὸ μικρὸ παιδί, μὲ μιὰ κοπέλλα τῆς σειρᾶς τους... μπᾶ-μπᾶ-
μπᾶ... ποῦ θὰ τὸν πάρει ἡ Φωτεινὴ... Νὰ τὸ δῶ, καὶ νὰ μὴν τὸ
πιστέψω. Τοὺς ξέρεις τ' εἶναι οἱ Ἀπέρηδες; Αὐτοὶ ποῦ λές, κρατοῦν
ἀπὸ τούρκικη γενιά. Ἡ γαγιά τους, ἔβγαине μὲ τὸ φερετζέ...
Καράσα εἶχε τὸ σπίτι της... Καὶ θὰ τὸν ἀφήσουν αὐτὸν νὰ πάρει
τὴ Φωτεινὴ; Καλὸ κι ἄξιο τὸ κορίτσι... Μὰ ἔτσι ξυλάρμενο ποῦ
ἦρθε καὶ κάθισε στὴ χώρα, ἀπὸ τὸ χωριό... δίχως μὰνα δίχως πα-
τέρα... Μαθὲς ἔχουν νὰ ποῦν: τί ἔκαμε καὶ τὴν ἔστειλαν ἐδῶ;...
Ἔπειτα μοιάζει αὐτὴ σὰ χωριατοπούλα; Τόσα λούσα, τόσα μεγα-
λεῖα... Ἄκοῦς τὴν ἄλλη φορὰ πῆγε στὸ χορὸ, σὰν ὅλες τὶς προ-
ξένισσες μὲ γδυμνὰ μπράτσα ὡς τοὺς ἀγκόνους, καὶ ξεστήθωτη...
Τέτοια νύφη θὰ κάμουν οἱ Ἀπέρηδες;... Στῶνειρο τους νὰ τὸ δοῦν
θὰ λωλαθοῦν... ὄχι στ' ἀλήθεια... Ἐρχόταν καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ
δὲν κοιτούσαν νὰ ποῦν ἕνα λόγο νὰ τὴν ξεθαρέψουν... Μὰ καὶ τί
νὰ τῆς ποῦν; Μήπως ἦταν καὶ τίποτα τελειωμένο; Μήπως ὁ Θρασύ-
βουλος εἶχε πεῖ ξάστερα τὴ γνώμη του; Ἔτσι γίνονται αὐτὰ τὰ
πράματα; κρυφὰ-κρυφὰ καὶ τὰ λόγια μετρημένα μὲ τὸ ζῦγι; Ποῦ
ξανακούστηκε νὰ δώσει τὸ λόγο του ἕνας γαμπρὸς κι ἀπὲ νὰ λέει
πὼς ἡ νύφη ἦταν λεύτερη νὰ παντρευτεῖ μ' ἄλλον, γιατί ἐκεῖνος θάρ-
γούσε νὰ βρεῖ σειρά; Ἐρχόταν λοιπὸν καὶ κανένας δὲν ἀνάφερε τό-
νομα τοῦ ἀραβωνιαστικοῦ.

Κ' ἡ Φωτεινὴ τᾶβλεπε ὅλα τοῦτα καὶ μαραίνονταν. Ἄχ, νάταν
κι αὐτὴ σὰν τὶς ἄλλες κοπέλες τὶς ἀραβωνιασμένες... Νὰ φορεῖ τὸ
δαχτυλίδι του, νὰ τὸν συλλογιέται φανερά, νὰ καρτερᾷ τὸν ἐρχομὸ
του σίγουρη...

Κάποτε ἄκουε καὶ γλυκόλογα, ἀπὰ τὴν καλὴ γυναῖκα τοῦ
παπᾶ κι ἀνάσαινε ἢ καρδιά της;

— Μὴν ἀκοῦς παιδί μου. Ἄν δὲ θάθελε αὐτὸς νὰ τὸ κάμει
δὲ θὰ ξαναπατούσε ἐδῶ μέρα. Ποιὸς τὸν ἔσπρωχνε; Μοναχὸς του
ἦρθε κ' ἔπεσε τοῦ ἀδερφοῦ σου νὰ τὸν φέρει. Κι ἀπὲ γιατί μίλησε
ἔτσι τοῦ παπᾶ μου. Μικρὸς ἦταν καὶ δὲν ἤξερε ν' ἀρνηθεῖ μιὰ καὶ
καλὴ; Ἄκου Φωτεινὴ μου, νὰ τὸν περιμένεις καὶ νὰ χαίρεσαι.
Ἐποψία νὰ μὴν ἔχεις, ὁ Θρασύβουλος δὲν εἶναι κανεὶς χειρματάν-
της ξενύχτης, καὶ μεσημερᾶς... Ποτὲς δὲν ἀκούστηκε στὸ παραμι-
κρό... Ὁ κόσμος εἶναι ζηλόφτονος παιδί μου, δὲν μπορεῖ νὰ βλέ-
πει τὸ καλὸ καὶ νὰ μὴν τὸ κεντρίζει μὲ τὸ φαρμάκι. Ὁ Θεὸς εἶναι
μεγάλος. Βλέπει τὰ κρυφὰ καὶ τὰ φανερά τῆς κάθε καρδιάς. Ἄδι-

κος δὲν εἶναι, μεγάλη ἢ χάρη του... Μὰ ἂν εἶναι γιὰ τὴ φαρμακία
του, ἔ, αὐτὰ πάντα γίνονται.

Ἡ παπαδιά ἦταν γιὰ τὴ Φωτεινὴ ἡ σωτηρία, ἡ ἐλπίδα. Σὰν
ἔμπαινε στὸ σπίτι τους ὅλα τὰ ξεχνούσε κ' ἔπερνε ζωὴ ἀπὸ τὶς γλυ-
κομίλητες κουβέντες της, σὰν τὸ βασιλικὸ τὸν ἀπότιστο ποὺ πέρ-
νει ἀπάνω του μὲ τὴν πρώτη σταλίστα τὸ νερὸ ποὺ θὰ τοῦ ρίξουν
πονετικὰ χερᾶκια.

Νάταν ἀλήθεια τὰ λόγια τῆς παπαδιάς; Μὰ καὶ γιατί νᾶνα
ψέματα; Ὁ Θρασύβουλος δὲν ἔδωσε τὸ λόγο του; δὲν ἐρχόταν ὡς
τὴν ὕστερη ὥρα; Ἀπογέματα δλόκληρα δὲν πέρασε μαζί της;
Ἦταν μπορετὸ ὅλα τοῦτα νὰ τελειώσουν τόσο κακὰ; Ἀδύνατο...

Καὶ στὸ κάτω-κάτω ἄς τελείωναν. Εἶχε τὸν ἀδερφό της. Τ' εἶχε
νὰ φοβηθεῖ; Μαζὶ θὰ ζούσαν σὰν καὶ πρῖν, καὶ ἦταν τὶ ὁμορφα!
Τὴν ἀγαπούσε ἐκεῖνος καὶ τὴν ἔφερε ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τὴν ἔκαμε
κυρά. Τί τῆς ἔλειπε; Ἀφέντρα τὴν ἔβαλε στὸ σπίτι του, δοῦλα
τῆς εἶχε νὰ τὴν ξεκουράζει τὰ μπαούλα της, δὲ σφάλιζαν ἀπὸ τὰ
προικιά: τί νὰ φοβηθεῖ; Μὴν ἦταν ἀπροστάτευτη στοὺς πέντε δρό-
μους;... Οἱ δυὸ μὲ τὸν ἀδερφό της θὰ ζούσαν. Ἀνύπαντροι κ' οἱ δυὸ
θὰ πόμεναν καὶ θάχε ἀποκούμπι ὁ ἕνας τὸν ἄλλον στὰ γεράμα-
τα... Γιατὶ βέβαια ὁ Σατήρης οὔτε αὐτὸς δὲ θὰ παντρευόταν...
ἀδύνατο νὰ παντρευτεῖ καὶ νὰ τὴν ἀφήσει. Ἦταν ὁ προστάτης της.

Κεῖνον γνώριζε γιὰ πατέρα καὶ γιὰ μὰνα. Στὸ πατρικὸ της
τὸ σπίτι μὲ τὸν κόπο της ἔτρωγε ἕνα κομμάτι ψωμί, στοῦ ἀδερφοῦ
ὅμως, καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα νὰ τοῦ ζητούσε θὰ τῆς τόφερνε.

Ἔτσι παραδέροντας ἀπὸ συλλογὴ σὲ συλλογὴ, ἡ Φωτεινὴ
καρτερούσε τὸ Θρασύβουλο νάρθει νὰ δώσουν τὸ δαχτυλίδι. Γιατί,
ἂν καὶ ἐρχόταν ὄρες ποὺ βασανιζόταν ἀπὸ λογιῶν λογιῶν φόβους
καὶ ἀμφιβολίες, ἐρχόταν ὅμως κι ὄρες ποὺ τίποτα δὲν τὴν ἔβγαζε
ἀπὸ τὴ βεβαιότητα πὼς ὁ Καλὸς θαρχόταν μιὰ μέρα.

Ὁ Σατήρης πάλι, κύταζε τὶς δουλειές του καὶ περιέμενε τ' ἀπο-
βησόμενο. Τί νὰ κάμει; Ὅ,τι περνούσε ἀπὸ τὸ χέρι του τόκαμε.
Στὸ ὕστερο ὅπως κι ἂν θὰ γυρνοῦσαν τὰ πράματα ἢ ντροπὴ δὲ
θάταν δική του. Αὐτὸς φέρθηκε σὰν τίμιος ἄνθρωπος. Τί νὰ κάμει;
Μὲ τὸ ζόρι; Ἔπειτα γιατί; Ὁ κόσμος τότε θὰ φανταζόταν πὼς
ἡ ἀδερφή του εἶχε πάθει τίποτα.

Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ τὸν ὑποχρέωνε νὰ περιμένει μὲ σταυρωμένα
τὰ χέρια. Καὶ περιέμενε. Ὅμως εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασή του. Ἡ
ἔτσι, ἢ ἀλλοίως αὐτὸς θὰ παντρευόταν. Ἡ Φωτεινὴ θὰ καθόταν
πάλι μαζί τους, σὰν καὶ πρῶτα, καὶ σιγὰ-σιγὰ θὰ βρισκόταν καὶ
γιὰ κείνη κανένας γαμπρὸς. Μὲ κανένα τρόπο δὲ μπορούσε νὰ
φανταστεῖ πὼς θὰ περνούσε τὴ ζωὴ του ἀνύπαντρος. Κοπίασε, γί-
νηκε ὅ,τι γίνηκε μὰ ἤθελε κιόλας ν' ἀνοίξει καὶ σπῖτι δικό του.
Μὲ τὴ γυναικούλα του, μὲ τὰ παιδάκια του... Ἀμὲ τί ἔτσι; Νὰ
μὴ χαροῦμε κ' ἐμεῖς τὰ νειᾶτα μας;...

συλλογίστηκε καλά τὸ τί ὑποσχέθηκε νὰ κάμει, βρέθηκε μετανοιωμένος. Εἶδε καὶ μέτρησε τὶς εὐθύνες πού τὸν περιέμεναν μὲ μιὰ τέτοια ἀπόφαση καὶ τρώμαξε.

Δὲ μποροῦσε νὰ καταλάβει πὼς βρέθηκε ἔτσι μπόσικος κ' ἔδωσε μιὰ ὑπόσχεση, πού, ἤξερε καλά, δὲ θὰ τὴν ἐκπληρούσε ποτέ. Δὲν ἦταν αὐτὸς γιὰ νὰ μπεῖ στὸν κόσμο. Ἦταν ἕνας ἀνίκανος, ἕνας ἀκοινωνήτος ἄνθρωπος, πού ἡ παντοῦρὰ τὸν τρώμαξε σὰν κάτι φοβερὸ καὶ ἀβάσταχτο βάρος. Δὲν ἦταν αὐτὸς καμωμένος γιὰ τὶς κοινωνικὲς ὑποχρεώσεις πού ἀναγκαστικὰ θὰ ὑποχρεώονταν ν' ἀκολουθεῖ. . . "Ἐπειτα, πὼς θὰ κατάφερνε τὴ φιλία του; Μήπως ἦταν κανένας τοῦ κεφαλιοῦ του, κανένας μὲ χαραχτήρα ἰσχυρὸ πού νὰ ἐπιβάλλει τὴ θέληση του, νὰ κάμει τὰ κέρφια του, καὶ στὸ ὕστερο νὰ πάρει τὸ μπαούλο του νὰ φύγει ἀφήνοντας τοὺς νὰ βουρλιζοῦνται; Αὐτὸς δὲ σήκωνε μάτια νὰ δεῖ τὸν ἀδερφό του, αὐτὸς ἔτρεμε νὰ ζητήσει νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ βγεῖ ὄξω τὴ νύχτα. . . Πὼς λοιπὸν νὰ τολμήσει νὰ ριχτεῖ ὀλομόναχος στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς; νὰ πολεμήσει; νὰ παλαίψει; νὰ δημιουργήσῃ τὴ θέση του μοναχὸς του;

Στὴν Ἀθήνα, αὐτὲς οἱ σκέψεις πλάτνυναν ἀκόμα πιὸ πολύ. Βρῆκαν τόπο καὶ φούντωσαν καὶ ρίζωσαν καὶ τὸν ἔκαμαν ν' ἀλλάξῃ. "Ἄν ἔγραφε τοῦ Σωτήρη τόκανε ἔτσι ἀπὸ ἀδυναμία καὶ αὐτό. Πάντα ὀκνὸς καὶ ἄβουλος. Ἐνῶ εἶχε ἀποφασίσει νὰ διακόψῃ κάθε σχέση, ὅμως, δὲν τὸ ἔκοφτε μιὰ γιὰ πάντα, σ' ἕνα του γράμμα. Τίποτα. "Ἐγραφε: κὶ ἂν καὶ τὰ γράμματα του, ὅπως ἔξερομε, δὲν ἦσαν δὰ καὶ πολὺ ἐνθουσιαστικὰ ὅμως πάντα-πάντα ἔδιναν ἐλπίδες. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ καιρὸς περνοῦσε. Δυὸ μῆνες πού εἶχε ἔρθῃ καὶ ἀκόμα νὰ ἐτοιμασθεῖ γιὰ ἐξετάσεις. Βρισκόταν σὰν ἀφηρημένος. Μιὰ μέρα ἔλαβε ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸ σπίτι του. Τοῦ ἔξεκοφταν πὼς, ἀπὸ αὐτοὺς δὲν εἶχε πιά τίποτα νὰ περιμένει, μιὰ κ' ἔκαμε τοῦ κεφαλιοῦ του.

Εἶχαν μάθει τὶς προξενιὲς καὶ τὴν ἀπόφαση ποῦλαβε καὶ γενήκαν ἄγρια θάλασσα ὄλοι. Οἱ γυναῖκες πρὸ πάντων. Τὶ νεῦρα, τὶ κλάματα, τὶ φωνές. Πρῶτῃ τοὺς σκέψῃ νὰ τὸν βγάλουν ὄξω. Νὰ φύγει. Νὰ μὴ μεταπατήσῃ τὸ πόδι του στὸ σπίτι τοὺς. Νὰ μὴν τὸν ξέρον. Τοὺς ἦταν ξένος. Χειρότερος ἀπὸ ξένος. Ἐχθρὸς!

Ὁ Θερασύβουλος δίχως νὰ στενοχωρηθεῖ διόλου ἀπάντησε εὐτὺς: «Ναί, στὴν πρώτη στιγμή πιάστηκα κ' ἔδωσα τὸ λόγο μου. Τώρα ὅμως πού σκέφθηκα πόσο εἶναι δύσκολο νὰ τὸν κρατήσω, σὰς λέω, αὐτὸ δὲ θὰ γίνῃ ποτέ, μόνο νὰ ἡσυχάσετε. Καταλαβαίνω κ' ἐγὼ πὼς δὲ θὰ μοῦ ἦταν δυνατὸν νὰ προχωρήσω δίχως τὴ δική σας προστασία. Εἶμαι νέος πολὺ ἀκόμα καὶ τὴ δραστηριότητα πού ἀπαιτεῖ ἡ ζωὴ δὲν τὴν ἔχω.

"Ἄν τὸ νομίζετε μάλιστα ἀναγκαῖο στείλετε τὸ γράμμα τοῦτο τοῦ Λιανᾶ. "Ἐτσι μὲ βγάζετε ἀπὸ ὄχληρὲς ἐξηγήσεις».

Βλέπει κανεὶς τὸ γράμμα τοῦτο ἦταν τέτοιο πού ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τοὺς καθησύχαζε τελείως καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν ἔβγαζε ἀπὸ τὸν μπελὰ τῶν ἐξηγήσεων, ὅπως ἔλεγε. "Ἐτσι κ' ἔγεινε.

"Ἀπὸ κείνη τὴν ἡμέρα ὁ Θερασύβουλος μποροῦσε νὰ πεῖ πὼς

ἦταν πολὺ εὐτυχημένος. Ἐνα βάρος εἶχε φύγει ἀπὸ πάνω του. Ὁ Σωτήρης δὲν τοῦ ξανάγραψε, κανένας δὲν τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτή, καὶ ὁ ἴδιος ἀρχηνοῦσε νὰ ξεχνᾷ ὅλη τούτη τὴν ἱστορία, πού τοῦ φαινόταν τώρα σὰν ἕνα μικροπεισῶδιο δίχως σημασία. Ἡ συνείδηση του δὲν τὸν ἐνοχλοῦσε καθόλου. Τὸ κάτω-κάτω εἶχε δίκιο. Σὲ τί ἔφταιξε; "Ἐμπαινε σ' ἕνα σπίτι σὰ φίλος. Οὔτε γύρευε νὰ κάνει ἔρωτες, οὔτε ξεμονάχευε τὸ κορίτσι, οὔτε πῆγε σὰν παλιάνθρωπος νὰ τὸ ἀπατήσῃ. "Ἐπειτα γιὰ νὰ κάνει κάτι πού θὰ τὸ μετανοίωε ἀργά-γρήγορα;

"Ὅ,τι ἔκαμε τοῦ φάνηκε ἀκόμα πιὸ λογικὸ σὰν ἔλαβε ἀπὸ τὸ σπίτι του τὸ μνηϊάτικο του καὶ ἀκόμα ἕνα σωρὸ πράματα πού τοῦ στέλναν οἱ ἀδερφάδες του καὶ ἡ μητέρα του, γιὰ νὰ τοῦ δείξουν τὴν εὐχαρίστησή τους. Ὁ ἀδερφὸς πάλι τοῦγραφε πὼς μόλις θὰ-περνε τὸ δίπλωμα του θὰ διορίζονταν εἰρηνοδίκης. "Ἐνοιωθε πὼς ξαναγυρνοῦσε στὰ πρωτερινά του στὴ ζωὴ του τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν περιορισμένη. "Ἐτσι ἦταν αὐτὸς μαθημένος. Τέτοια ἦσαν τὰ φυσικὰ τοῦ σωῖοῦ τους. Ὑπακοὴ στοὺς μεγαλήτερους καὶ σεβασμὸς. Τὶ χρειάζονται οἱ ἐρωτοδουλιὲς καὶ τὰ νυχτογυρίσματα. Δὲν εἶν' αὐτὰ γιὰ σοβαροὺς ἀνθρώπους. Ἐμεῖς θέμε ἡσυχία. Κι ὅταν φθάσομε στὰ σαράντα, μιὰ φρόνιμη στοχαζομένη κοπέλλα νὰ περάσομε τὴν ἐπιλοιπή ζωὴ. Ἡ Φωτεινὴ ἦταν ὁμορφή, μὰ ἦταν πολὺ τοῦ κόσμου. Σὰ θὰ παντρευόταν θάνοιγε σπίτι βίβιτες, βεγγέρες, θέατρα, πηγαινέλα.

Δὲν ἦταν ὁ Θερασύβουλος γιὰ τέτοια γυναῖκα. Στὸ σπίτι τοὺς θάφερνε ἐπανάσταση. Ὁ ἀνοιχτὸς της λαϊμὸς, θὰ φάνταζε αὐθάδικα μέσα στὰ σκούρα φουστάνια, τὰ καλογερίστικα τῶν ἀδερφάδων του καὶ τῆς μητέρας του. Τὸ γέλιο της θάκουόταν ἀτέριαστα στὶς θλιβερὲς κατάλειστες κίμαρες. Θάμπαινε μαζί της ἡ ζωὴ ἢ χαροῦμενη τῆς νιότης, καὶ θὰ τάραζε τὴ γαλήνη τὴν ἀπόκοσμη πού βασίλευε πίσω ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς τοίχους τοῦ παλαιικοῦ σπιτιοῦ. Ἡ εὐτυχία της θὰ ἐνοχλοῦσε τὴν αὐστηρὴ καὶ ἀγέλαστη σοβαροσύνη τῶν γεροντοκορίτσων. Ἡ καλοσύνη της ἢ φαιδρὴ θὰ τὶς ἐρέθιζε ἀδιάκοπα.

Σὰν πῆρε τὸ δίπλωμα του καὶ κατέβηκε, τὸν ὑποδέχτηκαν στὸ λιμάνι οἱ ἀδερφοὶ του, καὶ στὸ σπίτι του βρῆκε τὸ τραπέζι στρωμένο σὰ νὰ ὑποδέχονταν πρίγκηπα. Μιὰ ἐγωϊστικὴ εὐδαιμονία τὸν πλημμύρισε. Ἀνέβηκε στὴν κἀμαρα του μὲ τὰ χιονάτα σεντόνια καὶ κοιμήθηκε τὸν ὕπνο τὸν πιὸ γλυκὸ τῆς ζωῆς του. Αἰσθανόταν τὴν ἡδονὴ ἐκείνη πού αἰσθάνονται ὄλοι ὅσοι κάνουν τὸ καθῆκον τους. . .

Εὐκόλα-εὐκόλα πῆραν τέλος οἱ νεανικὲς του παρεκτροπὲς καὶ τώρα γυρνοῦσε ἄσωτος υἱὸς στὸ πατρικὸ του σπίτι, καὶ ὅλα γιόρταζαν τὸ σωσμό του. Αὐτὸς πρῶτ' ἀπ' ὅλους καὶ περισσότερο.

Κανέναν ἄδὲ θὰ μπορούσε τώρα ν' ἀναγνωρίσει τὴ Φωτεινὴ μὲ τὴν ἀνοιχτόκαρδη ὄψη, τὴν ξένοιαστη καὶ τὴ χαρωπὴ. Τ' ὄνειρο τῆς ποὺ ἔτσι ἀσκημα κατάντησε τὴν ἀλαξ, τὴν ἔκαμε ἀγνωρίστη. Τώρα εἶχε γίνεи νευρική, εὐερέθιστη, αἰώνια δυσαρεστημένη. Εἶχε ἀπαιτήσεις, δὲν τῆς ἄρесе τίποτα, ὅλα τὴν πείραζαν.—Ὁ Σωτήρης δὲν ἔκαμε ὅτι ἔπρεπε—συλλογιζόταν. Δὲ φέροηκε σὰν ἀδερφός, δὲν ἔκαμε τὸ παραμικρὸ γιὰ νὰ τὸν κρατήσῃ τὸ Θρασύβουλο. Ἄν τοῦ ἔλεγε πὼς θὰ τοῦδινε προῖκα αὐτὸς θὰ πόμενε. Θὰ τοῦδινε θάρρος αὐτό. Ἐπὶ τέλους δὲν ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ τὸ κάμῃ; Τὴν ἔφερε καὶ τοῦ θεμέλιωσε σπίτι. Τὸν περιποιήθηκε, ἦταν τὸ πᾶν ἐκεῖ μέσα. Βρῆκε κρεβάτι καθαρὸ καὶ φαγητὸ νοικοκυρμένο, ποὺ χρόνια ζούσε στὴν ἀκαταστασία καὶ τὴν ἀσιτισία. Τί ἦταν ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς; Τίποτα. Ἐνας ἄνθρωπος βρέθηκε καὶ γι αὐτὴν καὶ δὲν κούνησε τὸ χέρι του, νὰ τὴν ἀποκαταστήσει.

Ἡ Φωτεινὴ τὰ λησιμονούσε ὅλα ἔτσι. Δὲ θυμόταν τίποτα. Ὅλα εἶχαν ἐξαφανιστεῖ καὶ σβῦσει, καὶ μόνο εἶχε ἀπομείνει ἡ φοιρητὴ διαγωγή τοῦ Θρασύβουλου ποὺ τὴν ἀποδίδει κ' αὐτὴ στὸ Σωτήρη. Ἡ ζωὴ τῆς ποὺ πέρασε τόσο εὐτυχισμένη ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ πέζεψε ἀπὸ τ' ἄλλογο, ὡς τὴν ὥρα ποὺ παρουσιάστηκε ὁ Θρασύβουλος, λὲς εἶχε σβυστεῖ ἀπὸ τὸ μνημονικὸ τῆς. Στὸ νοῦ τῆς ἀπόμειναν μόνο, οἱ λίγοι μῆνες τῆς γνωριμιάς τους, οἱ ἀγωνίες, οἱ ἀμφιβολίες, οἱ εὐτυχίες τοῦ ξαναἰδωμοῦ, καὶ τέλος ἡ φοβερὴ ἀπογοήτεψη τῆς ἐγκατάλειψης.

Ὁ δυστυχισμένος ὁ Σωτήρης γινόταν θυσία, τὰ δικαιολογούσε, εὕρισκε φυσικὰ ὅσα ἔκανε καὶ τὰ ὑπόφερε ὅλα μὲ ὑπομονή. Στὴν ἀγαθότητά του θαρούσε πὼς αὐτὸς ἔφταιξε. Ἄν δὲν τὸν ἔφερνε, σίγουρο δὲ θὰ συνέβαινε τίποτα. Καὶ πλήθαινε τὶς φροντίδες του καὶ τῆς ἔκανε ὅλα τῆς τὰ χατήρια.

Κάποτε ἀποκότησε νὰ τῆς πεί, ἂν ἤθελε νὰ κυτᾶξουν μὲ κείνο τὸν χρωματέμπορο, νὰ τὰ τελειώσουν.

Ἡ Φωτεινὴ λιποθύμησε, καὶ ὅλη νύχτα τὰ νεῦρα τῆς ἦσαν ταραγμένα. Ἦταν τόσο ἀπότομο τὸ γκρεμοτσάκισμά τῆς ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο στὸν ἔμπορο μὲ τὶς λαδομπογιές ποὺ δὲν ὑπόφερε. . . Μὰ εἶχε λοιπὸν τόσο ξεπέσει, ποὺ γιὰ νὰ τὴν ξεφορτωθοῦν τὴν ἔδιναν στὸν πρῶτο χαμᾶλη ποὺ τὴ ζητούσε;

Ἡ ἱστορία αὐτὴ δὲν τέλειωνε καὶ ὁ Σωτήρης ἀποφάσισε, γιὰ καλὰ τώρα, νὰ τὴ στείλῃ στὴν Ἀλεξάντρα, γιὰ μερικὸς μῆνες. Θᾶγραφε στοὺς συγγενεῖς ἐκεῖ πέρα πρωτύτερα μὲ λίγα λόγια τὰ συμβάντα καὶ θὰ τὴν ἔστελνε κατόπι μὲ κανένα φίλο τους ποὺ θᾶφευγε γιὰ κεῖ.

Αὐτὸ τὸ δέχτηκε ἡ Φωτεινὴ σὰν ἓνα θαυματουργὸ γιαιτρικὸ. Στὴ φαντασία τῆς ἄστραψε ἡ πολύκοσμη πολιτεία μὲ τοὺς μεγάλους δρόμους καὶ τ' ἀμάξια καὶ τὰ πελώρια σπήτια. Εἶδε τὸν ἑαυτὸ τῆς μέσα κεῖ, κ' ἔνοιωσε ἓνα βάρος νὰ φεύγει ἀπὸ τὴ ψυχὴ τῆς. Τὸ ταξίδι αὐτὸ τῆς φάνηκε σὰν ἱκανοποίηση. Ὁ ἐγωῖσμός τῆς ὑπόφερε νὰ βρισκεται στὸ ἴδιο μέρος μὲ τὸν ἀραβωνιαστικὸ τῆς. Δὲν ἤθελε νὰ

τὴν βλέπουν οἱ γνωστοὶ τους, νὰ κρυφομιλοῦν καὶ νὰ τὴ συμπαθοῦνε. Ἐκεῖ θὰ ξεχνιόυνταν ὅλα. Θάμενε, ὅσο μπορούσε πιὸ πολὺ καὶ ὕστερα σὰ θὰ γυρνούσε, θὰ μπορούσε νὰ περιφρονεῖ ὅλο τὸν κόσμον, ἀφοῦ θᾶχε φέρει μαζί τῆς κάτι ἀπὸ τὴ λάμψη τοῦ μεγάλου κόσμου.

Ἐνα βράδυ ἔφυγε μὲ τ' Αὐστριακὸ.

Ὁ Σωτήρης ἔκλαιε σὰν παιδί, οἱ ξαδέρφες τῆς ποὺ τὴν συνόδεψαν στὸ βαπόρι ἔπαιζαν πιάνο καὶ τραγουδοῦσαν καὶ ἡ Φωτεινὴ συγκινημένη ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ταξιδιοῦ, γύρνε τὰ κλειδιὰ τῆς βαλίτσας τῆς ποὺ δὲ θυμόταν ποῦ τᾶχε ἀφήσει. Τέλος ὁ πράκτορας τοὺς εἰδοποίησε πὼς σὲ μισὴ ὥρα φεύγει τὸ βαπόρι μόνο νὰ βγαίνουν πᾶ ὅσοι εἶναι γιὰ ἔξω.

Ὁ Σωτήρης τότε ἀγκάλιασε τὴν ἀδερφή του καὶ ἔκλαιε σὰ γυναῖκα μὲ λυγμούς, οἱ ξαδέρφες στέκονταν ἀξιόπρεπες καὶ περίμεναν νὰ χαιρετίσουν κ' ἐκεῖνες, ἐνῶ ὁ βαρκάρης μελαψὸς μ' ἀνεσκουμπωμένα τὰ μαυρία τῆς φανέλας του, στεκόταν καὶ περίμενε, φωνάζοντας πότε-πότε: «Ἄλα, κύριος, τὸ βαπόρι σαλπάρει.»

Ἐνα σφύριγμα βούιζε μὲς στ' αὐτιὰ νὰ τὰ σπάσει, καὶ τ' ἀδέρφια χωριστήκαν. . .

. . . Ἡ βάρκα ἀπομακρύνονταν. Ἡ Φωτεινὴ χαιρετούσε μὲ τὸ ματηλάκι τῆς. . .

Εἶχαν περάσει τέσσερις μῆνες ἀπὸ τὴ βραδεῖα ποὺ ἔφυγε ἡ Φωτεινὴ, καὶ ὁ Σωτήρης δὲ μπορούσε νὰ συνηθίσει στὸ χωρισμὸ τῆς ἀδερφῆς του. Εἶχε μάθει στὴ ζωὴ τὴ νοικοκυριστικὴ τῆς οἰκογένειας τὴν τακτικὴ καὶ τὴν ἡσυχία καὶ δὲ μπορούσε τώρα εὐκόλα νὰ ξαναπαρεῖ τὸ δρόμο τοῦ ξενοδοχείου καὶ τοῦ καφενέ. Ἀναζητούσε τὸ σπίτι τὸ γλυκὸ ποὺ τόσα χρόνια τώρα τὸν ξεκούραζε· ἀναζητούσε τὶς φροντίδες τῆς χρυσῆς ἀδερφῆς ποὺ ὅλα τὰ πρόφτενε καὶ τὰ γλύκαινε μὲ τὸ γέλιο τῆς καὶ τὴ δροσεράδα τῆς καρδιάς τῆς. . . Τώρα σὰν κουρσεμένο τοῦ φαινόταν τὸ μικρὸ σπιτάκι τὸ κατασφάλιστο ποὺ εὕρισκε σὰν ἔρχοταν τὴ νύχτα σκοτεινὸ κ' ἔρημο κ' ἀπεριποίητο. Τὰ λουλουδάκια μαραίνονταν στὶς γλαστρίτσες ἀπότιστα καὶ τὸ γατάκι ἀδυνατισμένο κ' αὐτὸ μισούριζε πένθιμα μόλις ἄκουγε τὸ κλειδὸ νὰ τρίζῃ στὴν κλειδαριά.

Τῆς ἔγραφε νᾶρθει πιά. Τὴν παρακαλοῦσε νᾶρθει γιαιτὶ τὴν ἀναζητούσε. Καὶ κείνη ἀπαντούσε καὶ ὅλο ἀνάβαλλε καὶ δινόταν στὶς ὁμορφιές καὶ τὰ καλὰ τῆς Αἴγυπτος. Ὅλο κ' ἔλεγε γιὰ τὶς διασκεδάσεις καὶ τὰ θέατρα καὶ τὶς βεγγέρες. Ξετρελαμένοι οἱ συγγενεῖς μαζί τῆς. Ἡ μεγάλη ζωὴ τῆς μεγαλόπολης τὴν ἐνθουσίαζε. Ὅλο μιλούσε γιὰ τὰ φᾶτα καὶ τ' ἀμάξια καὶ τὰ καφενεῖα ποὺ ἀπόβραδο γεμίζουν κόσμον καὶ γυναῖκες μὲ διαμαντικά. Φελάγες γυρνοῦν μὲ κόκκαλα στὴ μύτη, καὶ ἀραπάδες μὲ κελεμπίες μεταξωτὲς ἀγογδιαβαίνουν στὴν προκυμαία.

Ἦθελε κ' ἐκεῖνη, ἔγραφε, νὰ γυρίσει πιά, μὰ δὲν τὴν ἄφηναν οἱ συγγενεῖς. Ὅλο καὶ τῆς ἀνάβαλλαν τὸ ταξίδι, ὅλο καὶ τὴν παρα-

καλούσαν να μείνει άκόμα. Να κάμει τὸ χειμῶνα, πούναι γλυκὸς καὶ πάει ξένος κόσμος καὶ εἶναι μιὰ διασκέδαση.

Ἐὸ Σωτήρης ἀπελπίστηκε. Ἡ Φωτεινὴ, τὸ βλεπε, ἔμενε εὐχαριστημένη. Τὴν ἄρεσε. Κι ἂν καὶ ὄλο τοῦ μιλούσε γιὰ τὸ γυρισμὸ ὅμως διάκρινε κάποιον πόθο νὰ τὴν ἀφήσει ἄκόμα, σὰν νὰ καρτερούσε μιὰν ἄδεια νὰ μείνει στὴν Ἀλεξάντρα ὅσο τῆς ἄρεσε.

Ἐλάβε κι ἀπὸ τὴ θεία τους ἕνα ἄλλο γράμμα καὶ τοῦ ἔγραφε καὶ τὸν παρακαλοῦσε νὰ τῆς ἀφήσει τὴ Φωτεινὴ τὸ χειμῶνα, καὶ γιὰτὶ ὄχι; κι ὀλόκληρο τὸ χρόνο. Παιδιὰ δὲν τῆς ἔδωσε ὁ Θεός, τὸν τρόπο τῆς τὸν εἶχε μετὸ παραπάνω. Καὶ γιὰ πάντα τὴν κρατοῦσε τὴ Φωτεινὴ κοντὰ τῆς. Ἐὸ Σωτήρης εἶδε κι ἀπόειδε, κι ἀποφάσισε. Τῆς ἔγραψε νὰ μείνει ὅσον καιρὸ τῆς ἄρεσε, προσθέτοντας ὅτι θὰ πῆγαινε ὁ ἴδιος νὰ τὴ φέρει πίσω.

Στὴν ἀπόφασή αὐτὴ τὸν ἔσπρωξε κάτι ἄλλο σοβαρότερο. Σκέφτηκε πὼς μπορούσε νὰ παντρευτεῖ, τώρα πού ἔλειπε ἡ Φωτεινὴ. Πάντα μιὰ ἀδερφή στὸ σπίτι εἶναι ἔμπόδιο. Κάθε μιὰ συλλογᾶται πὼς δύσκολο νὰ γενεῖ κυρία, ἐκεῖ πού ἄλλος πρῶτα ἀπὸ κείνη διάτασσε. Ἐνα κορίτσι παντρεύεται μὰ νὰ ξέρει πὼς στὸ σπίτι τῆς θὰ ζεῖ μοναχὴ τῆς μετὸν ἄντρα τῆς... Ἄν εἶναι νὰ μπαίνει σὲ κουνιάδες καὶ πεθερικά, βλαστήματα.

Κι ὁ Σωτήρης ἤθελε μετὸν τρόπο νὰ παντρευτεῖ, γιὰτὶ εἶχε ματιάσει ἀπὸ καιρὸ κάποια πού τὸν τρέλαινε. Ὁρφανὴ δίχως οἰκογένεια ζούσε μετὸν θεία τῆς χήρα πού τὴν ἀνάθρεψε ἀπὸ μικρὴ καὶ τώρα λίγος καιρὸς ἦταν πού τὴν ἔβγαζε στὸν κόσμον. Ἐνα ξανθὸ γαλανομάτικο κοριτσάκι καμιὰ εἰκοσαριὰ χρονῶν ὄλο γλύκα κι ὁμορφιά. Ἄχ, πὼς θὰ τὸ ζητούσε ἀπὸ μῆνες τώρα, ὁ Σωτήρης, ἂν δὲν εἶχε τὴ Φωτεινὴ. Καὶ νὰ πού ἡ τύχη του τοῦ τάφευ' ἔτσι βολικά. Θὰ τὸ ἀποφάσισε. Γιὰτὶ ὄχι; Θὰ ἀραβωνιάζονταν μιὰ βραδεῖα καὶ ὅταν πιά θᾶχε ἀποκατασταθεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη μεταξὺ τους, θάλεγε πὼς θᾶρχόταν ἡ Φωτεινὴ νὰ μένει μαζί τους. Ἦταν βέβαιος ὁ Σωτήρης, πὼς ὅλα θὰ πῆγαιναν ὠραῖα. Ἡ Φωτεινὴ ἦταν τόσο καλὴ πού ἀπὸ τὴν πρῶτη στιγμὴ θὰ καταχτούσε μετὸν καλωσύνη τῆς τὴν ἀραβωνιαστικὴ του.

Ἐτσι κ' ἔγινε. Ἐνα ἀπομεσημέρο ἔστειλε ἕνα συγγενὴ του προξενητή.

— Τὸ κορίτσι μ' ἄρεσε πάντα. Ἀξίωση καμιὰ δὲν ἔχω.

Ἄν δέχονται, ν' ἀραβωνιαστοῦμε εὐτύς.

Τὸ βράδυ ἦρθε ἀπάντηση.

Ἡ θεία ἦταν μαγεμένη. Τιμὴ τους, πού τις προτίμησε, καὶ χίλια δυὸ ἄλλα παραπλήσια, πού ἔκαμαν τὸ Σωτήρη νὰ τὰ χάσει. Θᾶραβωνιάζονταν τὴν ἐρχόμενη Κυριακὴ. Ἐὸ Γαμπρὸς θὰ πῆγαινε αὐριο, νὰ δεῖ τὴ νύφη σὺς τέσσερις τὸ ἀπόγεμα, γιὰ νὰ ἀγγελθεῖ καὶ στὸν κόσμον...

Οἱ ἀραβῶνες γίνηκαν, παρόντων ὄλων τῶν συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ, ἀπὸ τὸ χωριό. Ἐὸ Ἀνεγνώστης μετὰ τὰ τσοχαδένια του, ἡ γυναῖκα του μετὸν μεταξωτὸ τῆς τὸ κλαδάτο πού δὲν τὸ μετάβαλε

ἀπὸ τὴ βραδεῖα τοῦ γάμου τῆς, τριάντα χρόνια τώρα, ἡ Μαργίτσα μετὸν δικὸ τῆς τὸ χασιλαμαδένιο, ὁ ἄντρας τῆς μετὰ τὰ καλά του κ' ἐκεῖνος.

Κρατοῦσαν τὰ χιλιόκαλα. Τὶ διάνους, τὶ κότες, τὶ ἀρνιά, τὶ γουρουνόπουλα. Καὶ κολουόρες.

Ἡ νύφη τοὺς ἄρεσε. Ἦταν ὁμορφη, καλόγνωμη, καταδεχτικὴ. Τοὺς περιποιήθηκε. Πρῶτα κείνους κ' ὕστερα τοὺς δικούς τῆς. Τίμησε τὸν ἀραβωνιαστικὸ τῆς, τιμῶντας τὴ φανελιά του. Τὸ φιλότιμο τους ἱκανοποιήθηκε. Στὸ γυρισμὸ, ὄλο καὶ γι' αὐτὸ μιλούσαν. Ἐὸ Πατέρας εἶπε:

— Καὶ δὲ μὸς λές, παιδί μου, παίρνεις καὶ τίποτα;

— Τὶ νὰ πάρω; Δὲ ζήτησα τίποτα. Μ' ἄρεσε καὶ τὴ ζήτησα. Νάχομε τὴν ὑγεία μας μόνο, μᾶς φτάνουν ὅσα κερδίζω... Ἐπειτα, τὶ τὰ θὲς τὰ χρήματα, σώνει νᾶναι ἡ γυναῖκα γνωστικὴ καὶ νοικοκυρά, κι ἂς μὴν ἔχει καὶ προῖκα.

Ἡ μητέρα ρώτησε γιὰ τὴ Φωτεινὴ: τὶ ἔγραφε καὶ πότε θὰ κατέβαινε πιά.

— Κι ἀποφάσισες, παιδί μου, τὶ θὰ ποκάμετε καὶ μ' αὐτὴ; Σίγουρο ἡ Φωτεινὴ θὰ κάτσει μαζί σας. Ἡ νύφη μας σὰν καλοπόταγη μὸς φάνηκε. Θὰ περάσετε καλὰ ἂ θέλει ὁ Θεός...

— Καὶ θέλει ρώτημα; Ἡ Φωτεινὴ μόνο παντρεμένη θὰ φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι μου.

Ναί, παιδί μου, νάχεις τὴν εὐκὴ μου πάσκισε νὰ τὴν ἀποκαταστήσεις. Καῖμὸ τόχω πού δὲ βρέθηκε ἄκόμη κανένα παιδί νὰ τὴν πάρει... τὴν ἄλλη φορὰ ἀκούστηκε στὸ χωριὸ πὼς τὴν ἤθελε, λέει, ἕνας καλός...

— Μπᾶ, λόγια. Ἦταν ἕνας φίλος μου πού ἦρθε μιὰ δυὸ φορὲς ἐδῶ, κι ὁ κόσμος εἶπε πὼς θὰ τοῦ δίναμε τὴ Φωτεινὴ. Λόγια τοῦ κόσμου.

— Ἐγὼ παιδί μου τὶ νὰ σοῦ πῶ: Κάλλιο τὴν εἶχα τὴ Φωτεινὴ κοντὰ σου. Οἱ ξένοι τόποι εἶναι πάντα ἐπικίνδυνοι. Δὲν ἀκούμε τὶ γίνονται;

— Μὴν ἀκοῦς μητέρα. Πιὸ πολλὰ γίνονται στὸν τόπο μας. Ἐπειτα ἡ Φωτεινὴ εἶναι γνωστικὴ, τί ἔχει νὰ πάθει;

— Ἐ, παιδί μου, δὲ σοῦ λέω. Πάλι τοῦ λόγου σου ξέρεις.

Ἐμεῖς χωριάτες ἀμάθητοι, τί νὰ κόψει ὁ νοῦς μας; ὄξω ἀπὸ τὸ χωράφι καὶ τὸ λειόφυτο, δὲν ξέρομε οἱ ἄμοιροι. Σεῖς οἱ γραμματισμένοι μᾶς ὀδηγᾶτε κ' ἐμᾶς.

— Καὶ κάνει στὴν Ἀλεξάντρα; Οἱ συγγενεῖς ἀγαποῦνε τὴν; Δὲν ἀναζητᾶ τὸν τόπο μας.

— Ἀκοῦς πὼς δὲν κάνει; Τέτοιος τόπος, εἶναι νὰ στενοχωρᾶται κανεὶς; Δὲ θέλει νάρθει, ὄχι ν' ἀναζητᾶ.

— Κι ἂν παντρευτεῖ ἐκεῖ κάτω;

— Μακάρι καὶ νᾶταν.

Ἐὸ πατέρας δὲ λάβαινε μέρος στὴν κουβέντα.

Ἀκολουθοῦσε πίσω μετὸν γαμπρὸ του, καὶ κουβεντιάζαν γιὰ τὰ πρόβατά τους. Οἱ κουβέντες πού γίνονταν μπροστὰ ἂ δὲν τοὺς ἐνδιέφεραν. Ἡ Φωτεινὴ μπορούσε νὰ κάτσει ὅλη τῆς τὴ ζῆση στὴν

Ἄλεξάντρα, αὐτὸ δὲν τὸν ἔνοιαζε. Ἐκεῖνος ἕνα κύταζε, τὰ χτήματά του καὶ τὶς δουλιές τοῦ Σωτήρη. Ὁξω ἀπ' αὐτὰ δὲ σκοτιζόταν γιὰ τίποτα.

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν τοῦ καλοφάνηκε πὺ δὲν πῆρε προῖκα ὁ γυῖός του. Μπορεῖ νᾶταν καλὴ ἢ νύφη, δὲ σοῦ λέω, μὰ κ' ἔτσι δίχως μιὰ πῆχυν γῆ πὺ λέει ὁ λόγος. . . Ἐρχεται ὥρα πὺ τὸ ἐμπόριο δὲν προκόβει, γυρίζουν τὸ ἀνάποδο τὰ κέρδητα καὶ παίζομε τὸ κανόνι. . . Κι ἔπειτα ; . . Πάντα ἀντιστῦλι εἶναι ἢ προῖκα τῆς γυναικάς στὸν ἄντρα. Ὁ γάμος εἶναι νὰ ποῦμε μιὰ συντροφιά. Καθένας νὰ βάνει τὸ μερτικό του. . .

Τοῦτα συλλογίζονταν ὁ Ἀνεγνώστης μὰ νὰ τὰ πεῖ πὺ νὰ κοτήσει ; Τὸ γυῖο του τὸ σέβουνταν καὶ δὲν ἤθελε νὰ τοῦ πηγαίνει κόντρα. Τὸ βέβαιον εἶναι πὺς καὶ ὅλοι σὰν ἔμαθαν πὺς δὲ δίνει τίποτα, ψυχαθῆκαν. Ὁμορφη, ναί, μὰ σὰ δὲν ἔχει. . .

— Ἀκοῦς καὶ τὰ τραταμέντα ὁ Σωτήρης τὰ πῆρε. Ὅλα ὁ Σωτήρης ! Καὶ τὰ λούσα τῆς νύφης καὶ τὰ στολήδια τῆς. . .

Μεταξύ τους οἱ γυναῖκες σὰν τραβηχτήκαν νὰ κοιμηθοῦνε, ἢ νύχτα τοὺς πῆγε νὰ τὸ κουβεντιάζουνε.

— Εἶναι, λέει, καλὴ ! Μὰ μποροῦσε καὶ νὰ μὴν εἶναι ; Ἀκοῦς καὶ τὰ δαχτυλίδια τοῦ ἀραβῶνα, κείνος τὰ παράγγειλε. Πὺ εἶναι δὰ συνήθιον, τὸ ἕνα νὰ κάνει ὁ γαμπρὸς καὶ τᾶλλον ἢ νύφη.

Ἡ μάνα λυπόταν τῆ Φωτεινῆ :

— Νὰ μοῦ τὸ θυμᾶστε. Ἡ Φωτεινῆ θὰ πομείνει στὸ σοκάκι. Αὐτὴ νὰ πεισματᾶρα καὶ δὲ θὰ κάμει μερόνυχτο μὲ τῆ νύφη μας. Κι ἀπὲ εἶναι ὁ Σωτήρης ἄξιος νὰ διατηρᾶ δυὸ γυναῖκες ; Πὺ θὰ τὰ προφτάξει κι αὐτός ; Καὶ νὰ μὴν πάρει καὶ μιὰ μικρὴ ἀνεβάσταξη. . .

— Ἐ, ἄς ἔρθει, τότες, στὸ χωριό. Ταιριάζει νὰ μὴν παντρευτεῖ ὁ Σωτήρης γιὰ τὸ χατήρι τῆς Φωτεινῆς ; (ἔκαμε μὲ πείσμα ἢ Μαργίτσα) Ἡ, νᾶναι γνωστικὴ νὰ σέβεται τὸν ἀδερφό τῆς καὶ τῆ γυναῖκα του, ἢ νὰ κοπιᾶσει ὄξω. Δυὸ σοκάκια εἶναι : ἢ ὑποταχτικὴ καὶ ταπεινὴ στὸ σπίτι τῆς νύφης τῆς, ἢ στὸ χωριό, μὲ μᾶς !

Τὴν ἄλλη μέρα πρῶτ-πρῶτ ἢ νύφη ἔφταξε γελαστὴ-γελαστή, καὶ καλόκαρδη νᾶποχαιρετίσει τὰ πεθερικά τῆς. Σβέλτη καὶ προκομὲν παραστάθηκε στὶς ἐτοιμασίες τοῦ μισεμοῦ, ἀνεβωκατέβηκε, ἔκαμε καφέ πὺ σέρβιρε μὲ παξημαδάκια πὺ κρατοῦσε ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς γλυκομίλησε τῆς πεθερᾶς τῆς, πὺ τὴν ἔλεγε, μὴ τέρα, κουβέντιασε ὥρες μὲ τῆ Μαργίτσα, ὑποσχέθηκε νὰ ράψει φορεματάκια τῶν παιδιῶν τῆς, χώράτεψε μὲ τὸν πεθερό τῆς, χαμογέλασε μὲ ἀνάβλεμα, ὅλο ἀγάπη, τοῦ ἀραβωνιαστικοῦ τῆς, καὶ κατάφερε ὥστε, ὅλοι νὰ ξετρελαθοῦν μαζί τῆς τόσο πὺ νὰ ξεχάσουν, καὶ προῖκες, καὶ δασίματα, μπρὸς σὴν καλοσύνη τῆς καὶ τοὺς τρόπους τῆς τοὺς εὐγενικούς.

Τίποτα πὺ μικροφιλότιμο ἀπὸ τὸ χωρικό. Ὅσο καταλαβαίνει τῆ μικρότητα του, τόσο θέλει νὰ τὸν περιποιοῦνται καὶ νὰ τὸν προτιμοῦν.

Ὅλα τὰ παρεξηγεῖ, ὅλα τὰ ὑποψιάζεται. Συχνὰ εἶναι, κακοῦργατος καὶ θαρεῖ, πὺς τὸν περιφρονεῖς καὶ δὲν τὸν καταδέχεσαι, γιὰτὶ ἀρκέστηκες νὰ τὸν καλημερίσεις, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ τοῦ πιάσεις κουβέντα, νὰ τὸ ρωτήσεις γιὰ τὴν κασίκα, γιὰ τὸ βῶδι, γιὰ τὸ σπαρμένο.

Ἔτσι ὁ χωρικός ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά ξέρει βαθιὰ τὶ τεράστια διαφορὰ σᾶς χωρίζει κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀπαιτεῖ, μιὰ φορὰ πὺ ἤρθατε κοντὰ νὰ ἰσοπεδωθεῖς νὰ γίνεις ἕνα μαζί του, στὸ γλέντι, στὸ μεθύσι, στὸ χαμοκύλισμα.

Ἐνα καλοκαίρι στὸ χωριὸ καὶ αὐτὸ τὸ βλέπει κανένας ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα.

Ἡ Εὐτέρπη (ἔτσι τὴν ἔλεγαν τὴν ἀραβωνιαστικὴ) ἦταν ἀρεκτὰ ἔξυπνη ὥστε ν' ἀντιληφθεῖ εὐτὺς τὸ ρόλο πὺ ἔπρεπε νὰ παίξει σὴν καινούργια οἰκογένεια πὺ ἔμπαινε.

Ἦξερε νὰ κολακέψει, νὰ περιποιηθεῖ, νὰ χαμογελάσει, μ' ἕνα λόγο, νὰ γενεῖ θυσία, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ἔτσι χρειάζοταν νὰ φέρνεται. Ἦταν ἀπὸ τὴν μπουρζουαζίστικη σειρά τῆ νοικοκυρίστικη, καὶ εἶχε ξεσκολίσει στὶς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας πὺ ζοῦσε, καὶ εἶχε ἀκολουθήσει κατὰ γράμμα ὅλες τὶς σεμνότητες καὶ τὶς ντροπαλοσύνες πὺ τῆς ἐδίδαξε. Δὲν ἦταν αὐτὴ δυνατὸν νὰ σουφρώσει τσαχπίνικα τὰ χεῖλια τῆς σὴν παρέλαση τῶν πεθερικῶν μὲ τὰ κλαδωτὰ μεταξωτὰ καὶ τὰ τσακισμένα φέσια. Μπορεῖ νὰ τῶχε ὄρεξη. Ποῖος λέει ὄχι ; ὁμως μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ δείξει. Κι ὄχι μόνο, ἀλλὰ κ' ἔπρεπε νὰ ξεχυθεῖ σὲ περιποιήσεις καὶ γαλιφίσματα καὶ σὲ λόγια τέτοια πὺ νὰ τὴν πιστέψουν ἕνα θάμα καλοσύνης καὶ εὐγένειας.

Πρὸ πάντων τέτοια νὰ τὴν πιστέψει ὁ Σωτήρης.

Γιὰ νὰ κυριαρχήσομε τοῦ ἀντρός μας, χρειάζεται διπλωματία μεγάλη καὶ μεγάλη ἰκανότητα. Πρῶτα-πρῶτα ἀγάπη καὶ σεβασμὸς στοὺς δικούς του. Ἀλάθευτο μέσο αὐτό. Ἐπειτα ἀφοσίωση, καὶ ἀφομοίωση τέλεια μὲ τὰ γούστα τὰ δικὰ του. Ἡ θέληση του καὶ δική μας, τὸ κέφι του κέφι μας. Σκλάβες σὴν ἀγάπη του. Πάντα χαμογελοῦσες καὶ ταπεινές. Νὰ μᾶς θαμάζει, νὰ τοῦ φανοῦμε τέτοιες πὺ τὸ ταῖρι μας νὰ πιστέψει πὺς δὲ βρίσκεται. Κι ὅταν δοῦμε πὺς ἢ ἐχτίμηση του μᾶς δόθηκε πλέρια, ν' ἀρχίζομε τὰ νᾶζια καὶ τὰ τσακίσματα. Ἐρωτικὲς καὶ χαδιάρες, γεμάτες ζεστασιὰ καὶ γλύκα, νὰ τὸν ἀρπάξομε κι ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις. Πιὸ σίγουρη ἀλυσίδα αὐτὴ ἀπὸ τὴν πρώτη, τῆς ἐχτίμησης. Μὰ καὶ οἱ δυὸ μαζί, ἀλεφτέρωτη σκλαβιά γλυκότατη πὺ τῆ ζεῖ ὁ ἄντρας μας καὶ νοιώθει πὺς εἶμαστε ἐμεῖς καὶ τίποτα ἄλλο. . . .

Κι ἀρχίζει ἢ Βασιλεία μας. . . .

Τέτοια καὶ ἢ Εὐτέρπη. . . .

Ὁ Σωτήρης ἀφοσιόθηκε στὸ σπίτι τῆς ἀραβωνιαστικῆς του. Πότε νὰ κλείσει τῆ δουλειὰ τὸν νὰ πάει. Δὲ στάθηκε ἄλλος εὐτυχέστερος του. Ἡ Εὐτέρπη τοῦ φαινόταν τὸ τελειότερο πλάσμα τῆς γῆς. Ἰδίως τὸν ξετρελαῖνε μὲ τὰ ναζάκια τῆς καὶ τὰ παιδιακίσια

της παιγνιδάκια. Πότε με την ομορφιά της, πότε με την καλοσύνη της, πότε με τις περιποιήσεις της, την αγάπη της—την αφοσίωση της.

Κάποτε τοῦ εἶπε :

— Μὰ γιατί δὲ γράφομε πιά τῆς Φωτεινῆς νὰ κατέβει. Θέλω νὰ γνωριστοῦμε. Νὰ τῆς δείξω τὴν ἀγάπη μου. Νὰ τῆς πῶ πὼς τὸ σπῆτι μας θάναί και δικό της. Πάντα ὁ κόσμος τρομάζει τὶς νύφες. Ἐγὼ θὰ κάμω ὅτι περνᾷ ἀπὸ τὸ χέρι μου γιὰ νὰ γίνω ἐξαίρεση. . .

Τᾶλεγε τοῦτα καλὰ γνωρίζοντας πὼς ὅ,τι κι ἂν συνέβαινε πιά ὁ Σωτήρης θὰ τὴν ὑπάκουε τυφλὰ σ' ὅ,τι κι ἂν τοῦλεγε. Τί ἦταν ἡ Φωτεινὴ ἀνάμεσα τους τώρα πιά ; Ἐνα τίποτα. Κάτι ποῦ ἔπρεπε νὰ καταλάβει πὼς ἂν ἔμενε μαζί τους ἦταν ἀπὸ καλοσύνη κ' εὐεργεσία. Νὰ τὸ νοιώσει αὐτὸ μὰ ὄχι μὲ προστυχοφροσίσματα ἀπὸ μέρος τῆς νύφης. Οὔτε μὲ σκηνὲς και φιλονικεῖες. Αὐτὰ δὲ γίνονταν ποτὲ στὴ σειρά τῆ δικῆ τους. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴ λατρεία ποῦ θᾶξε ὁ Σωτήρης στὴ γυναίκα του. Ἀπὸ τὴ φροντίδα του μὴ τυχὸν και περιποιούμενος τὴν ἀδερφή κάμει τὴ γυναίκα του νὰ πικραθεῖ.

Τέλος πάντων ἀποφασίστηκε ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ παρακάλια, νὰ τηλεγραφήσουν στὴ Φωτεινὴ νᾶρθει.

Εὐτὺς ἐσύνταξαν τὸ τηλεγράφημα, ποῦ ἔγραφε ἔτσι :

Ἡραβωνίσθην Εὐτέρπην Μαυρίδη. Ἐλθὲ ἀμέσως.

Σωτήριος Εὐτέρπη

Στᾶλλο φύλλο τελειώνει.

ΠΕΤΡΟΥΛΑ ΨΗΛΟΡΕΙΘΗ

ΑΜΛΕΤΟΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Σὰν ἦλθε ὁ χαλυβόνευρος, ὁ κορφοφθάστης και πιά καθαίρεσε τὸν δόλιο ρήγα Ἀμλέτο, σὲ πύργο πῆγε ὁ ξεπεσμένος κ' ἐσφαλῆχθη ἀλαργεινὸ, θεμελιωμένο ἀπάνω σὲ ἄκρη ποῦ ἀγκύλωνε τὴν θάλασσα τὴν ἀφρισμένη. Και στίφη ἂν χύμιζαν τῶν οὐρλιαστῶν βορηάδων μὲ τῶν κυμάτων τὴν τριπλῆ γιὰ νὰ παράβγουν τὴν δύναμι στὴν λύσσα τὴν καρβοσπάστρα, ἀπὸ ὑψηλὰ τηροῦσε ἀχόρταγος ὁ Ἀμλέτος τὸ θέαμα, μαντεύοντας μέσ' στὰ καρᾶβια πασίσματα φριχτὰ κ' ἀπαίσιες ἀγωνίες — και τότε πὺθ βαθιὰ τὸ ξέγνοιασμα αἰσθανώταν. Κι' ἂν πάλι—σὰν γαλήνευε—παληοὶ του φίλοι ἐρχόντουσαν ὡς πέρα ἐκεῖ νὰ τὸν ξορκίσουν μαζῆ τους νὰ ἐπιστρέψει, ποῦ οἱ Δανέζοι πάντα τὴν θύμησί του φύλαγαν κρυφὰ μὲ ἀγάπη, τῆς θάλασσας και τοῦ οὐρανοῦ τὴν τόση γλύκα ἐκεῖνος κύτταζε και στοχαζώταν «Ἐέρω τί πλάνα ποῦ χαμογελοῦν : παραφυλάγουν νὰ βγεῖ κανένας εὐπίστος, και τότε ξάφνου σὰν ὄρνεια θὲ νὰ ριχθοῦν σωθικοφάγα. . .»

Κ. Δ.

ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Ὁ Ψυχάρης βρίσκει, θαρρῶ, μόνος πολὺ ὀρθὰ στὸν πρόλογό του τὴ μεγαλύτερη ἀρετὴ ποῦ ἔχουν οἱ ἱστορίες, ποῦ δημοσεβει μὲ τὸν τίτλο Στὸν ἴσκιο τοῦ πλατάνου (Ἀθήνα, βιβλιοποιεῖο τῆς Ἐστίας κλπ. 1911). Ἡ ἀρετὴ αὐτὴ εἶναι ἡ εὐκολία κ' ἡ ζωηρότητα τῆς διήγησής ἢ τῆς ἀφήγησής, ὅπως τὸ θέλει, δηλ. τὸ ἴδιο χάρισμα ποῦ ζωντανέβει και τὰ γλωσσικὰ μαθήματα, ποῦ μᾶς δίνει μὲ τὰ Ρόδα και Μήλα. Μολονότι ὄχι σπάνια ἡ ἀφήγησις ἀπλώνεται πολὺ μολονότι τὸ ὕφος ξεπέφτει εὐκόλα σὲ γλυκὸ, μικρόχαρον τόνο, μολονότι ἐκεῖ και δῶ ἡ πολλὴ αἰσθηματικὴ διάθεσι παρακουράζει, ὥστόσο οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἱστορίες αὐτὲς ὄχι μόνον διαβάξουντ' εὐχάριστα, μὰ και ἀναδίνουν ὄχι σπάνια μιά δροσιά και χάρη ὀλότελα δικῆς τους. Και μὲ τὸ νόημ' αὐτὸ δὲν ἔχει ἄδικο νὰ τὸ λέγει μόνος του ὁ συγγραφέας τοῦ Ταξιδιστοῦ φῶς δὲν εἶναι μόνον σχολαστικὸς και γραμματικολόγος. Βέβαια καθαυτὸ καλλιτέχνης δημι-

ουργός ο Ψυχάρης δὲν εἶναι. Ἡ ματιά του στὴ ζωὴ δὲν εἶναι συγκεντρωτική, ἡ τέχνη του δὲν εἶναι σύνθεση. Εἶναι πιὸ πολὺ ἀνάλυση, μὰ ἀνάλυση πού πέφτει εὐκόλα στὸ σκόρπισμα, ὅμως μὲ τὶς ὀρθές, τὶς ἀκριβολογημένες παρατηρήσεις πού κάνει, μὲ τὸ ζωηρὸ καὶ τὸ παραστατικὸ τῆς ἀφήγησής του μπορεῖ καὶ τονίζει μερικὰ καθέκαστα κ' ἔτσι μορφώνει ἔμμεσα ἢ εἰκόνα, πού δὲ μᾶς δίνεται ἄμεση κι αὐτούσια. Ὁ ποιητὴς Ψυχάρης δὲν ἔχει ἔργο του νὰ πλάθει ζωντανούς, δόλακερους ἀνθρώπους· περιγράφει περισσότερο κατάστασες, διάθεσες, ψυχολογεῖ στιγμές, κομμάτια μόνο τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι. Γι' αὐτὸ προτιμῶ μικρὲς ἀφήγησες, καθὼς τὰ σκουλαρίκια, Ὁ Ἀρχιμαντρίτης, Τὸ ταχυδρομικὸ δελτάριο, πούλι περισσότερο ἀπὸ τὸν Προορισμό. Ἀκόμα, δὲ μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι τόσο στὸ στοιχεῖο τοῦ ὅπου ζητᾷ νὰ δώσει τὴ ζωὴ πραγματικά, ὅσο ἐκεῖ ὅπου ἀφίνει τὴ φαντασία του ἐλεύθερη στὴ μυθοπλασία. Κι αὐτοῦ μοῦ ἀρέσουνε καλῆτερα οἱ στιγμές, πού ἡ ἀφήγησή του δὲν κρύβει κάποια ὀρισμένα νοήματα, μὰ ἱστορεῖ ἀμέλητα καὶ ζωηρὰ ἓνα εἶδος παραμῦθι, παίζει χαριτωμένα ἐν' ἀπλοϊκῷ, φανταχτερῷ παιγνίδι, καθὼς μὲ τὸ Δαχτυλίδι τοῦ Γύγῃ. «Υστερὶς ἔβαλα φωτιά, κ' ἔτσι κάηκε τὸ κορμὶ τὸ χαριτωμένο, ἔτσι διαλύθηκε ἡ Μυρτίνα στὸν ἀέρα λίγο-λίγο, ἀθώρητη σὰν τὸ θάνατο, σὰν τὸ θάνατο παντοῦθε περехνυμένη στὴ δημιουργία, σὰν τὸ θάνατο αἰώνια καὶ ζωντανή.» Κλείνω τὸ βιβλίον χωρὶς νὰ ρωτῶ γὰρ νόημα, γιατί μοῦ ἀφίνει στὴν ψυχὴ τὸ νόημα τὸ ποιητικόν, τὴν πνοὴ τῆς ποιήσεως, πού σκορπᾷ πολλὰς στιγμὲς ἢ ζωντανή, ἢ παιγνιδιάρικη διήγησι τοῦ Ψυχάρη, τὸ στοιχεῖο δηλ. ἐκεῖνο πού τὴν ἀνεβάζει συχνὰ σὲ καλλιτεχνικὴ δημιουργία.

*

Ἄν τύχαινε νὰ διάβαζα μόνο τὰ τρία τελευταῖα κομμάτια, πού συμπληροῦνουν τὸν Κακὸ δρόμον κ' ἄλλα καινούργια διηγήματα τοῦ Γρ. Ξενοπούλου (Ἀθήναι, Ἐκδοτ. οἶκος Γ. Φέξη, 1912), θὰ δικαίωνα δίχως ἄλλο τὴ γνώμη πού ἔχουνε μερικοὶ πὼς ὁ Ξενοπούλος, εἶναι μόνο δημοσιογράφος, τὸ πολὺ-πολὺ ἓνας συγγραφέας πού συγχύζει τὰ σύνορα τῆς χρονογραφίας καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Πόσο ἄδικη ὅμως κ' ἐπιτόλαιη εἶναι ἡ γνώμη αὐτή, δείχνεται ἀπὸ τᾶλλα διηγήματα τοῦ βιβλίου: τοὺς χαριτωμένους Κελαῖδισμοὺς καὶ τὶς ἀξιοσημειώτερες δοκιμὲς ψυχογραφίας τοῦ Μάγκαλου, τῆς Μελλοθάνατης καὶ πιὸ πολὺ τοῦ Κακοῦ δρόμου. Τὸν Ξενοπούλου τὸν ἤξερα ὡς τώρα καλὰ-καλὰ μόνο ἀπὸ τὴν παλιά του Μαργαρίτα Στέφα, ἓνα ἔργο, ὅπου, ὅξω ἀπὸ τὴν ἠθογραφικὴν ἀξία του, ἀποτυπώνεται περισσότερο ἢ λιγότερο καλλιτεχνικὰ μιὰ κοινωνικὴ στιγμὴ. Τὴν ἐξέλιξη τοῦ διηγήματος τὸν στὸ μεταξὺ δὲν τὴ γνωρίζω, μὰ μὲ τὸν τόμον αὐτὸ μοῦ παρουσιάζεται ὁ Ξενοπούλος σὰν ἓνας συγγραφέας ἀπὸ τοὺς λίγους γύρω του, σὰν ἓνας διηγηματογράφος πού ξέρει τί σημαίνει ποιητικὴ σύνθεση, μορφὴ, μέτρο, ὕφος, σὰν ἓνας ποιητὴς πού δὲ βλέπει μόνο φαινόμενα, μὰ ρίχνει τὴ ματιά βαθύτερα. Αὐτὸ βέβαια δὲ θὰ πεί πὼς φτάνει κίολας τὸ σκοπὸ του τέλεια, πὼς ἡ ἔκφρασις δὲν προδίνει συχνὰ τὴ δημοσιογραφικὴ συνήθεια καὶ δὲν ξεπέφτει σὲ κοινὸς τίπους (σὰ λ.χ. «μὲ κάτι μπράτσια σὰν Κουταλιανοῦ»· «τὸ κοραλένιο στόμα ἔδειχνε κάτι δοντάκια μαργαριτάρια, κ' ἦταν τὸ κρέας τῆς κατάσπρω, ὅλο δροσιὰ καὶ χυμός, σὰ ζυμωμένο μὲ γίασμα καὶ

μπουγαρίνα»), δὲ θὰ πεί ἀκόμα πὼς ἡ ἀποκαλυπτικὴ του δύναμις δὲν ἀστοχεῖ κάποτε σὲ κύριες στιγμὲς, πού μόνο τὸ ἐσώτερο ξεσκεπάσμα τους θὰ παρουσίαζε τὴν ψυχικὴ κίνησι μεστὴ καὶ δὲ θᾶφινε νὰ χαλαρωθεῖ ἢ καλλιτεχνικὴ ἐνέργεια καὶ νὰ χλωμιάσῃ ἢ ὀλικὴ ἐντύπωση, καθὼς γίνεται στὸ Μάγκαλο, γὰρ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, σημεῖα ὅπως ὁ ἐρχομὸς τοῦ Μάγκαλου ἢ ἡ ἀπομόνωσή του, σημεῖα σὰν τὴν περιγραφή ἀπάνω στὸ Καμπαναριὸ κ' ὕστερα τοῦ σεισμοῦ στὴ Μελλοθάνατη, στιγμὲς σὰν τοὺς τρεῖς δρόμους πού βλέπει μπρὸς τῆς ἢ Χρηστίνα, σὰν τὴν ἀπόφασί της νὰ πάρει τὸν κακὸ δρόμον καὶ σὰν τὸ τέλος τῆς ἱστορίας αὐτῆς, εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ πρόθεση, εἶναι βαθμίδες στὴν ἐξέλιξη μιᾶς τέχνης. Καὶ ἀπάνω ἀπ' ὅλα ἡ προσπάθεια τοῦ ποιητῆ νὰ τοποθετήσῃ τὴ δραματικὴ κίνησι στὸν ἐσωτερικὸ ἀνθρώπον καὶ νὰ σηκώσει τὰ πρόσωπά του σὲ σύμβολα ζωῆς. Ἔντον' ἀτόφια, χτυπητὰ δὲ βγαίνουν τὰ σύμβολα πάντα, δυνατὰ, ἐπιβλητικὰ, συναρπαστικὰ δὲν εἶναι βέβαια ἡ τέχνη τοῦ Ξενοπούλου, ὅμως μπορεῖ καὶ ζωντανέβει σὲ ἀρκετὸ βαθμὸ καὶ πρόσωπα καὶ πράματα, ζωγραφίζει τὸ γύρωθι τους καλὰ τὶς περισσότερες φορὲς καὶ κατορθώνει νὰ σηκώσει τὴν ἠθογραφίαν σὲ σημασία γενικότερη μὲ τὴν πνοὴ μιᾶς τραγικότητος ἀπλῆς, πού σιγοσαλεύει ἀνάμεσα στὰ περιστατικὰ καὶ ψιθυρίζει μελαγχολικὰ ἀπὸ τὸ βάθος τῶν ἱστοριῶν αὐτῶν.

*

Τὰ «κοιμισμένα νερά» ἐκεῖ στὰ γαληνὰ τὰ ρήχη, πού ὁ Κωστής Παλαμᾶς θέλησε «νὰ τὰ ξυπνήσει ρυθμικὰ» μὲ τοὺς Καημοὺς τῆς Λιμνοθάλασσας (Ἀθήναι, Ἐκδοτ. οἶκος Γ. Φέξη, 1912) ἔχουνε τόσα πλούσια χρώματα, οἱ χαμηλοὶ μῶλοι, τὰ νησάκια, οἱ ξέρες, ὅπου οἱ θύμψες τῆς νιότης γυρίσανε μιὰ στιγμὴ τὴ Μούσα του, ἔχουνε τόση ξεχωριστὴ ὁμορφιά καὶ ἀκόμα τόση δόξα, τόση δραματικὴ ἱστορία, μ' ἓνα λόγο τόση ποίηση, ὥστε νὰ μὴ μορῶ νὰ τὸ κρύψω πὼς ἀπὸ τὸνομα τῆς συλλογῆς καὶ ἀπὸ τὸνομα τοῦ ποιητῆ περιμένα νὰ βρῶ σ' αὐτὴ πιὸ πολὺ χρῶμα καὶ δροσιὰ, πιὸ ζωντανὴ συγκίνησι καὶ κίνησι. Ἴσως νὰ εἶναι ἡ δική μου ἀπαίτησι πολλή, ὅμως κάτι ἔτονον καὶ κουρασμένο, κάτι κάπως ξερὸ κι ἄψυχο μοῦ φαίνεται πὼς καθίζει ἀπάνω στὰ τραγούδια αὐτὰ καὶ τὰ ἐμποδίζει νὰ σαλέψουνε τὰ φτερά τους ἀλαφρὰ καὶ φωτερὰ, νὰ κελαδησουνε ἀπλὰ καὶ σιγομίλητα, καθὼς τὸ θέλει ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς. Ὡστόσο ἓνας ποιητὴς, σὰν τὸν Παλαμά, κ' ὅταν ἀκόμα κουράζεται, κ' ὅταν ἀκόμα λιποψυχᾷ στὸ σύνολο, μπορεῖ καὶ ξεκουράζει ἐδῶ μὲ ὡραίους στίχους, ἐκεῖ μὲ ρυθμικὰς στροφὰς καὶ ἀκόμα μπορεῖ καὶ συγκινεῖ ἀληθινὰ μὲ ποιήματα σὰν τὴ Βιολέττα καὶ σὰν τὴν Ἀνατολή.

Ζωντανότερος, ποιητικότερος, ὀρμητικότερος εἶναι ὁ θυμὸς τοῦ Ποιητῆ-Πολίτη στὰ Σατυρικὰ γυμνάσματα (ἴδιος τόμος). Στὴν πρώτη τους σειρὰ ἡ ἰδέα σκεπασμένη μ' ἓνα σύμβολο ποιητικὸ σκορπᾷ τὸ πάθος τῆς πολλῆς στιγμῆς μὲ δύναμις κ' ἐκφραστικὴ ὁμορφιά, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τοῦ σ' ἓνα βαθμὸ ποιητικοῦ ἠρωϊσμοῦ. Κατώτερη μοῦ φαίνεται ἡ δεύτερη σειρὰ. Ὅχι γιατί ἡ ποιητικὴ ὀργὴ κατεβαίνει καὶ τρίβεται στὴν Ἀγορά, μὰ γιατί παίρνει τὴν τριμῆνη σκέψη καὶ τὴν κοινὴ ἔκφρασι τῆς ἀγόρευς. Δὲν κερνᾷ

πάντα «σὲ χρυσάφι καὶ σὲ σμάλτο τὸ θεῖο πιτό.» Πῶς ὁ Παλαμᾶς ξέ-
ρει καὶ τὸ κάνει αὐτὸ καθὼς ἀξίζει, δείγμα οἱ στροφές αὐτὲς ἀπὸ τὸ
τέλος τοῦ βιβλίου, ὅπου ὁ ποιητὴς μιλεῖ στὰ Νιάτα :

Μὴ μὲ καταριέστε καὶ γιὰ σᾶς θὰ ὑφάνω. . .
—Σὲ ξωθιάς δασκάλας ἔκαμα σχολειό,
πῆρα τὸ φεγγάρι χτένι καὶ τὸ πλάνο
φῶς τοῦ ἀποσπεριτῆ κράτησ' ἀργαλειό!—

Μὴ μὲ καταριέστε καὶ γιὰ σᾶς θὰ ὑφάνω
γένεματα, κουβάρια, πνέματα, στοιχεῖα,
καὶ παννιά ἀσημένια καὶ χρυσά θὰ κάνω
σάν ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ ἀπ' τὴν Εὐτυχιά.

Καὶ στάθῳα κορμιά σας θὰ τὰ ράψω ἀπάνω,
τῆς Αὐγῆς μιὰ ἀχτίδα θάχω γιὰ κλωνά,
καὶ ὅλα θὰ σᾶς ντυσω καὶ θὰ σᾶς ζεστάνω,
καὶ ὅσα φέγγουν θὰ εἶναι μπρὸς σ' ἐσᾶς ἀχνά.

Καὶ θὰ γίνω οἱ Μοῖρες, οἱ χαρίστρες Μοῖρες,
τὰ φορέματά σας θάματα τῆς γῆς,
ζῶνες καὶ χιτῶνες, πέπλοι καὶ πορφύρες,
τοῦ βραδίου τᾶστερια, τάνθια τῆς αὐγῆς!

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΔΙΩΓΜΕΝΟΣ

Στὸν Παράδεισο εἶχαν μεγάλη στενοχώρια. Οἱ τελευταῖες ἐφευ-
ρέσεις καὶ ὁ οικονομικὸς πόλεμος ποὺ σπαράζει τὶς κοινωνίες τῶν
ἀνθρώπων, στέλνανε σωροὺς τὶς μαρτυρικὲς ψυχὲς στὸν οὐρανό.
Ἐπρεπε φυσικὰ νὰ τὶς ἐφοδιάσουν μὲ φτεροῦγες. Ἀλλὰ τὰ φτερά,
ἀπὸ μίαν ἀπρονοησία τοῦ Ἁγίου Πέτρου, εἶχαν λιγοστέψει πρὶν ἀπὸ
λίγο καιρὸ, καὶ κανεὶς ὅταν σωθῆκαν δὲν τολμοῦσε νὰ παρουσια-
στῆ μπροστὰ στὸ Δημιουργό, ποὺ μόνος μπόρεγε νὰ πῆ «φτερὰ
θέλω» καὶ φτερὰ νὰ γίνουν.

Στὴν πόρτα τῆς ἀποθήκης ποὺ φύλαγεν ὁ Ραφαήλ, χιλιάδες
ψυχὲς χαλοῦσαν κόσμο καὶ προπάντων οἱ ψυχὲς τῶν γυναικῶν, ποὺ
δὲν τοὺς ἔσωνε νὰ βροῦνε φτερὰ γιὰ νὰ πετᾶνε ἀπὸ ἄστρο σ' ἄστρο,
μὰ τὰ θέλανε καὶ νᾶναι μακρὰ, ὅλο πούπουλο, μὲ πέννες pleu-
reuses στὶς ἄκρες καὶ νᾶχουν καὶ λιγάκι χροῶμα τῆς μόδας.

— Ἄν τολμᾶτε, ὀρίστε, παγαίνετε νὰ τοῦ μιλήσετε τοῦ λόγου
σας. Κανένα δὲ δέχεται. Εἶναι πολὺ ἀπασχολημένος ὁ Κύριος, φώ-
ναξεν ὁ Ἅγιος Πέτρος, χτυπώντας τὰ κλειδιά στὴν ἀλυσίδα τους

γιὰ νὰ τὶς φοβίσῃ. Σβύσανε ἑφτά ἥλιοι χτῆς καὶ δοκιμάζει τώρα
νὰ τοὺς ἀντικαταστήσῃ μὲ φεγγάρια. Εἶναι ἄνω κάτω ἀπὸ τὸ
πρωί. Ἔχει τὰ νεῦρα του. . . Ἐπειτα, τὸν στενοχώρησε κ' ἓνα σπου-
δαῖο αὐτύχημα. Ἐσκάσεν ἓνας κομήτης μόλις πῆγε νὰ τοῦ σύρῃ τὸ
φτυλί του, καὶ τοῦ ἔκαψε τὰ δάχτυλα. . .

— Αὐτὸ δὰ μᾶς ἔλειπε, νὰ ξεσπάσῃ ἡ μπόρα τοῦ θυμοῦ του πά-
νω μας, ἀπαντοῦσαν οἱ ψυχὲς ὅλες μαζύ.

— Χαρᾶς καὶ τὴν ἀκαταστασία! ἔλεγαν οἱ γυναῖκες ἰδιαίτερα,
τινάζοντας τὸ γιᾶκά τους. Πῶ, πῶ, πῶ! Καλ' ἔπρεπε νὰ κυβερνᾷ
αὐτὸ τὸν τόπο καμμιὰ ἀπὸ τὶς Ἁγίες, γιὰ νὰ βρῖσκαμε λίγο νοι-
κοκυριὸ ἐδῶ πάνω. . .

— Ἀκοῦς ἐκεῖ νὰ μᾶς ἀφίσουν ἔτσι περιφρονημένες καὶ νὰ
μὴ μπορούμε νὰ πετάξωμε κ' ἐμεῖς, νὰ δοῦμε τὶς δόξες τ' οὐρανοῦ;. . .

— Θέμε φτερά! Θέμε φτερά! φώναζαν οἱ ψυχὲς ἀπ' ὅλες
τὶς μεριές, κάνοντας τρομερὸ πατιοντὶ καὶ τραβώντας τὸν Ἅγιο
Πέτρο ἀπὸ τὴν χλαμίδα, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν ρεζιλιέψουν στὸ τέλος,
γιὰ ἐκδίκηση.

*

Τότες, μέσα στὴ χλαλοὴν ἐκείνη, σηκώθηκε ψηλότερα ἀπὸ τοὺς
ἄλλους, ἓνας καινουργιοφερμένος καὶ φώναξε δυνατὰ :

— Φτεροῦγες θέτε; Ἐγὼ νὰ σᾶς προμηθέψω!

Οἱ φωνὲς ἀμέσως πάψανε. Ὅλες οἱ ψυχὲς περιτριγύρισαν τὸ
σωτήρα καὶ ὁ Ἅγιος Πέτρος βρῖσκοντας καιρὸ τῶκοψε λάσπη,
ξέφυγεν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν γυναικῶν ποὺ τοῦ εἶχαν κουρελιάσει τὸ
ροῦχο σὲ μέρος πολὺ πίζουλο, καὶ χτυπώντας τὰ ποδάρια του στὸν
ὄμο πῆγε καὶ τρύπωσε στὴν ἀδειανὴν ἀποθήκη, ἀπὸ φόβο καὶ
ἀπὸ ντροπή.

Τεντωμένος, σὴν ἰσότητος τῶν παλαιῶν χρόνων μπροστὰ στὴν
πόρτα τῆς ἀποθήκης, ὁ Ραφαήλ, χτύπαγε τὸ σπαθί του χάμω καὶ
πηγαινορχότανε, κάνοντας χάξι.

Ὁ καινουργιοφερμένος ποὺ καθισίχασε τὴ στάση μέσα στὸν
Παράδεισο, εἶχε διαβάσει καὶ αὐτὸς στὸ χωριὸ του Κατήχησι, σὴν
ἦτανε μικρούλης μαθητάκος, καὶ κάτι θυμήθηκεν ἐκείνη τὴ στιγμή
ποὺ δὲν μπορούσε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ μυαλὸ κανενὸς ἄλλου. Θυ-
θήκε, πὼς στὴν ἀρχὴν οἱ διαβόλοι ἦσαν ἀγγέλοι. Πὼς ὁ Θεὸς γιὰ
τὴ μεγάλη τους τὴν περηφάνια τοὺς καθαίρεσε, τοὺς ξήλωσε σὰ νὰ
λέμε τὶς φτεροῦγες, τοὺς ἔβγαλε τὸ φωτιστέφανο, τοὺς ἔσκιωσε τὸ
φωτεινὸ χιτῶνα καὶ τοὺς γκρεμοβόλησε γδυμνοὺς στὴν Κόλαση.

Καὶ ἡ ψυχὴ ἡ καινουργιοφερομένη, ὅταν ἔκανε αὐτοὺς τοὺς συλλογισμοὺς, σκέφτηκε τελειωτικὰ καὶ εἶπε : «Βέβαια, νὰ καταστραφῶντε τὰ φτερά, οὔτε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὴ θέληση ἦτανε πιά βολετό, ἐπειδὴ ὅ,τι ἀνήκει σὲ πνευματικὰ πλάσματα, εἶναι ἄχαστο ἴσαμε τὴ συντέλεια τῶν αἰώνων.»

Αὐτὰ τὰ σφύριξε στὶς ἄλλες ψυχὲς ποὺ τὰ παραδεχτήκαν, ἀμολήθησαν μονομιᾶς κι' ἀρχίνησαν νὰ ψάχνουν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ, ἴσαμε τὶς πιὸ ἐρημικὲς γωνιὲς τοῦ Παραδείσου, ὅπου βρήκανε μέσα σ' ἓνα ρέμα βαθύ, (ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ ὁ Κύριος εἶχε πάρει τὴ λάσπη γιὰ νὰ πλάσῃ τὸν πρῶτον ἄνθρωπο) σωροὺς ἀπὸ φτεροῦγες, ἄλλες μὲ χρυσᾶ, ἄλλες μὲ ἀσημένια καὶ ἄλλες μὲ φτερὰ σπάνιων χρωματισμῶν. Οἱ γυναῖκες πρὸ πάντων λίγον ἔλειψε νὰ τρελλαθοῦν ἀπὸ τὴ χαρὰ τους, ὅταν τὶς πρόβερναν καθρεφτιζόμενες στὴ πανσέληνο— γιὰτι ἔτυχε νὰ εἶναι νύχτα ἐκείνη τὴν ὥρα. Πολλές, στόλισαν τὰ κεφάλια τους καὶ μὲ φωτοστέφανους, στραβώνοντας τὸ χρυσὸ τους σύρμα, ἀναλόγως μὲ τὸ γούστο ποὺ εἶχαν. Γένηκαν καὶ μικρὰ καυγαδάκια στὴ μοιρασιά, ἀλλὰ μπροστὰ στὴ γενικὴ χαρὰ, ὅλα λησμονηθῆκαν.

*

— Μέγας εἶσαι Κύριε! εἶπεν ὁ Θεὸς μόλις ξημέρωσε, κάνοντας τὸ σταυρὸ του καὶ παρατῶντας ἥλιους καὶ φεγγάρια γιὰ νὰ δῆ τὸ κοπάδι τῶν ψυχῶν ποὺ εἶχαν γεμίσει τὸν οὐρανὸ κ' ἔπερναν βόλτες, ἴδιοι γερανοί, καμαρωτές, στολισμένες μὲ τόσον ὠραῖα φτερὰ ὥστε καὶ οἱ Ὄρόνοι καὶ οἱ Ἐξουσίες καὶ οἱ Κυριότητες, κάτ' εἶχαν ἀρχίσει νὰ μουρμουρίζουν ἀπὸ τὴ ζήλια τους.

Κ' εὐθύς, ἀναγνωρίζοντας τα, φώναξε χτυπῶντας τὴ γροθιά του σὲ μιὰ σφαῖρα κυανῆ, ποὺ ἔσκασε μὲ κρότο τρομαχτικὸ γεμίζοντας τὸν Παράδεισον ὅλο γαλάζια θρύψαλα.

— Αὐτὰ εἶναι τὰ φτερὰ τῶν περῆφανων ἀγγέλων ποὺ ἐτιμώρησα. Ποιὸς τὰνακάλυψε; Ποιὸς βρῆκε τὸ μέρος ὅπου τὰ εἶχα κρυμμένα; Γιὰ φέρτε μου ἐδῶ τὸν Ἅγιο Πέτρο νὰ μάθω τὶ τρέχει...

Ἐγένετο ἀνάκριση στὸν οὐρανὸ καὶ σὲ λίγην ὥρα ἡ καινουργιοφερομένη ψυχὴ ποὺ ἦτανε αἰτία νὰ θυμώσῃ ὁ Κύριος, ἔτρεμε μπροστὰ του ἴδιο στάχυ ξερὸ, λησμονημένο σὲ κάμπο θερισμένο ποὺ φουσᾶ ἀέρας δυνατός.

— Ἀπὸ ποῦ εἶσαι μωρέ;

— Ἀπὸ τὸ Μενίδι, ἀφέντη...

— Καὶ ποῦ πέφτει αὐτὸ τὸ νησί;

— Δὲν εἶναι νησί, εἶναι χωριὸ τῆς Ἀθήνας ἀφέντη μου...

— Μωρ' ἀπὸ τὸν τόπο εἶσαι πῶβγαλε τὴ σκέψη νὰ μοῦ καταλύσῃ τὴν πίστη; Φουκαρᾶ καὶ τί σὲ περιμένει...

— Ἡμαρτον ἀφέντη μου... Ἐλεος ἀφέν... . . . .

Μὰ ὁ Θεὸς δὲν ἄκουε τίποτε. Τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ αὐτί, τὸν ἔσυρην ἴσαμε τὰ σκαλοπάτια τοῦ Παραδείσου καὶ δίνοντάς του μιὰ κλωτσιὰ στὰ πεινὰ ποὺ τὸν κουβάριασε στὸ χάος, φώναξε γιὰ νὰ ξεθυμάνῃ:

— Σικτήρ ἀπ' ἐδῶ!

Ἐπειτα, γυρίζοντας στὸν Ἅγιο Πέτρο ποὺ εἶχε κακαρώσει καὶ τρέμανε τὰ γόνατά του, ἔτοιμος νὰ πάθῃ κάτι ποὺ δὲ γράφεται, τοῦ εἶπε μὲ θυμὸ:

— Κύταξε καλὰ γέρο. Κάνε τὰ μάτια σου δεκατέσσερα. Ἄντυχὸν καὶ ξαναμπάσης μέσα στὸν Παράδεισο ψυχὴ ἀπὸ τὸ Μενίδι, σῶκοψα τὰ γένια καὶ σ' ἔπαψα ἀπὸ πορτιέρη.

Π. ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗΣ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΣΤΡΙΝΤΜΠΕΡΓΚ

Ὁ Αὐγουστος Στρίντμεργκ ἔζησε λίγους μόνον μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὴ μεγαλόπρεπη ἐκδήλωση τοῦ θαυμασμοῦ ποῦ τοῦ ἔκαμεν ὁ λαὸς τῆς Σουηδίας στὶς 28 τοῦ Γεννάρη ποὺ πέρασε, γιορτάζοντας τὸ φιλολογικὸ του ἱωβιλαῖο. Μιὰ ἀσπλαγχνὴ ἀρρώστεια σκότωσε τὸν μεγάλο συγγραφέα τὴ στιγμὴ ποῦ θὰ μπορούσε πιά νὰ χαρῆ κι' αὐτός, στὸν τόπο του, μιὰ δόξα ἀφιλονείκητη. Σαραντα χρόνια ζητοῦσε τὸ καλλίτερο μέσο γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀληθινὴ φιλολογικὴ ιδιοφυΐα του. Μὲ τὴ σειρά μᾶς παρουσιάσθηκε σὲ μυθιστορήματα καὶ δράματα ἄλλοτε σὰν συγγραφέας σοφῶν βιβλίων ἢ βιβλίων πολεμικῆς κριτικῆς, χωρὶς νὰ μπορέσῃ νὰ βρῆ τὴν τελειωτικὴ φόρμα, ποῦ τοῦ ἔπρεπε. Πρὶν ὅμως ὁ θάνατος κόψῃ τὸ δρόμο του, ὅλα ὅσα ἔκαμε τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του, μᾶς δείχνουν ἕνα ἄνθρωπο ποῦ ἐλπίζει σὲ καλὰ γηρατεία.

Ἡ Σουηδία, ποῦ γι' αὐτὴ τόσες φορὲς εἶχε μιλήσει μὲ περιφρόνηση, ἀποφάσισε νὰ τὸν δεχθῆ σὰν τὸν ἄσωτο γιουφ. Μὲ ὀλίγη ἄρμονία ἀρχίσε στὰ τελευταῖα νὰ στολίζεται ἡ τυρρανισμένη του ὑπαρξή. Τὰ ἱστορικὰ του δράματα, ποῦ εἶχε ἀφιερωμένα σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀρχισαν νὰ προκαλοῦν τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν πολλῶν σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε ὁ κατατρεγμένος ποιητὴς, ποῦ εἶχε ἔξωρσιση ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἔβλεπε πῶς γινότανε σιγά-σιγά ἐθνικὸς ἥρωας. Ὑστερα ἀπὸ εἴκοσι

χρονῶν πλάνητα στὸν κόσμον ἔπιανε ρίζες καὶ προσπαθοῦσε νὰ κάμῃ τὸ ἔργο του ἕνα μὲ τις ἐπιθυμίες τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ποῦ ἦταν παιδί τῆς. Ἄλλὰ τὸ θᾶμα δὲν ἦταν γραφτὸ νὰ γένη. Σ' Αὐτόν, ποῦ αἰῶνια σκάλιζε γιὰ νὰ μαθαίνη, ποῦ χωρὶς ἀνάσα καταπιανότανε μὲ τις νέες ἰδέες, ποῦ διψοῦσε νὰ ἐξακριβώσῃ πάντα καλλίτερα τὰ κακογνωρισμένα προβλήματα, ὅταν μόνος του προσπάθησε νὰ σταματήσῃ τὸ δρόμο τοῦ χιμαιρικοῦ μυαλοῦ του, τότες ὁ χάρος, ποῦ, τὴν ἐποχὴ τῆς χειρότερης στενοχώριας του, τὸν εἶχε λησμονήσῃ, ἔβαλε πιά χέρι πάνω.

Τὴν ὥρα, ποῦ ἀκόμα ὁ τάφος τοῦ Αὐγουστου Στρίντπεργκ εἶνε ἀνοιχτός, πρέπει τάχα νὰ ρωτήσουμε τί θ' ἀπομείνῃ ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ ἐργασία του; Ἀφίνει σαράντα πέντε θεατρικὰ ἔργα, εἴκοσι μυθιστορήματα, μερικὲς συλλογὲς διηγήματα, πέντε τόμους ἐπιστημονικὲς μελέτες, μερικοὺς τόμους ποιήματα καὶ πολλὲς χιλιάδες ἄρθρα σ' ἐφημερίδες, ποῦ δὲν εἶνε συναγμένα σὲ τόμους. Ὑπάρχει ἄρα γε σ' ὅλα αὐτὰ τὸ ἀριστούργημα ποῦ θὰ δώσῃ τελειωτικὰ στὸ συγγραφέα του, μιὰ θέση στὴν εὐρωπαϊκὴ φιλολογία; Δὲν εἶνε βέβαιο, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πῶς ὁ Στρίντπεργκ ἔπαιξεν ἕνα ρόλο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἰδεῶν στὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνα.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Σουηδοῦ ποιητῆ φαίνεται σὰν νὰ ἦταν φτιασμένο ἀπὸ τὴν ἀλληλοσύγκρουση τῶν πιὸ ἀντιφατικῶν ἐνοστικῶν. Στὸν παραξενὸν αὐτὸν ἄνθρωπο τὰ πάντα εἶνε δυσαρμονία. Ἄς βάλουμε στὸ νοῦ τὴν ὄψη τῆς σωματικῆς του κατασκευῆς. Βρίσκονται πολλὲς καλὲς φωτογραφίαι τοῦ Στρίντπεργκ παρμένες τις στιγμὲς ἀκριβῶς, ὅπου νόμιζε, πῶς περνοῦσε κρίσεις ξεχωριστὰ χαρακτηριστικῆς. Δυὸ προτομὲς ἔχουν τὴ μορφὴ του. Ἡ προτομὴ τοῦ Μὰξ Λέβι, ποῦ εἶχεν ἐκτεθῆ ἕνα ὀλάκαιρο καλοκαίρι στὴν ἐκθεσὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Μονάχου, στὰ 1893. Μιὰ ἄλλη, πιὸ τωρινή, μὲ τις γραμμὲς τῆς ποῦ ἐκφράζονε ἀνησυχία καὶ πόνο, εἶνε τοῦ πατριώτη τοῦ ἀγαματοποιοῦ Carl Eldh. Ἡ eau-forte τοῦ Johann Lindner ποῦ μᾶς τὸν παρουσιάζει τὴν ἐποχὴ τῆς πεταχτῆς βερολινέζικης περιόδου τῆς ζωῆς του, εἶνε κι' αὐτὴ γεμάτη ἐνδιαφέρον.

Ἐκεῖνο ποῦ κτυπᾷ στὰ μάτια, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἶνε τὸ παμμέγιστο καμπυλωτὸ μέτωπό του μὲ τῶν φρυδιῶν τὰ τόξα τὰ πολὺ χαρακτηρισμένα, ποῦ φαίνεται πῶς ἀνήκει σὲ ἄλλο ἄνθρωπο, ξεχωρὰ ἀπὸ τὸ λοιπὸ πρόσωπο. Τὰ γαλάζια μάτια του, εἶνε μάτια μυστικιστῆ ὄνειροπόλου. Ἡ χονδρὴ μύτη του, μύτη Λαπωνέζικη, χυδαία. Ἄλλὰ τὸ πηγούνι του ἔχει σχῆμα ἔλλειψης σπάνιας λεπτότητος. Τὸ στόμα του, σχεδὸν παιδικό, μὲ τὰ παιδιάστικα χεῖλια του, ποῦ μόλις στολιζέται ἀπὸ λεπτὸ μουστάκι. Τὰ καταρωτὰ γεμάτα μαλλιά του, ποῦ ὑπερήφανα ὀνόμαζεν ὁ ἴδιος, χαίτη λιονταριοῦ, εἶχαν ἀρχίσει νὰ πέφτουν μὲ τὴν ἡλικία, καὶ τὰ μάγουλά του χονδραίνοντας κατρόθωσαν νὰ δώσουν, στὰ γεράματα, μιὰν ἁρμονία στὸ σύνολον τοῦ προσώπου, ποῦ εἶχε σχέση μὲ τὴ γάτα καὶ τὸν ταῦρον.

Ἡ ψηλὴ κορμοστασιά του, καμπουριασμένη λίγο, δὲν σοῦ ἔκανε ἐντύπωση δυνατοῦ ἀνθρώπου, μ' ὅλες τις φαρδεῖες πλάτες του. Φο-

βερὰ δειλός, μὲ τὰ μάτια πάντα πλανεμένα, μιλοῦσε μὲ φωνὴ βαθεῖα καὶ ἄτονη. Ἐφθανε νὰ τὸν εἶχες συναντήσῃ δυὸ ἢ τρεῖς φορὲς, καὶ ὕστερα ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια ἀκόμα, θυμόσουνα τὰ πιὸ ἀσήμαντα κουνήματά του, τὴν ἐντύπωση ξεχωριστῆ σοῦ ἄφινε.

Τέτοιος ποῦ φαινότανε ὁ ἄνθρωπος, τέτοιο κατ' ἀνάγκην ἦταν καὶ τὸ ἔργο του. Ἀηλαδὴ γέννημα συμβιβασμοῦ τῆς δυνάμει καὶ τῆς ἀδυναμίας. Ὁ γερὸς συγγραφέας, ποῦ εἶχε σκλάβες του, τις πιὸ ποικιλόμορφες ἐκφράσεις, βρίσκεται πάντα σὲ ἀκατάπαυστο πόλεμον μὲ τὴν ὑπερραιοσθησία ἐνὸς νευροπαθιασμένου. Δὲν μπόρεσε ποτέ του νὰ χωρισθῇ τέλεια ἀπὸ τὴν ὑπόθεση τῶν ἔργων του καὶ σὲ κάθε βιβλίο ἀναγκάζει τὸν ἀναγνώστη, τὸ κάτω τῆς γραφῆς λίγο κουρασμένο πιά ἀπ' αὐτόν, νὰ παραστέκῃ κυττάζοντας τὸ ἡρωϊκὸ τοῦ πάλεμα ποῦ μ' αὐτὸ πασχίζει νὰ νικήσῃ τις τρομερὲς τρελλοῖδῆς ποῦ στοίχειοναν τὸ μυαλό του. Ἡ ὁμορφὴ διάταξίς τοῦ ἔργου τῆς τέχνης τὸν ἐνδιαφέρει πολὺ λίγο. Ὅσο περισσότερο γίνονται φανεροὶ οἱ ἐσωτερικοὶ του καυγάδες ποῦ τ' ἀρέσουν, τόσο περισσότερὴ ἱκανοποίησι βρίσκει τὸ φυσικὸ γούστο του γιὰ τὴν δυσαρμονία.

Γιατὶ νὰ παραξενεύομαστε λοιπόν, ἀν ἡ καμπάνα αὐτῆ ποῦ ἦταν ραγισμένη πάνω στὸ χύσιμό της, δὲν μπόρεσε ποτέ της ν' ἀποποδώσῃ ἕνα τέλεια γεμάτο ἦχο; Ὁ Στρίντπεργκ ἦταν ἡ φύση ἢ πιὸ ἄλλοπρόσαλλη καὶ σὲ μιὰ ἐποχὴ δὰ ποῦ εἶνε τόσο πλούσια ἀπὸ ταλέντα ἀόριστα. Θελήσανε νὰ τὸν συγκρίνουν μὲ τὸν Γκαίτε, γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ ἔδειχνε στὴν ἐπιστήμη, μὰ εἶνε ἀκριβῶς ὁ ἀντίποδος τοῦ Γκαίτε, ποῦ μέσα του ἐκυρίαρχησε πάντα ἕνα ταχτικὸ βᾶδισμα στὰ ἔμπρὸς πρὸς ἕνα ἰδεῶδες ἁρμονίας, θυσίας καὶ ἀπάρνησης χάριν ὀρισμένου ἔργου. Πόσο τὸ δαιμόνιο πνεῦμα τοῦ Στρίντπεργκ ποῦ ἀγκάλιαζε τὸ σύμπαν ὅλο, διαφέρει ἀπὸ τὴν συμμαζεμένη σοφία, ποῦ ὁ Γέρο-Γκαίτε μᾶς ἄφησε τὴν πιὸ μεγαλόπρεπὴ εἰκόνα της.

Μὰ μήπως τάχα ἡ σύγκριση μὲ τὸν ἥρωα τοῦ Φάουστ εἶνε πιὸ ἐπιτυχημένη; Πολλοὶ Γερμανοὶ κριτικοὶ τὴν ἐπιχείρησαν, καὶ μάλιστα χαρίζοντας στὸν παραλληλισμὸ τῶν κάποιον χρωματισμὸ πιθανότητος. Τὰ μυστήρια τῆς Φύσεως μαγεύανε τὸ Σουηδὸ ποιητῆ, ὅσο ποῦ νὰ παθαίνεται γι' αὐτά. Ἡ ἀναζήτησι τῆς πολλῆς ἰδιότητος τῶν τῶν ἐσπρωχνε σχεδὸν σὲ φρένιασμα. Ἡ αἰσθητικότητά του ἢ γεμάτη ἀπὸ φαντασία εὔρισκε ἀδρὴ ἱκανοποίησι μεθῶντας μὲ τις πιὸ τολμηρὲς συνθέσεις. Καὶ στᾶλήθεια, ἐπιθυμοῦσεν ἀπὸ τὸ δέντρον τῆς Γνώσεως νὰ γευθῇ ὅλους τοὺς καρποὺς τῆς Ζωῆς. Καὶ ὅταν δὲν μποροῦσε πιά νὰ βρῇ συνταγὲς γιὰ τὴν εὐτυχία—γιατὶ τὴν εὐτυχία πάντα ἤθελε σὰν τελικὸ σκοπὸ του—ριχνότανε σὲ θεωρίες ἀνόητες, ποῦ τὸν καταντήσανε θεόσοφο, ἀλημιστῆ, μυστικιστῆ, σβενδεμποργιανό, καὶ ἴσως ὅλα αὐτὰ μᾶζι.

Εἶχε τάχα ποτέ του, εἴτε μπόρεσε νὰ ἔχῃ ποτέ του κανένα εἰδύλλιο; Ὁ Φάουστ πρὶν ἀρχίσῃ νὰ τὸν τύπη ἢ συνείδησι του, δοκίμασε τοῦλάχιστον ὅλες τις χαρὲς ποῦ σχεδὸν κάθε ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀπολάβῃ. Ὁ Στρίντπεργκ δὲν εἶνε ἱκανὸς νὰ γευθῇ ἀκόμα καὶ μιὰ στιγμὴ εὐτυχία. Ζητᾷ ἀπὸ τὴ γυναῖκα νὰ τοῦ δώσῃ τὰ ἀδύνατα τὴν ἐκδήλωσι τῆς πιὸ ψηλῆς πνευματικῆς ἀντίληψης

καὶ μιὰ αἰσθητικὴ φλογερὴ καὶ ραφινάτη. Νὰ εἶνε τὸν ἴδιο καιρὸ ἄγγελος καὶ κτήνος, ἰδοὺ τὶ μόνο θὰ ἦταν ἱκανοποιητικὸ. Ξαναδιαβάσετε τοὺς τόμους ἐκείνους ποὺ δώσανε στὸν Αὐγουστο Στρίντμπεργκ μιὰ παγκόσμια φήμη. Τὰ ἀντιφεμινιστικὰ του δράματα παίχθηκαν στὶς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης. Ὁ Πατέρας (1887), Ἡ Δεσποινὶς Τζούλια (1888), οἱ Συντρόφοι, ὁ Δεσμὸς κλπ., εἶνε δλόκληρη δωδεκάδα ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἴδια ὑπόθεση: «στὴν πονηριὰ τῆς γυναίκας καὶ τὴν καλωσύνη τοῦ ἀνδρα». Ὁ Στρίντμπεργκ μεταχειρίζοταν, ὅλο τὸ ταλέντο τοῦ δραματικοῦ συγγραφέα ποὺ εἶχε γιὰ νὰ ἐξωτεριζέσῃ τὴ γνώμη του. Σὲ ἓνα τόμο διηγήματα, ποὺ τὰ εἶχε μεταφρασμένα μόνος του στὰ Γαλλικά, ὅταν ἔμεινε μιὰ φορὰ στὴν Ἑλβετία (1884), ἀναπτύσσει σὲ διάφορες παραλλαγὰς τὸ ἴδιο πρόβλημα. «Οἱ Παντοκράτορες», ποὺ ἡ ἀνάγνωση των εἶχε καταμαγέψῃ τὸν Nietzsche «σὰν νὰ βρισκότανε σπῆτι του», εἶνε μιὰ ἀφελὴς ἐκδήλωση τῆς ἐχθροπάθειας ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ τὰ ἔνστικτά του ἔχουν πάρῃ στραβὸ δρόμο ἐξ αἰτίας ἐνὸς πολιτισμοῦ ξένου στὴ φυλὴ του. Καὶ γιὰ νὰ τὰ μάθῃ ὅλος ὁ κόσμος, ὁ Στρίντμπεργκ ἀποφασίζει νὰ διηγηθῇ μὲ λεπτομέρειες δλόκληρη τὴν ἱστορία του. Δημοσιεύει τὸν παρᾶξενο «Λόγο γιὰ τὴν ὑπεράσπιση ἐνὸς τρελοῦ» (1893), δηλαδὴ ἀπομνημονεύματα γραμμένα κατ' ἀρχὰς γιὰ νὰ δικαιολογηθῇ στοὺς γονεῖς τῆς πρώτης του γυναίκας, καὶ ποὺ μ' αὐτὰ κατατᾶ νὰ μᾶς μαθαίνῃ ὅλα τὰ μυστικὰ τῆς νυφικῆς του παστάδας, χωρὶς νὰ παραλείψῃ καμμιά λεπτομέρεια.

Ἡ μισογυνία τοῦ Στρίντμπεργκ ρίχνει ἄπλετο φῶς, καλλίτερα ἀπὸ κάθε ψυχολογικὴ ἀνάλυση, στὴν ἔλλειψη τῆς ἁρμονίας, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἀληθινὴ βίαση τοῦ φυσικοῦ του. Μέσα σὲ πολυάριθμες μελέτες μὲ ἐπιμονὴ κουραστικὴ συζήτησε τὸ ζήτημα, πῶς ἡ γυναίκα εἶνε κατώτερη ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ ἰσχυρίσθηκε πῶς μπορούσε νὰ τὸ ἀποδείξῃ ἐπιστημονικά. Ἀλλὰ γιὰ νὰ νοιώσουμε τὰ θεατρικὰ του ἔργα, πρέπει πάντα νὰ ἀναφερόμαστε στὴν «Υπεράσπιση» ποὺ μᾶς ἐξηγεῖ τίς θεωρίες των.

Στὸ ἔργο αὐτὸ μέσα τὴ μιὰ φορὰ παίζει τὸ ρόλο ἐνὸς ἀνθρώπου μὲ ἰσχυρὴ θέληση, ποὺ περιφρονεῖ τὴ γυναίκα, καὶ τὴν ἄλλη φορὰ τὸ ρόλο ἐνὸς κακομοίρη ποὺ ζητειανεύει ἓνα χᾶδι. «Πῶς, κλαῖς, ἐσὺ ποὺ εἶσαι σιδερένιος ἄνδρας;» — τοῦ φωνάζει ἡ βαρὼννη στὴ πρώτη των κρυφὴ συνέντευξη: τὰ δάκρυα κύλισαν ἀπὸ τὰ μάτια του «χωρὶς καὶ ὁ ἴδιος νὰ ξέρῃ γιατί». Καὶ δίνει τὴν παρᾶξενη ἀπάντησιν: «Ξεύρω καλὰ τὴν τέχνη πῶς κλαίνε.» Κλαίει σὲ κάθε περίστασι, μεταχειρίζεται τὰ δάκρυα σὰν ἓνα ἀθλητικὸ γύμνασμα. Αἰσθάνεται πραγματικὴ ἀπόλαυση στὴ ταπεινώσι. Λατρεύει καὶ περιφρονεῖ τὸν ἴδιο καιρὸ τὴ γυναίκα, ποὺ θὰ γίνῃ δική του. «Ξεθρόνιασαν τὸν Θεὸ, γράφει, στὴ θέσι του φαντάζει ἡ γυναίκα.» — Ἐνα χάος αἰσθημάτων τὸν ταράσσουν. Μὲ τὴ σειρὰ τὸν τραβᾶ καὶ τὸν ἀπομακραίνει ἡ γυναίκα σφίγγα, καὶ κατηγορῶντας τὸν ἑαυτὸν του γιὰ τὴν ἀδυναμία του, ὅταν ὑποχωρεῖ, μεταμελημένος πάλιν ὅταν προσπαθεῖ νὰ φανῇ σκληρός, κατατᾶ νὰ μὴ βλέπῃ ἄλλη διέξοδο, παρὰ τὴ φυγὴ. Τὸ ρίχνει στὸ φευγιδὸ γιὰ κάθε ψύλλου πηδημα, φεύγει ἔξω φορὲς στὸ διάστημα τῶν ἑκατὸ σελίδων τοῦ τόμου,

γιὰ νὰ γυρίσῃ στὸ τέλος καὶ νὰ ταπεινωθῇ καὶ πάλι, παρουσιάζοντας ἔτσι ἓνα ἀπὸ τὰ περίεργα κᾶζα τῆς γεννετήσιας παθολογίας, ποὺ μᾶς ἔδειξε ποτὲ ἡ φιλολογία. «Τὸ πρῶτο στάδιο τῆς κατάπτωσις τοῦ ἀνθρώπου τὸ περάσαμε, τὰ λοιπὰ θὰ ἀκολουθήσουνε μὲ τὸ γλυκὸ, ἕως τὴν ἀποχτήνωσι, ἕως τὰ σύνορα τῆς τρέλλας.»

*

Θὰ ἦταν μάταιο νὰ θελήσουμε νὰ βγάλουμε συμπεράσματα ἀπὸ τίς ἀτυχίες τοῦ Στρίντμπεργκ, ποὺ μ' αὐτὲς ἔχει παραγεμίσει ἓνα σημαντικό μέρος τοῦ φιλολογικοῦ του ἔργου. Οἱ τρεῖς του γάμοι, μὲ τὰ τρία διαζύγια, ἀνήκουν στὰ χρονικά, στὰ σκανδαλάκια τῶν τόπων τοῦ Βορρᾶ. Δὲν θὰ ἦταν ὡς τόσο καὶ σωστὸ νὰ ἐπιμείνῃ κανεὶς πολὺ καιρὸ στὴν ἰδιαίτερη αὐτῆ ἀποψη τοῦ συγγραφέα. Γιὰ τὴ Σουηδία ὁ Στρίντμπεργκ σημαίνει κάτι πολὺ διαφορετικὸ. Ὅλαίκαυρα σαράντα χρόνια ἔλαβε μέσα του σάρκα καὶ ὀστᾶ ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τῆς συγγραφῆς καὶ αὐτὸ βέβαιον εἶνε ἀξιοσημείωτο. Μὲ τὸν πολιτισμὸ μας τῆς Δύσις δυσκολοῦμεθα νὰ φαντασθῶμε τι μπορεῖ νὰ εἶνε μιὰ χώρα, ὅπου κάθε πνευματικὴ ἀνάπτυξη περιορίζεται μόνον στὴν ἀνάγνωση τῆς Βίβλου. Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει βέβαιον νὰ κάμῃ τίς καταστροφές της καὶ ἡ πρόοδος. Πενήντα χρόνια τώρα, ἡ Σουηδία ἔγινε βιομηχανικὸς τόπος. Τὰ σοσιαλιστικὰ συγγράμματα ἔκαμαν χωρὶς μὲ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ κατὰ ποὺ μᾶς φαίνεται τὸ Σκανδιναυικὸ Βασίλειον ἦταν τὸ πρῶτον, ποὺ γνώρισε τὰ καλὰ τῆς γενικῆς ἀπεργίας. Ἀλλὰ τὰ τραστ γειτονεύουν θανατᾶσι μὲ τίς παραδόσεις. Ἡ δικαιοσύνη τῶν χωρισμένων κοινωνικῶν τάξεων ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ στὴ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων ἀκόμα καὶ σήμερον οἱ βουλευταὶ εἶνε συγκεντρωμένοι κατ' ἐπαρχίας, ἀντὶ νὰ εἶνε χωρισμένοι σὲ πολιτικὰ κόμματα.

Ὁ τόπος αὐτὸς δὲν εἶχε ποτὲ ἀποχτήσῃ Βολταίρον, εἴτε Ἐγκυκλοπαιδιστᾶς. Στὸ μέλλον λοιπὸν θὰ φανῇ ἂν ὁ Στρίντμπεργκ ἀντιπροσωπεύει τὴ μεγάλῃ αὐτῆ κίνησι τῶν ἰδεῶν, ποὺ εἰτοιμάζει τὰ μελλοντικὰ χρόνια. Ἡ γερὴ φιλολογία, ὅταν αὐτὸς βγῆκε στὴ φῶρα, ἦταν τὸ κτῆμα μιᾶς τάξης περιορισμένης. Παρουσιάσθηκε σὰν δημοσιογράφος, λιβελλογράφος, παιδαγωγὸς τοῦ λαοῦ καὶ ὑπηρετοῦσε τὴν ἐργασία του αὐτῆ μὲ τὰ προτερήματα ποὺ εἶχε τὸ ἀξιοσημείωτον ὕψος του, ὕψος συγγραφέα γεννημένου γιὰ τὴν τέχνη αὐτῆ. Ὅλιγον μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀρετὴ τῶν ἰδεῶν ποὺ σκόρπισε. Ἀνακάτεψε πνευματικὸ ὕλικον, αὐτὸ εἶνε τὸ βέβαιον καὶ ἔδωσε σ' ἓνα δλόκληρον λαὸ ὄρεξι γιὰ σκέψη. Σ' αὐτὸ λοιπὸν πρέπει νὰ προσέξουμε, ἂν θελήσομε νὰ βάλουμε τὸν Στρίντμπεργκ στὴ θέσι ποὺ τοῦ ἀξίζει πράγματι.

Καὶ τὸ κάτω τῆς γραφῆς, μὴ λησμονεῖτε, πῶς ἔδωκε στὴ Σουηδία τὸ πρῶτον τῆς σύγχρονον μυθιστόρημα. Στὴ χώρα ποὺ ὁ Βαλζάκ καὶ ὁ Φλωμπέρ ἦσαν ἄγνωστοι, ποὺ ὁ Ταινὴ καὶ ὁ Ρενὰν δὲν εἶχαν εἰσχωρήσει, αὐτὸς παρουσίασε τὴ ρεαλιστικὴ φιλολογία. Ἡ θέσι του εἶνε σημειωμένη κοντὰ στοὺς δύο μεγάλους γείτονές του τοὺς Νορβηγούς Ibsen καὶ Bjoernson, ποὺ τὸν προλάβαινε

στό «ξύπνημα τοῦ Βορρά», ποῦ ἀφίσανε ἴσως δημιουργήματα πιδ τέλεια, μὰ ποῦ δὲν γράψανε ἔργα πιδ ἐκφραστικά.

Ἦταν τριάντα χρονῶν ὁ Στρίντμπεργκ, ὅταν δημοσιεύθηκε στὰ 1879 ἀπὸ τὸν ἐκδότη Seligman, τῆς Στοκχόλμης, τὸ Κόκκινο Δωμάτιο, περιγραφή τῆς ζωῆς τῶν καλλιτέχνηδων καὶ συγγραφέων, τὸ σχεδὸν ἀνατρεπτικὸ αὐτὸ σύγγραμμα ποῦ ἐπαναστατοῦσε ἐναντίον ὄλων τῶν ἀρχῶν. Πότε φοιτητῆς καὶ δάσκαλος, πότε θεατρικὸς ὑποκριτῆς καὶ δημοσιογράφος, εἶχε δημοσιέψει μιὰ σειρὰ δραματικὰ δοκίμια, ποῦ μέσα τῶν ἐδόξαζε τὴν ἱστορία τοῦ τόπου του. Παντρεμένος δύο χρόνια μὲ ἐκείνη ποῦ ὀνόμαζε βαρώνη μέσα στὸ «Λόγο γιὰ τὴν ὑπεράσπιση ἐνὸς τρελλοῦ», εἶχε παραιτήσῃ τὴ θέση τοῦ βοηθοῦ τοῦ βιβλιοθηκάρου, ποῦ κατεῖχε στὴ βασιλικὴ βιβλιοθήκη, γιὰ νὰ ζήσει μὲ τὴν πέννα του. Μέσα στὸ μυθιστόρημα τῆς αὐτοβιογραφίας του «τὸν Γυιὸ τῆς ὑπηρετίας» (1886), μᾶς διηγείται μὲ τὸ νῆ καὶ μὲ τὸ σῆγμα τὶς δυσκολίες ποῦ συνάντησε στὴν ἔναρξή του, μακρολογῶντας μὲ πολλὴν ὄρεξή στὶς αἰτίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες πηγάζουν ὅλες οἱ παράξενες μανίες του, ποῦ σ' αὐτὲς ἀποδίδει τὸν ἰδιότροπο χαρακτῆρα τοῦ ταλέντου του.

Ἄς διαλέξομε στὴν τύχη μερικὲς φράσεις.

«Ὁ νέος ἦταν ἀποτέλεσμα σύνθεσης ἀπὸ ρωμαντισμὸ καὶ σεβασμὸ στὴ θρησκεία, ρεαλισμὸ καὶ ἀγάπη στὴ φύση. Ἦταν λοιπὸν ἓνα μάλωμα».

«Σὰν τὴ περιπλοκάδα ποῦ ζητᾶ στήριγμα» ρίχνεται μὲ τὴ σειρὰ ἀπὸ τὴν πιδ τολμηρὴ ἄρνηση, στὴ θρησκοληψία τὴν πιδ ὑστερικία. Τὸ πνεῦμα του ταρασσόταν ἀπὸ τὸ τακτικὸ καὶ ἀδιλλάκτο πάλεμα τῶν δημοκρατικῶν του ἰδεῶν, ποῦ ἦσαν οἱ πρόγονοί του, μὲ τὶς τάσεις του τὶς ἀριστοκρατικές. Σχεδὸν χωρὶς διάμεσα, θὰ φανῆ μπροστά μας καλλιτέχνης ραφινάτος καὶ ταπεινὸς δούλος τοῦ χρήσιμου, ἀδιάφορος ψυχολόγος καὶ ἠθικολόγος κοινωνικὸς. Σὲ κάθε σελίδα τοῦ Γυιοῦ τῆς ὑπηρετίας, παραπονιέται γιὰ τὴν ἀνισοροπία του :

«Ἦταν μοιρολάτρης καὶ πίστευε στὰ γραμμένα τῆς τύχης, ἦταν γεμάτος φωτιά καὶ λαῦρα καὶ ἔλπιζε σὲ ὅλα... Σὲ ἡλικία προχωρημένη πιά, ζητοῦσε ἀκόμα τὸ δρόμο του καὶ αἰσθανότανε πάντα τὴν ἀνάγκη νὰ κἀνῃ ἐκπλήξεις, χωρὶς νὰ ἔχη ἀποκίση ἀκόμα χαρακτῆρα.»

Ἡ μανία του γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς συγκρίσεις τὸν βάζει νὰ γράψῃ τὴν παράξενή αὐτὴ φράση :

«Σὰν τύπος διάμεσος ποῦ ἦταν, εἶχε μέσα του τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γενεᾶς τῶν ρωμαντικῶν ὅσο καὶ τῶν νατουραλιστῶν, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καθὼς καὶ τὰ πόδια τῆς σαύρας βρῖσκονται σὲ κατάσταση ἐμβρυώδη κάτω ἀπὸ τὸ δέρμα τοῦ τυφλίτη. Ἡ διπλὴ αὐτὴ φύση μᾶς ἐξηγεῖ ἔτσι τὸ μυστικὸ τῆς προσωπικότητάς του καὶ τῆς συγγραφικῆς πρωτοτυπίας του».

*

Μιὰ φορὰ ποῦ ἦταν προικισμένος μὲ τέτοια χαρίσματα, δὲν

εἶνε παράξενο πῶς ὁ Στρίντμπεργκ βρέθηκε στενοχωρημένος στὰ στενὰ ὄρια τῆς μικρῆς πατρίδας του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ ἡ συκοφαντίες ποῦ ἔβγαζαν ἐναντίον του καὶ ποῦ φρόντιζε ὁ ἴδιος νὰ τρέφῃ μὲ νέο ὕλικό, τοῦ ἔκαμαν τὴν ὑπαρξὴ κάθε μέρα πιδ δύσκολη καὶ τὸν ἐμπόδιζαν νὰ δημιουργήσῃ μιὰ φιλολογικὴ θέση.

Γυρίζει στὰ ξένα, στὸ Παρίσι, στὴν Ἑλβετία, στὴν Ἰταλία, στρέφει ξανά στὴ Σουηδία ὕστερα ἀπὸ τὸ πρῶτο του διαζύγιο, μὰ διατρέχει τὸν κίνδυνο ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνας, γιὰτὶ κανένα θέατρο δὲν δέχεται νὰ παίξῃ ἓνα ἀπὸ τὰ ἔξι θεατρικὰ ἔργα, ποῦ εἶχε ἔτοιμα μέσα στὰ χαρτιά του. Δύο φορὲς τοῦ κατάσχεσαν τὰ ἐπιπλά. Ἀναγκάζεται στὸ τέλος νὰ κάμῃ ζουγραφιές, ποῦ τὶς πουλᾶ σὲ τιμὲς γελοῖες.

Τότε (δηλ. στὶς 13 τοῦ Σεπτέμβρη 1892) δημοσιεύθηκε, στὴ Zukunft τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Harden, μιὰ ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν συγγραφέα Ola Hansson, ποῦ μέσα σαυτῆ ὁ Στρίντμπεργκ ἔσκουζε τὴ φτώχεια του. Κάποιοι κερδοσκόποι φιλόφρονες ἀκούσαν τὰ παρακάλια του. Ὁ Στρίντμπεργκ ἦλθε στὸ Βερολίνο. Διοργανώσανε μιὰν ἀπογευματινὴ παράσταση πρὸς τιμὴν του καὶ παίξανε τοὺς «Δανειστάς.» Στὴ στιγμὴ ἐπέρασε γιὰ «τύπος Βερολινέζικος.» Ἦταν ὁ καιρὸς ποῦ πίστευαν μὲ εὐκρίνεια πῶς ἡ Γερμανία θὰ ξανάρχιζε καὶ πάλι νὰ παίξῃ τὸ ρόλο της στὴν εὐρωπαϊκὴ φιλολογία. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Gerhart Hauptmann ἦταν τέλεια ἐξασφαλισμένη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ὁ Σούδερμαν περνοῦσε πῶς εἶχε ταλέντο καὶ ἡ ἐφημερίδες γέμιζαν τὶς στήλες τῶν μὲ ἀτέλειωτες φιλολογικὲς συζητήσεις.

Κάθε βράδυ μπορούσες νὰ ἰδῆς τὸν Στρίντμπεργκ στρωμένο στὴ ταβέρνα «Τὸ Μαῦρο Γουρουνόπουλο», ποῦ ἦταν κοντὰ στὶς Φιλλύρες, καὶ ἐκεῖ μέσα μαζευότανε πρὸς τιμὴν του μιὰ παρέα ἀπὸ νέους συγγραφεῖς ποῦ διψοῦσαν αἰσθητικὲς κουβέντες. Συναντοῦσες ἐκεῖ τὸν Ola Hansson μὲ τὴ γυναῖκα του, τὴν Κυρία Λαῖρα Marholm, τὸν Πολωνέζο Stanislas Przybyzewski, τὸν Gunar Heiberg καὶ τὸν Holger Drachmann. Ὁ Richard Dehmel ἐρχότανε πολλὲς φορὲς καὶ τότε καθόντουσαν ὅλοι γύρω στὰ τραπέζια πίνοντας μποτίλιες κρασί ὡς τὶς μικρὲς ὥρες τῆς νύχτας.

Ἄλλὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς δόξας δὲν ἐσαγήνεψε γιὰ πολὺ καιρὸ τὸν Αὐγουστο Στρίντμπεργκ. Σ' ἓνα δεύτερο γάμο ἐνόμισε πῶς θὰ εὔρει ἀνέλπιστη εὐτυχία καὶ στὰ 1898 τὸν ξαναβρίσκουμε στὸ Παρίσι, ὅπου τὸ φίδι ἐτοιμαζότανε ν' ἄλλανθῃ τὸ περὶ του μιὰν ἄλλη φορὰ. Ὅσο διάρκεσε ἡ νιτσεικὴ του περίοδος, ὁ ἀριστοκράτης εἶχε γίνῃ κύριος τοῦ πληθείου καὶ τὰ δύο του ἔργα Tchandalá καὶ Axel Borg (I Hafsbundet) κλειοῦνε τὶς πιδ τέλειες ἐκδηλώσεις τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ποῦ ἐγγίξε πιά στὸ τέρας της. Ἐνας νέος κύκλος ἐτέλειωνε ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ποιητῆ.

Θὰ ἔχετε διαβάσει τὴν Εἰσαγωγή στὴν μονοτομικὴ Χημεία, ποῦ δημοσιεύθηκε ἐδῶ μέσα (τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1895) καὶ τὸ τρίτο αὐτοβιογραφικὸ μυθιστόρημά του, Ἡ Κόλαση. Ὁ Στρίντμπεργκ ἐνδιαφέρετο πιά μόνο γιὰ τὴν ἀλχημεία. Μάλιστα, ζητοῦσε νὰ φτεριάσῃ καὶ χρυσάφι. Μιὰ μέρα μέσα στὸ ἐργαστήριό του, κοντὰ

στον δρόμο Campagne-première, κήκε στα γερά. Ἐνόμισε τότε, πῶς αὐτὸ ἦταν μιὰ προειδοποίηση, ποῦ τοῦ ἔστειλε ἡ θεία Πρόνοια. Καὶ τὴ φορὰ αὐτή, ἡ ἔκστασή του τὸν ὀδήγησε κοντὰ στὰ σύνορα τῆς τρέλλας.

Εἶνε ἀλήθεια πῶς δὲν βρῆκε χρυσάφι, μὰ ἀνακάλυψε μιὰ διδαχὴ, ποῦ σὰν παιδί τῆς ἔγινε ὑποταχτικός. Τὴν ἴδια ἐποχὴ διαδόθηκε πῶς εἶχεν ἐπιστρέψει στοὺς κόλπους τῆς θρησκείας. Ὑπόφερε ἀπὸ παρακρούσεις, ποῦ τὶς περιόραφεν ὁ ἴδιος μὲ ἀκρίβεια. Δὲν κατάντησεν ὅμως ἐκεῖ ποῦ ἔφθασεν ὁ Huysmans. Ἄν εἶχε τὴν πίστη, τὴν ἀπλοϊκὴν πίστη, τὴν πίστη τῆς καθολικῆς θρησκείας, ἴσως νὰ μᾶς εἶχε κάμει ἐκπλήξεις μὲ τίποτε ἀριστουργήματα. Ἄλλ' αὐτὸς ἔπασχεν ἀπὸ σοφομανία. Ἐκαμε μελέτες πάνω «στὸν θεῖον δάκτυλον». Τὸν ἔβλεπε παντοῦ, μέσα στὰ γεγονότα τὰ πιὸ ταπεινὰ τῆς ζωῆς του. Ὅλα τὰ περιστατικὰ τοῦ δίνανε ἀφορμὲς γιὰ νὰ τὸν ἀναζητᾷ. Ἡ ἐπιστήμη τῶν κρυφῶν, ποῦ τοῦ εἶχε χρησιμέψει γιὰ διεγερτικὸ στὴ μοναξιά, ἀρχίζει πιά νὰ ξεντύνεται ὅλες τὶς μυστηριώδεις μεγαλοπρέπειές της.

Μὲ τὴ δεισιδαιμονία ἐνὸς μικροῦ ἀνθρώπου ὁ Στρίντμπεργκ πιστεύει στὴ πρόγνωση τοῦ κακοῦ. Μιὰ «παγκόσμια θέληση» κυβερνᾷ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὁ ποιητὴς τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του ἀποφασίζει νὰ τὰ περάσῃ ἀκολουθώντας τὰ ἴχνη της. Ἡ περίοδος αὐτὴ εἶνε ξεχωριστὰ δημιουργικὴ. Τὰ μεγάλα ἱστορικὰ δράματα ἀρχίζουν νὰ κάνουν λαϊκὸ τὸ ὄνομα τοῦ καταδικασμένου ποιητῆ. Ὁ πόλεμος τῶν Τριάντα χρόνων καὶ ἡ ἱστορία τῆς Σουηδίας τραβοῦν τὴν προσοχὴ του. Τὰ μελετᾷ τότε κατὰ βάθος, κνηγώντας ἕνα μοναδικὸ σκοπὸ, πῶς νὰ βρῆ δηλαδὴ μέσα στὴν ἀλληλουχία τῶν γεγονότων τὴν ἀπόδειξη τῆς «παγκόσμιας θέλησης».

Καὶ πρέπει νὰ πιστέψομε πῶς ἐπιδιώκοντες ἔτσι ἕνα μοναχὰ σκοπὸ καὶ λησιμονώντας τὶς παλιὰς του χίμαιρες, ὁ Στρίντμπεργκ κατάρτησε τὴν καρδιά τοῦ Σουηδικοῦ λαοῦ.

Ὑστερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ «Γουσταίου Βάσα», ξαναγύρισε πάλι στὶς νεανικὲς του πλάνες. Παντρεύτηκε στὰ 1901 μίαν ἀπὸ τὶς Ἐρμηνεύτριες τῶν ἔργων του, τὴν Harriet Bosse, περίφημη ἠθοποιὸ τοῦ θεάτρου τῆς Στοκχόλμης. Κι' ὁ τρίτος αὐτὸς γάμος δὲν ἦταν πιὸ εὐτυχισμένος ἀπὸ τοὺς προηγούμενους. Τρία χρόνια ἀργότερα ἡ ἐφημερίδες τῆς Στοκχόλμης δημοσιεύανε τὸ τρίτο τὸν διαζύγιο.

Στὴ «Κυανὴ βίβλο» (1906-08) ὁ Στρίντμπεργκ μᾶς ἐκθέτει τὴ πνευματιστικὴ του φιλοσοφία, τὸν λίγο ἀσαφῆ θεῖσμό του. Δύο μυθιστορήματα: Τὰ Γοτθικὰ δωμάτια (1904) καὶ ἡ Μαῦρες Σημαῖες (1908), δίνουν ἀκόμα μιὰ φορὰ ἀφορμὴ στὸν συγγραφέα νὰ μᾶς βεβαιώσῃ γιὰ τὸ μῖσος του ἐναντίον τῆς Σουηδικῆς κοινωνίας. Ἐτοίμαζεν, ἄς μὴ τὸ λησιμονοῦμε, ἕνα στάδιο μεγάλου δημαγωγοῦ.

Μὰ νάτος καρφωμένος στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου. Τὸν ἐδνικὸν ἔρανο, ποῦ συνάχθηκε πρὸς χάριν του, ὁ Στρίντμπεργκ μοιράζει στοὺς πτωχοὺς. Μιὰ περιώδυνη ἐγγείρηση, ποῦ τὴν ὑπόφερε μὲ θάρρος, τὸν περασμένο μῆνα, δὲν κατόρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν καταστρεπτικὴν ἐργασία τοῦ καρκίνου· ὁ Στρίντμπεργκ ἐτοιμάζεται

νὰ ἀποθάνῃ. Πεπότερο ἐπιμελεῖς μᾶς βεβαιώσανε πῶς ἐπρόσεξε πολὺ νὰ ὀρίσῃ καθαρὰ τὴν ἔννοια τῶν τελευταίων του λέξεων. «Κάθε τι ποῦ ἀνήκει στὴν προσωπικότητα καταργεῖται», ἐφώνησεν ὁ μυστικιστὴς. Ὑστερα ὁ Στρίντμπεργκ ἐζήτησε τὴ Βίβλο καὶ τὴν ἔσφιξε στὴν ἀγκαλιά του. Θεατρικὸ κίνημα, ποῦ δὲν καταστρέφει ὡς τόσο τὴν περίφημη ἀσθενικὴ ψυχολογία, ποῦ ἄφισεν ὁ ποιητὴς.

(Ἄρθρον τοῦ Henri Albert δημοσιευμένο στὸ Mercure de France τῆς 1 Ἰουνίου 1912 ν. η.)

18 ΜΑΙΟΥ 1912

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Κ. Ν. Π.

ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΣΩΤΗΡΗ ΣΚΙΠΗ: Ο ΓΥΡΟΣ ΤΩΝ ΩΡΩΝ

Imprimerie Peyriller, Rouchon et Gamon
Le Puy - en - Velay M C M X I

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ὁ Σκίπης νὰ μὴ τὸν πιστέψω ὅταν μᾶς λέγῃ πῶς ὁ Γῦρος τῶν Ὁρῶν εἶνε ἔργον ἐργασίας δώδεκα χρόνων—ὁμολογῶ πῶς, ἂν τὸν ἐπίστευα, θὰ μοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ βαστηχθῶ καὶ νὰ μὴ τοῦ πῶ καθαρὰ, ὅτι ἀπὸ ἐργασία δώδεκα ἐτῶν θὰ περίμενα ποιητικὸ ἔργο δυνατότερο καὶ πιὸ ἐπιμελημένο ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ μᾶς παρουσιάσασε στὸ βιβλίον τοῦ αὐτοῦ—Τὴν ἐντύπωση ὅμως τῆς δήλωσής του αὐτῆς μετριάξει κάπως ἡ ἄλλη δήλωση τοῦ ποιητῆ ὅτι μὲ τὸ βιβλίον αὐτὸ κλείνει ἡ νεανικὴ του ἐργασία.

Καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια τότε ἐξηγεῖται τὸ πῶς τὸ ὄνειρόραμα αὐτὸ—ποῦ κρύβει μέσα του κάποια δυνατὴ συμβολικὴ ἐκδήλωση τῆς φιλοσοφικῆς ἀντίληψης τοῦ ποιητῆ γιὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον τῶν σχέσεων καὶ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῆς οὐσίας—μᾶς παρουσιάσθηκε σήμερον ντυμένο σὲ μιὰ ποιητικὴ μορφή ὅχι καὶ πολὺ ἐπιτυχημένη, χυμένο σὲ ἕνα καλοῦπι σκαλισμένο ἀπὸ τεχνίτη ποῦ δὲν εἶνε ἀκόμη κύριος τῆς τέχνης του—Ἐπιτηδες δὲν λέγω ἀπὸ τεχνίτη ποῦ δὲν εἶνε ἀκόμη βέβαιος γιὰ τὴν τέχνη του· θὰ ἰσχυρίζομουν καὶ τι ὄχι τόσο σωστό. Μὴ λησιμονεῖτε δὰ πῶς ὁ Σκίπης ὑποφέρει δυνατὰ ἀπὸ ἐγωπάθεια καὶ πῶς εἶνε τέλεια πεισμένος γιὰ τὴν μεγάλην του ποιητικὴν δύναμιν.

Γιὰ τοῦτο λοιπὸν κατὰ τὴν κρίση μου μπορεῖ νὰ τὸν ὀνομάσῃ κανεὶς ποιητὴ χουζουρεμένο. Καὶ ἐξηγοῦμαι ἀμέσως τι ἐννοῶ μὲ τὸ παρόνυμον τοῦτο—Ὁ Σκίπης πρέπει νὰ τὸ παραδεχθῶμε ἔχει εὐκολοτὸ γράψιμον στίχων καὶ τὸ προτέρημά του αὐτὸ, ἂν εἶνε προτέρημα, ἐνωμένο ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά μὲ μεγάλην δόσιν νεανικῆς ἀφροντισίας δικαιολογημένης ἄλλως τε ἀπὸ τὴν νεαρότην ἡλικίαν—καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φαίνεται πάντα ἐν ἐνεργείᾳ στὴ ποιητικὴ κοινότητα σὰν νὰ φοβότανε μήπως, ἂν τυχὸν ὁ κόσμος δὲν διάβαζε καθήμερον σχεδὸν νῦν ποιήματά του, θὰ τὸν ξεχνοῦσε ἢ δὲν θὰ τὸν ἐχτιμοῦσε κατὰ τὴν πραγματικὴν του

ἀξία, ἐσυντέλεσε ὥστε νὰ ἀναπτυχθῆι στὸ ποιητὴ μας μιὰ ἀκατανίκητη ἀνάγκη νὰ σκαρώνῃ ποιήματα καὶ πεζογραφήματα στὸ κάθε φύλλον πήδημα— ἔργα ὅμως ποῦ τὶς περισσότερες φορὲς δὲν κρύβουν μέσα τους ἀληθινὴ δημιουργία.

Καὶ θὰ μὲ συγκωρῆσῃ ὁ Σκίτης ἂν τὸν κάμω νὰ προσέξῃ στὸ γεγονός, πῶς ἂν καὶ βρῖσκεται σήμερα σιμὰ σὲ καλὴ συντροφιά κοντὰ στὸ Ροστάν δηλαδὴ ποῦ καὶ αὐτὸς ὁ μεγάλος τῆς Γαλλίας ποιητῆς, κατὰ ποῦ θέλουνε οἱ snobs, ὑποφέρει ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστια, ἐν τούτοις δὲν τὸν κολακεύει ἡ ψυχικὴ του αὐτὴ κατάστασις. Εἶνε ἀλήθεια ὅμως ὅτι ἦταν κάποια κακοτυχία γιὰ τὸν Σκίτη, ποῦ τόσο νέος ἄρχισε νὰ ἐκδηλῶνῃ τὴ λογογραφικὴ του ἐπιδεξιότη, γιὰτὶ ἀπὸ νέος πλέον ἐπῆρε τὴ κακὴ συνήθεια ν' ἀκολουθᾷ τὸ δρόμο τῆς εὐκολῆς ἐπιτυχίας καὶ σήμερα φοβοῦμαι πῶς θὰ δυσκολευθῆι πολὺ νὰ κρατήσῃ τὴν ὑπόσχεση ποῦ μᾶς δίνει στὴ τελευταία σελίδα τοῦ τόμου τοῦ «Γύρου τῶν ὠρῶν», πῶς θὰ δοκιμάσῃ πιά νὰ μᾶς παρουσιάσῃ μιὰν ἐργασία πῶς συγκρατημένη, διορθῶνόντας μὲ τὸν καιρὸ ὅλα του τὰ λάθη μορφῆς ἢ λεχτικῶν ποῦ τυχὸν ὑπάρχουν στὸ ἐκδομένο του ἔργο. Καὶ θὰ ἦταν κρίμα ἂν δὲν κατορθώσῃ νὰ κρατήσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του, γιὰτὶ κάποια ποιητικὴ στόφα κρύβεται μέσα του.—Μόνον στὴν ἐχτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς ἔχει γελᾶσῃ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Σκίτης.—Ἐνόμισε πῶς εἶνε αὐτὴ κατὰ περισσότερον ἀπὸ ἓνα μικρὸ λυχνάρι. Καὶ μὲ τὴν ὀρμὴν ποῦ τρέχει, κρατῶντας στὸ δεξιὸν τοῦ τὸ λυχνάρι αὐτὸ σὰν νᾶταν περιλαμπρῆ λαμπάδα, γιὰ νὰ φθάσῃ στὶς ὀλυμπιακὰς κορφὰς ποῦ στέκουν οἱ ὑπέροχοι ποιηταί, ὑπάρχει φόβος νὰ σβύσῃ τὸ λυχνάρι, ὁ ποιητῆς νὰ μείνῃ στὸ σκοτάδι καὶ νὰ σκοπτάσῃ πολὺ γλήγορα στὸ δρόμο του.

Τώρα πρὶν ἀρχίσω νὰ ἐκθέσω τὶς σκέψεις μου, γιὰ τὸ «Γύρο τῶν ὠρῶν» θὰ παρατηρήσω στὸν Σκίτη, ποῦ δὲν ἔχει δίκαιον, ὅταν ἰσχυρίζεται σὲνα φύλλον τοῦ Νουμᾶ τοῦ Ἀπρίλη, πῶς τὸ ρητορικὸ στοιχεῖο εἶνε στοιχεῖο ποῦ δυναμώνει τὴν ποίησιν, καὶ ποῦ πολὺ κακὰ κάνει τὴν ἀκατάβλητην λύρα τοῦ Βέλγου ποιητῆ Verhaeren νὰ τὴ νομίζῃ ἐμπνευσμένη ἀπὸ τῆς ρητορικῆς τὰ φουσκομένα λόγια, θέλοντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν κουραστικὴν κάπως ἰδικήν του στιχογραφίαν καὶ συγγέοντας ἔτσι τὴν ρητορεία μὲ τὸν ἀληθινὸν λυρισμόν.

Ὁ Γύρος τῶν ὠρῶν, τὸ ὄνειρόδραμα αὐτὸ τοῦ Σκίτη, ποῦ μὲ τὴν μορφὴν ποῦ τοῦδωκεν ὁ ποιητῆς μᾶλλον σὰν ὄνειρον παρά σὰν δράμα μᾶς φαντάζει, κρύβει μέσα του βαθὺν συμβολισμόν ὑφαμένο γύρω στὸ παραμυθι τῆς τρυφερῆς ἀγάπης τῆς Ἡλιογέννητης, τῆς Κόρης τοῦ Ξανθοῦ Γήλιου γιὰ τὸν ἀράπη Ἑσπερο, τῆς Νύχτας τὸν γιουό. Στὴ σημερινὴν ἐποχὴ τῆς ἄρνησης καὶ τῆς ἀμφιβολίας ἔρχεται μὲ τὸ σύμβολον αὐτὸ νὰ μᾶς ἀνοίξῃ τὰ μάτια μας σ' ἓνα νέον ὄριζοντα ἐνὸς φανταστικοῦ ἀκόμα κόσμου, ποῦ ἐκεῖ μακρὰ γιορτάζει τὴ μελλομένην δόξαν του τὸ φωτοσκοπιαδον, τὸ τέλειον παιδί ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἔνωσιν καὶ τὴ σωστικὴν καὶ ἀρμονικὴν κατανόησιν καὶ χρησιμοποίησιν ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς στὴ φύσιν, ἔξω ἀπὸ κάθε στεγνὴν καὶ μονομερῆ καὶ στενοκέφαλην ἀντίληψιν γιὰ τὶς ἰδιότητες τῆς τραγικῆς αὐτῆς μητέρας μας.

Ὁ Σκίτης νοτισμένος ἀπὸ τὶς μελέτες τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Faust τοῦ Γκαίτε, καθὼς φαίνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὸ σκαρὶ τοῦ ποιήματος ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλὰς ἐννοίας καὶ φράσεις ποῦ βρῖσκονται κεῖ μέσα, μᾶς παρουσίασε στὸ πρῶτον καὶ δεῦτερον μέρος ἀρκετὰ τεχνικὰ ὅλες τὶς κρυμμέ-

νες καὶ ἀκατανόητες γιὰ τὸν πολὺν κόσμον δυνάμεις τῆς φύσης, ντυμένες στὰ μυθικὰ γεννήματα τῆς φαντασίας τοῦ Μεσαίωνα, ποῦ εἶνε τ' ἀπομιννάκια τὰ πῶς ἀνθρώπινὰ καὶ ὀλιγώτερον θεϊκὰ τῆς μυθολογίας τῶν προγόνων μας Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ μιλοῦν ὅπως ἀρμόζει στὴν ἰδιαίτην καθενὸς φύσιν καὶ σὲ στίχους ἀρκετὰ ἐπιτυχημένους. Μὰ μεγάλη ἐντύπωση ὡστόσο μοῦ ἔκαμε ἡ ἀδυναμία ποῦ βρέθηκεν ὁ ποιητῆς νὰ βάλῃ τὸν ἀρχηγὸ ὅλων τῶν ξωτικῶν νὰ εἴπῃ καὶ αὐτὸς ἀκόμα καὶ μιὰ λέξιν. Καὶ βέβαιον γιὰτὶ τὰ λόγια τῶν λοιπῶν μυθικῶν προσώπων δὲν ἔχουν τὴ σημασίαν ποῦ ἔπρεπε νᾶχουν τὰ ὅσα θὰ μᾶς ἔλεγεν σημαντικὰ καὶ τελειωτικὰ ὁ Βερζεβούλης. Εἶνε ἀλήθεια ὅμως πῶς καὶ μερικὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ ξωτικὰ καλλίτερα θᾶκναν νὰ σιωποῦσαν παρὰ νὰ μᾶς ἀραδιάζον σὲ στίχους πολλὰς φορὲς ὄχι ἀρμονικοὺς καὶ γραμμένους χωρὶς ἐπεξεργασία ἄρρητα θέματα σχεδὸν ἀκατανόητα, σὰν τὰ λόγια τοῦ Νεροπαπούλη λόγου χάριν.

Δίπλα στὰ μυθικὰ πρόσωπα, ποῦ μ' αὐτὰ ὁ Σκίτης ἐφρόντισε νὰ στολίσῃ τὴ συμβολικὴν παράστασιν τοῦ παραμυθιοῦ, ποῦ τοῦ χρησίμευσεν ὡς βάση—γιὰ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ἔτσι μὲ πῶς δυνατὰ χρώματα τὴν ἔλλειψιν ἀληθινὰ φιλοσοφημένης ἀντίληψης στὸν τωρινὸν ἄνθρωπον, γιὰ τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασιν ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ περιορισμένου συνειδητοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑποσυνειδητῆς δυναμικῆς ἐνεργείας τῆς αἰώνιας ζωῆς, ἔλλειψιν ποῦ ἔρχεται σήμερα νὰ σβύσῃ ἢ ἀγάπη τῶν δύο ἡρώων του, ὁ ποιητῆς θέλοντας νὰ πλουτίσῃ τὴν φιλολογίαν μας μὲ ἔργον τέλειον ἑλληνικὸν προσπάθησε, μὰ δὲν τὸ κατόρθωσε, νὰ πλάσῃ μὲ τ' ἀπλᾶ τοῦ ἡχοσκοπια μιὰ τέχνην ντόπια, καὶ γι' αὐτὸ στὸ ὄνειρόδραμα τοῦ μέσα δίπλα στὰ ξωτικά μᾶς παρουσιάζει μερικοὺς τύπους σὰν τὸν τσοπάνην, τὸν καμπανοκορούστην τοῦ Ἄη Λιά—τὸν ἀγωγιάτην, τοὺς ἀρματολούς.—Δὲν ἐπρόσεξεν ὅμως πῶς τσοπάνους ἔχει καὶ ἡ Σικελία, ἀγωγιάτες καὶ τὸν Τυρόλον. Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ σταματοῦσε στὸν καμπανοκορούστην καὶ στοὺς ἀρματολούς, ἀλλὰ βέβαιον μ' αὐτὰ τὰ δύο δὲν θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν φιλόδοξον ἀξίωσιν ποῦ ὄνειρευθήκε, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ μοτίβον ποῦ βάζει στὸ ἐξώφυλλον τοῦ τόμου του. Ἐκτὸς ἂν νομίζῃ πῶς γιὰτὶ μέσα σὲ κάμποσους στίχους τοῦ μᾶς σεβρίρισε σουραύλια καὶ γκαΐδες, φερρεντζέδες καὶ χανούμισσες, σεβνταλῆδες καὶ βερέμηδες—ἀρβανιτοπούλες καὶ βλάχες—μ' αὐτὸ καὶ ἔστησε μπροστά μας ὀλοζώντανην τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς τοῦ νεοελληνικοῦ κόσμου.

Τὸ τρίτον μέρος εἶνε ἰντερμέδιον, κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἄλλως τε τοῦ ἴδιου Σκίτη. Δὲν βλέπω νὰ ξεχωρίζῃ ἐκεῖ μέσα τίποτε τὸ ἐνδιαφέρον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καλογραμμένον τραγοῦδι τοῦ Κυνηγοῦ—γιὰ τὸ ὁποῖον θὰ μιλήσω παρακάτω—τραγοῦδι ποῦ εἶνε πρελούδιον ἄσχετον καὶ αὐτὸ μὲ τὸ ἄσχετον πρὸς τὸ ἔργον ἰντερμέδιον. Τὸ τραγοῦδι τοῦ Ξυλοκόπου τοῦ μέρους τούτου μοῦ θυμίζει πολὺ ὄχι μόνον στὴν ἐμπνευσιν ἀλλὰ καὶ στοὺς στίχους τοῦ ἀκόμα ἓνα ἄλλο παρόμοιον στὸ δεῦτερον μέρος τοῦ Φάουστ.

Σχετικὰ μὲ τὸ τρίτον μέρος πάντα, δὲν συμφωνῶ καθόλου μὲ ὅσους ἐξήγησαν, γιὰ νὰ κατακρίνουν τὸν Σκίτην, νὰ στηρικθῶν πάνω εἰς τὴν ἀπλότην τῶν ἐννοιῶν ποῦ ἔχει τὸ ποίημα τῶν Δεντρῶν. Ὅπως καλὰ τὸς ἀπαντᾷ καὶ ὁ Σκίτης, τὸ τραγοῦδι αὐτὸ ἐγράφηκε μὲ κάποιαν παιδικὴν ἀφέλειαν ἐννοιῶν καὶ εἶνε πολὺ ἐπιτυχημένα βαλμένα στὰ ἀθῶα στόματα τῶν κοριτσιῶν, ποῦ τὸ τραγοῦδιον. Τὸ ἴδιον πρᾶγμα πρέπει νὰ εἰποῦμεν καὶ γιὰ

το τραγούδι του Καμπανοκρούστη στο δεύτερο μέρος, πού δὲν μπορούσε φυσικά καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀνάπτυξη πού ἔχει ὁ φτωχὸς αὐτὸς ἄνθρωπος μὲ τὸ φλομισμένο ἀπὸ τὸ λιβάδι τοῦ παρακκλησιοῦ μυαλό του νὰ ἐκφρασθῆ διαφορετικά στὴν προσευχή του. Γιὰ τὸ τελευταῖο αὐτὸ τραγούδι καθὼς καὶ γιὰ τὴ προσευχὴ τῶν Ὁρῶν καὶ τῶν χαρίτων, χωρὶς νὰ φανῶ ὑπερβολικὸς νομίζω πὼς ἡ τεχνοτροπία των φανερῶναι μὴ δυνατὴ μελέτη καὶ ἀπομίμηση τῶν Complaintes τοῦ Jules Laforgue. Σὲ κάθε περίσταση ἔχω τὴν ἰδέα πὼς ὁ Σκίπης δὲν ἐπέτυχε στὸ σκοπὸ πού εἶχε νὰ κορυφώσῃ μέσα μας τὴ δραματικὴ συγκίνηση βάζοντας στὸ ἔργο του στίχους ἐμπνευσμένους ἀπὸ τὴ θρησκεία μας.

Τὸ τέταρτο μέρος τοῦ Γύρου τῶν Ὁρῶν εἶνε ἓνα ξαναμάσημα τῶν ὄσων μᾶς τραγούδησε ὁ ποιητὴς στὸ πρῶτο καὶ δεύτερο μέρος. Τὸ μεγαλύτερο ρόλο παίζει σ' αὐτὸ ὁ Νεροπαπούλης πού τὰ λόγια του μᾶς θυμίζουν καὶ πάλι ἀπὸ πολὺ κοντὰ μερικὸς στίχους τοῦ Γκαίτε στὸ Φάουστ.

Στὸ πέμπτο μέρος μᾶς παρουσιάζει ὁ Σκίπης τὸ πάλημα τοῦ Ἥλιου μὲ τὸν Ἑσπερο. Νομίζω πὼς δὲν πρέπει νὰ συμφωνήσω μὲ τὸν E. Clement, πού γράφει σ' ἓνα Νουμά τοῦ Ἀπρίλη, πὼς τὸ πέτυχε ὁ ποιητὴς καλύτερα ἀπὸ τὰ λοιπὰ τοῦ ὄνειροδράματος μέρη, γιατί σ' αὐτὸ κατόρθωσε, καθὼς λέγει, νὰ μᾶς ἐξωτερικέψῃ πῶς καθαρὰ καὶ πῶς ἀνθρώπινα τὰ αἰσθήματα πού πλημμυροῦν τοὺς ἥρωές του. Βρίσκω πὼς ὁ Σκίπης βιαστικά ἔγραψε τὸ πέμπτο μέρος καὶ προτιμῶ πάλιν τὴν ἀσάφεια πού βασιλεύει στὴν ἀόριστα ἐξωτερικευμένη ψυχολογία τῶν μυθολογικῶν προσώπων του παρὰ τὴ χυδαία πεζότη μὲ τὴν ὁποίαν εἶνε ριγμένοι οἱ στίχοι καὶ ἡ πρόζα τοῦ μέρους αὐτοῦ.

Στὸ τέλος τοῦ πέμπτου μέρους ἔρχεται ἡ Κίρκη.

Ἀφοῦ τὴν παρακαλέσῃ ὁ Νεροπαπούλης, αὐτὴ μὲ τὸ μαγικὸ της ραβδί ἀλλάζει τὴ μορφή τὴν πολὺ ρομαντικὴ τῶν ξωτικῶν καὶ τοὺς δίνει τὴ κλασσικὴ παλιὰ των πού εἶχαν στὴ δική της ἐποχὴ, ἀφίνοντας ἐν τούτοις καὶ κἄτι τι πού νὰ θυμίζῃ πάντα τίς ρομαντικὲς των. Ὁ ἐπεισοδιακὸς αὐτὸς ἐπίλογος γιὰ μένα εἶνε ἓνα νέο σύμβολο πού μ' αὐτὸ ὁ Σκίπης θέλει νὰ μπαλαντζάρῃ στὴ ψυχὴ μας τὴν κακὴ ἐντύπωση πού μᾶς μένει γιὰ τὸ γκρέμισμα τοῦ Ἥλιου στὸ βάραθρο καὶ νὰ δυναμώσῃ μέσα μας τὴν ἐλπίδα πὼς ἀπὸ τὴν ἔνωση τοῦ μελαχροίνου Ἑσπερου μὲ τὴ ξανθὴ Λιογέννητη θὰ βγῆ τὸ ξανάνωμα μᾶς νέας τέχνης, μαζωμένης γύρω στοὺς αὐστηροὺς κανόνες τῆς κλασσικῆς ὁμορφιάς, ἀφοῦ θὰ ἔχη πλέον μεθύση ἀπὸ τῆς ζωῆς τὸ δυνατὸ νέκταρ.

Στὸ βιβλίον πού κρίνομε φαντάζου μερικὰ τραγούδια, ἀληθινὰ πετράδια πολύτιμα, πού δὲν ἔχουν ὅμως καμμιά ἢ τὸ κάτω τῆς γραφῆς πολὺ μακρυνὴ σχέση μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ ὄνειροδράματος. Ὁ ποιητὴς ἀγατοῦσε μὲ κρυφὴ ἀγάπη φαίνεται τὰ τραγούδια αὐτὰ—καὶ δὲν ἔχει καὶ ἄδικο—γιατί εἶνε ἴσως ἡ πῶς καλοσυνείδητη ἐργασία του, σ' ὅλο τὸ ἔργο. Γι' αὐτὸ δὲν βυστάχθηκε νὰ μᾶς τὰ παραχῶσῃ ἐκεῖ μέσα. Εἶνε τὸ τραγούδι τοῦ ἀγογιάτη καὶ τοῦ κυνηγοῦ—καὶ τὰ δυὸ μὲ στίχους ἀρμονικὸς καὶ μουσικὰ τορνευμένους πού ἀξίζει νὰ τοὺς ζηλεύουν καὶ γεροντότεροι ἀκόμα καὶ πῶς δοκιμασμένοι ποιηταὶ στὴ παλαιότερα τῆς ποίησης. Τὸ τραγούδι τῆς Ἀγάτης καὶ τὸ τραγούδι τῶν Σκελετῶν γεμάτα καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ θερμὴ καὶ εὐκρινὴ ἐμπνευση. Τὸ τραγούδι τῶν Ἀντιλάλων, μὴ παράξενη μὰ πολὺ ἐπιτυχημένη εἰκόνα τῆς Ἥχους.

Τὸ λεχτικὸ τοῦ Σκίπη δὲν μοῦ εἶνε πολὺ συμπαθητικὸ—καὶ νομίζω πὼς κακὰ κάνει νὰ ἔχη τὴν ἰδέα ὅτι κατέχει μεγάλη λογοπλαστικὴ δύναμη. Ὁ Σκίπης δὲν κατέχει τὸ αἶσθημα τῆς γλώσσας. Καὶ παράδειγμα πολλὲς παρανοήσεις τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων πού φαντάζου στὸ ἔργο του. Ὁμολογῶ ὅτι δὲν εἶδα νὰ ξανοίγεται στὰ γραφόμενά του ἡ ἐλπίδα πὼς θὰ μπορέσῃ στὸ μέλλον νὰ ἐξελιχθῆ σὲ συγγραφέα πού θὰ μείνῃ στὴ φιλολογία μας σὺν ἓνας ἀπὸ ἐκείνους, πού θὰ μελετοῦμε καὶ θὰ ἀκολουθοῦμε γιὰ τὴ γλώσσά των.

Λείπει ἀπὸ τὸν Σκίπη μεγάλη δόση πειθαρχίας, ὥστε νὰ μὴ μπορέσῃ νὰ βάλῃ καὶ αὐτὸς καὶ ἓνα μονάχα ἀγκωνάρι στὸν ὄμορφο καὶ κλασσικὸ ναό, πού πρέπει νὰ φυλάττῃ τοὺς θησαυροὺς τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ—ἔχει πολὺ εὐκόλο τὸ νεολογισμὸ, ὅπου καμμιά πραγματικὴ ἀνάγκη δὲν τὸν ἐπιβάλλει. Ἄλλὰ τί λέγω, λησμονῶ τὸ ραχάτι τοῦ Σκίπη. Ὅσες φορὲς δυσκολεύεται νὰ τελέψῃ ἓνα στίχο—δὲν διστάζει, πλάθει ἀμέσως νέες λέξεις νέους τύπους λέξεων.—Ἴσως ὅμως καὶ νὰ τοῦ λείπει ἡ βαθειὰ μελέτη τῆς γλώσσας μας, πού χρειάζεται σὲ ὄσους μίαν ἡμέρα, θὰ κωδικοποιήσουν καὶ θὰ ἐπιβάλλουν τὴ φυσικὴ γλώσσα τοῦ νεοελληνικοῦ κόσμου, δείχνοντας στὸν ἴδιο καιρὸ τὸ σωστὸ δρόμο πού θὰ πάρῃ ἡ ἐξέλιξίς της.

Τὸ συμπέρασμα. Ὁ Σκίπης καταπιάστηκε μὲ ἓνα ἔργο ὑψηλῆς ἐμπνευσης πού ζητοῦσε, γὰ νὰ παρουσιασθῆ δυνατὸ καὶ τέλειο, ἓνα καλλιτέχνη, ἀληθινὸ δημιουργὸ καὶ ἀτόχο τῆς τέχνης του.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ ΜΑΗΣ, 1912

K. N. ΠΑΠΠΑΣ

Γ. Β. ΤΣΟΚΟΠΟΛΟΥ: Η ΘΕΑΤΡΙΝΑ

Δὲν ὑπάρχει εἶδος λόγου πού νὰ μὴν τὸ καταπιάστηκε ὁ συγγραφέας τῆς Θεατρίνης: ἐπιθεώρηση, κωμωδία, δράματιον, δρᾶμα, τραγωδία, στιχοπλοκία, λιμπρέττο, λυρικὴ ποίηση, ἔμμετρον μετάφραση ἀρχαίων ποιητῶν, διηγημάτιον, διήγημα, ρομάντζο, ἐπιφυλλίδα, ἔλαφρό χρονογράφημα, σοβαρὸ χρονογράφημα, κριτικὴ χωρὶς ἀξιώσεις, κριτικὴ δογματικὴ.

Ἄπ' ὅλα αὐτὰ τί ἐπιπλέει σήμερα; Ἴσως ὁ θόρυβος γιὰ τὸ μπιστοῦνι του, ὕστερα ἀπὸ τὴν παράσταση τῶν συγγραφέων, καὶ τὰ «Παναθήνια»...

Ὡς τόσο θὰ ὑπάρχουν πάντα ντοκουμέντα πού θὰ δείχνουν πὼς ἀσχολήθηκα καὶ μὲ ἄλλα εἶδη τοῦ γραπτοῦ λόγου ὁ ἄβρὸς χρονογράφος τῶν «Ἀθηναίων».

Θὰ ὑπάρχει δυστυχῶς ἡ «Λύρα» τοῦ Πολέμη ὅπου, πλάι στὸν ποιητὴ τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» καὶ στὸν τρανὸ τεχνίτη τῶν Ἰντερμέδιων, φηγουράει ὁ στιχοπλοκίσκος τῶν τετράστιχων τῶν «Παναθηναίων».

Αὐτὴ ἡ ἀμαρτωλὴ Συλλογὴ θὰ φυλάει τὴν παρατονίαν αὐτὴν ἐνῶ δὲ θὰ σκορπίζει τὴν ἀρμονία τῶν Φωνῶν ἄλλου ἀληθινοῦ ποιητῆ. Ἄλλὰ τί μὲ τοῦτο...

Τὴ Θεατρίνα δὲν τὴ λογαριάζω γιατί εἶναι ἀδύνατο ἄνθρωπος σκεπτόμενος νὰ τὴ διαβάσει ἀπὸ προαίρεση. Καὶ γι' αὐτὸ ζητῶ τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν κ. Ξενοπούλου νὰ μὴν τὸ πιστεύω ὅταν λέει πὼς τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶχε ἐπιτυχία στὴν πώληση, ἐπειδὴ τάχα εἶναι mondain ὁ συγγραφέας του.

Διαφορετικά είναι να θρηνηί κανείς για τή διανοητικότητα τῶν κυριῶν τοῦ καλοῦ κόσμου.

Μά τί είναι τέλος πάντων ἡ Θεατρίνα; Ἐμμετον ἔργον δέν εἶναι. Ἄλλά, Θεέ μου! μήπως μπορῶ νά πῶ πῶς εἶναι πρόξα, εἶδος πού τὸ δόξασαν στή γλώσσα μας τόσοι ἀληθινοὶ τεχνίτες;

Εἶναι ἓνα βαναυσούρηγμα, δίχως μιὰ φράση πού νά σοῦ κάνει ἀγαθὴν ἐντύπωση, χωρὶς μιὰ περιγραφή πού νά πασχολήσει τή διανόηση σου, χωρὶς ἓνα στοχασμό πού νά κεντρήσει τή σκέψη σου, εἶναι ἀκόμα μιὰ φριχτὴ παρανόηση τῆς ἠθογραφίας, πού σέ χτυπᾶ στὰ νεῦρα καὶ σέ ἀναγκάζει νά πετάξεις τὸ βιβλίον σὲ κάθε γραμμὴ, καὶ πού εἶναι γραμμένη στήν πιὸ ξερὴ καὶ ἀλύγιστη δημοσιογραφική, ὄχι τοῦ γρονογραφήματος, γλώσσα.

Ἡ θεατρίνα μποροῦσε νά περάσει γιὰ ἐπιφυλλίδα ἀλά Xavier de Montepin ἂν εἶχε τὴν intrigue.

Ἄλλά καὶ αὐτὸ δέν τῶχει.

B. E. Π.

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ Κ' Η ΓΥΝΑΙΚΑ

Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ διαλεχτοὺς σύγχρονους τεχνοκρίτες ὁ κ. Camille Mauclair δημοσίευσεν στήν «Dérêche» πολὺτιμες παρατηρήσεις γιὰ τὴ στάση τῆς γυναίκας μπροστὰ στὸ ζωγράφο πού κάνει τὸ πορτραῖτό της. Εἶναι ἓνα κομμάτι ψυχολογίας, πυκνότατο σὲ ἰδέες.

Εἶναι τὸ πρόσωπο πού ἐπιθυμεῖ κανεὶς νά εἶχε, εἶναι τὸ πρόσωπο πού ὁ ζωγράφος χαρίζει ἀσυνείδητα στὸν τύπο τῆς προτίμησής του, εἶναι ἐκεῖνο πού καθρεφτίζει τὶς μυστικὰς ἐννοίας τοῦ μοντέλου κ' ἐκεῖνο πού ὁ τεχνίτης συνθέτει γιὰ τοὺς ἀδιάφορους. Ἐνα γυναικεῖο πρόσωπο δὲ φαίνεται τὸ ἴδιο στὸν ἀγαπητικό, στὸ σύζυγο, στὸ παιδί, στοὺς καλεσμένους τοῦ σπητιοῦ, στὸ θεωρεῖο τοῦ θεάτρου, ἢ στὸν καθρέφτη. Ὁ καθένας παίρνει καὶ μιὰ παραλλαγή ἀπὸ τὸ ἴδιο θέμα. Ἄρα γε ἡ ἀποτύπωση μιᾶς μονάχα ἀπ' τὶς ὄψεις αὐτὲς εἶναι πού μοιάζει; ἢ ἡ σύνθεση πού παίρνει ἀπ' τὰ χαρακτηριστικὰ ὅλης τῆς σειρᾶς; ἢ πάλε ὁ τύπος πού ὁ προσωπογράφος δίνει στὸ ἀόριστο γυναικεῖο ἰνδαλμά του, ἡ σάρκινη ἐκείνη ἀπαλότητα τῶν Proudhon, τῶν Ricard, καὶ τῶν Carrière; Καὶ τὸ ἀληθινὸ πρόσωπο ὑπάρχει ἄρα γε αὐτοῦσιο, ἔξω ἀπ' αὐτὲς τὶς γνώμες; Μυστήριον ἀξεδιάλυτο ἀκόμα. Μέσα στή σύγκρουση τῶν φαινομενικότητων αὐτῶν, ὁ καλλιτέχνης πασιφίζει νά ξεχωρίσει μερικὰς γενικὰς ἀλήθειαι. Ἄνθρωπὸς αὐτὴν γυναῖκα, αὐτὴν πού ἡ ἔμφυτη φιλοκαλία της τὴν διδάσκει ἀσυνείδητα, θὰ μιᾶς ἔλεγε πῶς θὰ ἤθελε νὰ τῆς ἔδιναν τὸ προσωπάκι πού ὀνειρεύεται νά εἶχε καὶ πού τὴ συμμετρία του θὰ τὴν ἀναγνώριζε ὅλος ὁ κόσμος. Κρατᾷ ὅμως ἡ γυναῖκα γιὰ τὸν ἑαυτὸ της μερικὰ μυστικὰ καὶ ἀποφεύγει τὸ βλέμμα τὸ ἐρευνητικόν, τὸ βλέμμα πού ζητᾷ νά μαντέψει τὶς σκέψεις της. Ξεφεύγει καὶ ξεγλυστρᾷ πρωτεϊκή. Κι' ἀλήθεια ἀπὸ μιὰ ντροπαλότη συνθηματικὴ ποτὲ δέν ἔχει ἐκτεθεῖ σὲ βλέμματα ἐπίμονα καὶ παρατεταμένα. Αὐτὸ σὲ δύο ἀνθρώπους μονάχα τὸ ἐπιτρέπει: στὸν ἄντρα καὶ στὸ ζωγράφο της. Ὑπάρχει λοιπὸν μιὰ πάλιν μεταξὺ τοῦ καλλιτέχνη καὶ τοῦ μοντέλου, μιὰ πάλιν πού ἐξηγᾷ τὴ μεγάλη σπατάλη, τὴ νευρικὴ τῶν ὠρῶν τῆς πόζας. Ἡ πάλιν αὐτὴ εἶναι ἄβρῃ, μὰ δέν τελειώνει ποτὲ δίχως κἀμία, καθὼς τῶν κατακτήσεων οἱ περιπέτειαι. Ἡ γυναῖκα ἢ νικημένη δὲ χωνεύει τὸν ἄντρα πού ἐμάντεψε τοὺς στοχασμοὺς της καὶ τὴν κατάχτησε μὲ τὸ

πνευμά του. Ὅμως ἡ ἴττα της δέν εἶναι ἄμοιρη ἀπὸ μιὰ κάποια ἀθέμιτη εὐχαρίστηση. Καταντᾷ παιγνίδι τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματος. Κι ὅταν ἀκόμα μιὰ δούκισσα d'Urbain, μιὰ δούκισσα d'Albe, μιὰ Παυλίνα Μποργκέζ, σταματοῦν ὀλόθυμες μπροστὰ σ' ἓνα Τιτανό, σ' ἓνα Goya, σ' ἓνα Κανόβα, φαίνονται πῶς παραδίνονται, μὰ πάλε κυττάζουν νά προασπίσουν τὸ πρόσωπό τους, ποῦνε γι' αὐτὲς ἡ πραγματικὴ ἔδρα τοῦ μυστηρίου. Ἐτσι τὴ γυναῖκα τὴν ἐνάνει μὲ τὸ ζωγράφο ἓνας ξεχωριστὸς δεσμὸς γιὰ τὴν ξέρεϊ πειὰ ἀπ' ἔξω. Κι ἀπαλλαγμένη ἀπ' τὶς ψευτιὰς τῆς εὐγένειας καὶ σταθμισμένη ὡς τὴν πιὸ κρυφὴ τῆς ἀλήθεια, διατηρεῖ τὸ αἰσθημα μιᾶς ἴττας μαζί καὶ μιᾶς νίκης πού πνίγεται μέσα στὰ τρισβαθὰ της μὲ τὰ συμπτώματα τοῦ Ἐρωτα. Ἄν τώρα ἀντικρύσομε ἓνα πορτραῖτο γυναικῆς ἀπὸ γυναῖκα, ἔξαφνα τὰ πορτραῖτα τῆς κυρίας Vigée, θὰ δοῦμε μιὰ περίεργη ἀνταπόκριση τῶν δύο φύσεων. Μεσολάβησε ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ ἐξομολόγησις ἢ ἀμοιβαία μερικῶν λεπτοτήτων, ἀκατανόητον στὸν ἄνθρωπο: τώρα ἡ ἐκφραση παραλλάσσει, ἔχει κατὰ σὴν ἐντελῶς παραδομένο, ἔχει τὸ εὐθύμο παιδιαστικὸ ὕφος, πού εἶναι φυσικὸ σὲ κάθε γυναῖκα, ὅταν δέν πρόκειται νά νικήσῃ ἢ νά νικηθεῖ. Ἡ σκέψη τῆς γυναίκας εἶναι ἐκεῖνο πού σκεπτόμαστε ἐμεῖς γι' αὐτήν: ἀπὸ μιὰ συνθήκη, ἐξαιρετικὴ καὶ ἀθάνατη, ἀντιπροσωπεύει τὸ ψυχικὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἱστορία τοῦ πορτραῖτου της, διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, εἶναι ἡ ἱστορία τῶν πόθων τοῦ ἀνθρώπου.

ΤΟ ΑΓΓΛΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Ὅπως στή Γαλλία ἔτσι καὶ στήν Ἀγγλία τὸ θέατρο διέρχεται πολὺ ἀνησυχητικὴ κρίσις. Οἱ προσπάθειαι γιὰ τὴ δημιουργία θεάτρου μὲ πρόγραμμα ἐναύγησαν τελειωτικά. Ὅμως ἡ πρωτοβουλία τοῦ Frohman δέν ἔμεινε παντελῶς ἄκαρπη. Οἱ νέοι θεατρικοὶ συγγραφεῖς, οἱ πρόδρομοι τῆς καινούργιας δραματικῆς τέχνης, βλέπουν σήμερα νάνηγονται μπροστὰ τοὺς οἱ πόρτες τῶν θεάτρων ὅπου δέν ἔλπιζαν νά εἰσχωρήσουν ποτέ. Κἀποια σημάδια δείχνουν πῶς τὸ ἀγγλικὸ κοινὸ ἀρχίζει νά ἐχτιμᾷ τὸ λεγόμενον θέατρο Ἰδεῶν. Ἐνα ἔργο τοῦ Bernard Shaw ἐγνώρισεν τὴν μεγάλη ἐπιτυχία ὀλόκληρες ἑβδομάδες στή σειρά στὸ Little Theatre. Καὶ ὁ «Ἀνθρωπος Ὑπεράνθρωπος» τοῦ ἴδιου, παίχτηκε σὲ μιὰ ἀπὸ τῆς μεγαλύτερες σκηνῆς τοῦ West End καὶ χειροκροτήθηκε μ' ἐνθουσιασμό ἀπὸ μιὰ σάλα ὀλόγοιμη, ἂν καὶ ὑπῆρχε ἡ γνώμη πῶς δέν ἦτο δυνατὸν νά παιχθεῖ τὸ ἔργον αὐτὸ καὶ πῶς ἀκόμα δέν ἦτο γιὰ τὸ πολὺ κοινόν.

Βέβαια τὰ ἐλαφρὰ θεάτρα, οἱ ὀπερέττες, τὰ music-hall τραβοῦν πάντα τὸν ἴδιο κόσμον, μὰ κατὰ ὑπάρχει μέσα στήν ἀτιμόσφαιρα, σάν ἓνα καινούργιον γούστο, σάν μιὰ ἀρχὴ φιλολογικῆς περιέργειας, σάν μιὰ ἀκαθόριστη ἀνάγκη πρὸς σκέψη, πού, ὅλα μαζί, ὑπόσχονται πολλὰ καὶ γεμίζουν ἀπὸ εὐφροσύνη τὰ στήθη τῶν ὄσων ἐνδιαφέρονται γιὰ τ' ἀγγλικά γράμματα.

Τὸ κοινόν ὅμως τῶν ἐλαφρῶν αὐτῶν θεάτρων ἀρχίζει νά ζητᾷ καὶ μιὰ μικρὴ καλλιτεχνικὴ συγκίνηση, δίπλα στὰ φαιδρὰ θεάματα. Κι ὅσο προχωροῦμε τόσο καὶ μὲ πιότερη ἐπιμονή. Ἐτσι δημιουργήθηκε τὸ «sketch», κωμωδία ἢ δρᾶμα σὲ πράξι. Εἶν' ἀλήθεια πῶς τὸ εἶδος αὐτὸ δέν ἔδωσε ἀφορμὴ ὡς τώρα νά πλουτισθεῖ ὁ θησαυρὸς τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας μὲ ἀριστουργήματα, ὥστόσο ἐσυντέλεσε εἰς τὸ ραφινάρισμα τοῦ γούστου τοῦ

θεατή. Κι όχι μόνον τὸ κοινὸν τῶν music-hall τοῦ Λονδίνου δὲν εὐχαρι-
σπιέται περὶ μὲ χοντρὲς φάρσες καὶ ἄτεχνα μελοδράματα, μὰ καὶ ἀπατεῖ
ἀπὸ τοὺς ἠθοποιοὺς τέλειαν ὑπόκριση καὶ ἐκτέλεση ἀφειγάδιαστη. Ἔτσι με-
γάλοι καὶ ἑξακοστοὶ ἠθοποιοί, ὡς τὸ δημοφιλῆ Hawtrey καὶ τὸ μεγάλο
Sir Herbert Tree δὲν ἐδείλιασαν νὰ φήσουν τὴ σκητὴν τοῦ καθημερινοῦ
θριάμβου τῶν καὶ νὰ παρουσιασθοῦν στὸ κάπως εἰδικὸ κοινὸν τῶν ἐλαφρῶν
θεάτρων παίζοντας σὲ sketch. Ὅταν πρωτόπαξε στὸ Palace (ἓνα εἶδος
Folies Bergères τοῦ Παρισιοῦ) ὁ Herbert Tree, ὁ μεγάλος καὶ δυνατὸς
ἐρμηνευτὴς τῶν Σκεπτηρίων ἔργων, μὲ τὸ θίασο τῆς His Majesty's, οἱ Λον-
δρέζοι ξαφνιάστηκαν, μὰ κανένας ἀπ' τοὺς θαυμαστές του δὲν τόλμησε νὰ
σκεφθεῖ γιὰ κατάπτωση καὶ νὰ σκανδαλιστεῖ.

Ἔστερα ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐνθαρρύνσεις πού τοὺς ἔρχονται ἀπ' ὅλα
τὰ μέρη, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ καινούργιου θεάτρου, μὲ τὸν Shaw ἐπὶ κεφαλῆς, ἀδιά-
κοπα ζητοῦν τὴ δημιουργίαν στὸ Λονδίνο θεάτρου μ' ἐπιχορήγησι. Ὁ Shaw
μάλιστα φθάνει ὡς τὸ σημεῖο νὰ ἐξαρκῆ τὸ μέλλον τῆς δραματικῆς τέχνης
στὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τὴ δημιουργίαν αὐτῆ.

Ἄρα γε δὲ σφάλει ὁ Shaw; Τί γίνεται στὸ Παρίσι; Τί κάμνει τὸ
ἐπίσημο Γαλλικὸ Θέατρο γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει τοὺς νεωτεριστάς; Τίποτα. Καὶ
χωρὶς νὰ παύει νὰ εἶναι καλὸ σχολεῖο, μὴ δὲν εἶναι ἐχθρὸς τῶν νεωτεριστῶν
μὲ τὴν ἀποκλειστικότητά του; Καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ φησῆ ὅτι τὸ Ὠδεῖον μὲ
τὸν Antoinette δὲν ὠφέλησε περισσότερο τὰ ἔργα τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς;

Ὅπως δὲ ποτε ἡ δοκιμὴ τοῦ Frohman στάθηκε πρόωρη. Ἄν ἐπιλα-
μβανόντανε σὲ μερικὰ χρόνια, ἴσως νὰ εἶχε τὴ μεγαλύτερη τύχη νὰ ἐπι-
τύχει.

Κατὰ τὸν Henri Ruysen. Β. Ε. Π.

SIR ARTHUR PINERO

Τὰ δυὸ τελευταῖα ἔργα τοῦ Sir Arthur Pinero ἐπροξένησαν μιὰν
κλίποιαν ἀπογοήτευση. Τὸ πρῶτο «Γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ κ. Πανμουρ»
εἶναι μιὰ χονδροκομμένη φάρσα, τὸ δεύτερο «Δεσποινὶς προσέξτε
στὴν Μπογιὰ», εἶναι μιὰ σάτυρα τῶν γάμων, πού τὴν τελευταῖαν πλή-
θαιναν πολὺ στὸ Λονδίνο, μεταξὺ τῶν νέων λόρδων καὶ τῶν διαφόρων χο-
ρευτριῶν καὶ ἠθοποιῶν. Ἡ σάτυρα θῆτανε πρὸ σουχτερῆ ἂν τὰ πρόσωπα
τῆς κωμωδίας αὐτῆς ἦσαν πρὸ ἀληθινὰ καὶ ἂν ἀντιπροσώπευαν πραγματικὰ
τοὺς κύκλους ὅπου ὑποτίθεται πὸς ἀνήκουν. Ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἔργου εἶναι
τρομερὰ συνθηματικὴ καὶ λείπει σχεδὸν ἀπ' αὐτὸ ἡ δραματικὴ δράση,
ἐλάττωμα σημαντικὸ πού δὲν τὴν ἔχουν τᾶλλα τὰ ἔργα τοῦ Πινερό.

JEROME K. JEROME

Οἱ σουφραζέττες ἔκαμαν τόσο πολὺ θόρυβο τὰ τελευταῖα χρόνια ὥστε
περιμενότανε νὰ τὶς ἀνεβάσουν στὸ θέατρο. Πόσα ἐπεισόδια δὲ θὰ μπο-
ροῦσαν νὰ προκύψουν τὴ στιγμὴ πού οἱ γυναῖκες θὰ εἶχαν ὅσων τῶν
ἄνδρες δικαίωμα ψήφου καὶ δικαίωμα νὰ ἐκλέγονται. Καὶ τὶ τρικυμίες δὲ θὰ
ταράσσανε τὴν οἰκογενειακὴν γαλήνην καὶ τὴν πρὸ νηνεμαῖα. Φαντασθεῖτε
Κύριον καὶ Κυρίαν, πολιτικούς ἀντίπαλους, καὶ τοὺς δυὸ ὑποψήφιους Βου-

λευτάς τῆς ἴδιας περιφέρειας. Στὴν ἀρχὴ νὰ πολεμοῦνται, χαριεντιζόμενοι,
ἔπειτα, μέσα στὴ ζέση τῆς πάλης, νὰ ξεχνοῦνται καὶ νὰ μὴ σκέπτονται
παρὰ πὸς νὰ καταφέρει ὁ ἓνας στὸν ἄλλο πρὸς δυνατὸ χτύπημα, ἔπειτα
νὰ γίνονται ἐχθροί, νὰ χάνουν κάθε ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καὶ νὰ ἀλληλοσπα-
ράσσονται. Τέτοια εἶναι ἡ ὑπόθεση ἢ κάπως ἀπίθανη πού πῆρε ὁ οὐμοριστὰς
Jerome K. Jerome στὸ ἔργο του «Ὁ Κύριος τῆς Κυρίας Τσίλβερς».

Ἡ κυρία Chilvers εἶναι ὁ πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ ἄντρα της.
Μέσα στὴν πάλη ξεχνᾷ πὸς εἶναι ὁ σύντροφος καὶ βοηθὸς της καὶ ζητᾷ
νὰ καταστρέψει τὸ μέλλον τοῦ Τσίλβερς, μὴ λογαριάζοντας πὸς ἔτσι κατα-
στρέφει καὶ τὸ δικὸ της τὸ μέλλον. Στὸ τέλος νικά, μὰ ὕστερα ἀπὸ τὴ νίκη
νοιώθει πὸς εἶναι μητέρα. Τὸ ἀνακοινώνει σὲ μιὰ χαριτωμένη σκητὴν
στὸν ἄντρα της, καὶ κάμνοντας ὅτι τῆς μένει νὰ κάμει, παραιτεῖται γιὰ
νὰ φοσηθεῖ στὸ παιδί της πού μέλλει νὰ γεννηθεῖ.

GEORGE MOORE: Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ

Τὸ τρίπρακτο δράμα τοῦ George Moore ὁ Ἀπόστολος δὲν μπο-
ρεῖ νὰ περὶ κανεὶς πὸς εἶναι καλὰ-καλὰ τελειωμένο. Ἰσως μιὰ μέρη ὁ συγγρα-
φέας του νὰ τὸ συμπληρώσει. Ὅπως δημοσιεύτηκε, ἀπλὸ σενάριο, εἶναι ὡστόσο
ἔργο τέχνης δυνατὸ. Ἡ ἀνάλυση πού δίνουμε παρακάτω δίνει μιὰ χλωμὴ
μόνον ἰδέαν τῆς ὁμορφιάς του.

Προλογίζοντας τὸν Ἀπόστολο τοῦ George Moore μᾶς ἐξηγεῖ πὸς
πῆρε ἀφορμὴ νὰ γράφει τὸ δράμα του. Καὶ πρῶτα-πρῶτα μᾶς δίνει μιὰ
σατυρικὴ εἰκόνα τῆς Καθολικῆς Ἰρλανδίας, ὅπου ὑπάρχουν, λέει, πολλὲς
προλήψεις, καὶ λίγη θρησκεία. Ἔστερα μᾶς ἀνιστορεῖ πὸς πολὺ ἀργὰ
μόνον τοῦ ἔτυχε νὰ διαβάσει τὴ Γραφὴν καὶ πὸς τὸ διάβασμά της τοῦ ἔκαμε
μεγάλῃ ἐντύπωση. Ἐπισκοπεῖ κατόπιν, τὴν Παλαιὰ Διαθήκην καὶ λέγει
ἐλεύθερα τί τοῦ ἀρέσει ἀπ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ ποιημάτων καὶ παραδόσεων,
καὶ ἐξετάζει στὸ τέλος τὸ ἔργον τῶν Εὐαγγελιστῶν, δίνοντας μᾶς
εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Παύλου, τόσο ζωντανή, πού μᾶς κάμνει πολλὰς φορὰς νὰ
ξεχνοῦμε τὸ μεγάλο χρονικὸ διάστημα πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸν Μεγάλον
Ἀπόστολο.

Τὸ δράμα συμβαίνει σ' ἓνα μοναστήρι ἐσσαίων στὰ περίχωρα τῆς
Ἱερουσαλήμ, εἴκοσι χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ μοναχοὶ συζητοῦν γιὰ τὴ σημασίαν ἑνὸς σκοτεινοῦ χωρίου τῆς
Γραφῆς. Χάνονται σὲ διάφορες ἀλληγορικὰς ἐρμηνείας καὶ ἡ συζήτησις τους
συγχύζεται πολὺ. Ἐνας μοναχὸς δόκιμος, βροσκός, ξυλοθραύστης καὶ νερο-
κουβαλητῆς, ἓνα πλάσμα γλυκὸ καὶ ὄνειροπόλο, τοὺς φέρνει στὸν ἴσκιον δρό-
μο μ' ἓνα του λόγου, πού τὴ σημασίαν του φαίνεται πὸς δὲν τὴν ὑποψιάζεται
καὶ ὁ ἴδιος. «Τὶ ὄμορφο ποῦναι τὸ φῶς τοῦ βραδυνοῦ. Καταφωτίζει, τώρα
πού ξεψυχᾷ, ὅλες τὶς κορφὰς τῶν λόφων. Οἱ γραμμές των εἶναι φεγγερὲς
ἀπόψε, τόσο φεγγερὲς ὅσο καὶ ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ.»

Ὁ μοναχὸς αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστὸς, δὲ πέθανε πάνω στὸ σταυρό. Τὴ
στιγμὴ πού πῆγαινε νὰ τὸ βάλει στὸν τάφο ὁ Ἰωσήφ ὁ ἐξ Ἀρμαθείας πού
τὸν κρατοῦσε τὸν ἄκουσε νὰ ναστενάζει. Τὸν πῆρε μαζὺ του καὶ τὸν περι-
ποιήθηκε σπῆτι του. Καὶ ἔτσι ὁ Χριστὸς μπόρεσε νὰ φανεῖ ὀπίσθεν τὸν τάφο
στὶς γυναῖκες ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες. Ὅταν θεραπεύτηκε ἐγύρισε πίσω

στό μοναστήρι τῶν ἑσσαίων πού τὸ εἶχε ἀφίσει γιὰ νὰ πάει νὰ κηρύξει στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ Χριστὸς εἶπε στοὺς μοναχοὺς πὼς ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ἐκεῖ πού φύλαγε τὰ πρόβατα, εἶδε ἕναν ἱερωμένο νὰ κατηγᾶ κἄτι πλήθη πού φαινότανε ἀνηπάκουα στὴ διδασχὴ του. Ὁ ἱερωμένος αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, πού πήγαινε παντοῦ κηρύττοντας τὴ θρησκεία ἐνὸς Χριστοῦ Θεοῦ, ἐνὸς Χριστοῦ πού πέθανε πάνω στοὺς σταυροὺς καὶ ἀναστήθηκε.

Ἄμα βράδυνασε, ἐκεῖ πού οἱ καλόγεροι συζητοῦν ἀκόμα κοντὰ στὴ φωτιά πού τὴν ἄναψε ὁ Χριστός, κ' ἐκεῖ πού ὁ Ἰησοῦς ξεκουράζεται πλαγιασμένος σὲ μιὰ σκοτεινὴ γωνιά τῆς σάλας, ὁ Παῦλος πεθαμένος ἀπ' τὴν πείνα καὶ τὴν κούραση, ἔρχεται καὶ χτυπᾷ τὴν πόρτα τοῦ Μοναστηριοῦ. Στους ξαφνιασμένους καλόγερους πού τοῦ δώκανε ἄσυλο, μιᾶ γιὰ τὴν καινούργια θρησκεία. Τὸν Ἰησοῦ πού τοῦ πλύνει τὰ πόδια με σιωπὴ, τὸ ρωτᾷ ἂν δὲν ἄκουσε νὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ Χριστὸ πού σταυρώθηκε γιὰ τὸ λυτρωμὸ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀπαντᾷ ὅχι.

«Ἀκριβῶς, τοῦ λέγει ἀργότερα ἕνας μοναχὸς πού τὸ ρώτησε γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶμα, ἔχουμε ἐδῶ πέρα ἕναν ἀδερφὸ πού σταυρώθηκε κατὰ διαταγὴν τοῦ Πιλάτου πάνω στὸ Γολγοθᾶ»

«Ἐχεις ἄδικο λέγει στὸ μοναχὸ ὁ Ἠγούμενος. Ὅταν ἔρχεται ἐδῶ μέσα ἕνας ἄνθρωπος, πρέπει νὰ ξεχοῦμε ὅλοι μας τὸ παρελθόν του».

Ἦστερα ἀπὸ λίγο ὁ Παῦλος ἀναγνωρίζει τὸ Ναζωραῖο. Ὁ Χριστὸς τοῦ λέγει πὼς δὲν πέθανε. Ὁ Παῦλος δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψει τὰ μάτια του· φαντάζεται πὼς εἶναι ὀπτασία διαβολικὴ, γιὰ νὰ δοκιμαστῆ ἡ πίστη του. Χρόνια τώρα διδάσκει, πὼς ὁ Χριστὸς ἀπόθανε καὶ ἀναστήθηκε. Κι' ἀπ' τὴ διδασκαλία αὐτὴ βγήκε ἡ εὐτυχία γιὰ τοὺς ἀνθρώπους: ὥστε ἡ διδασκαλία εἶναι ἀληθινή καὶ ἡ ὀπτασία ψεύτικη. Ὁ ἄνθρωπος πού τοῦ παρουσιάστηκε μετὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Διδασκάλου του εἶναι τσαρλατάνος. Ὁ Παῦλος ἀποφασίζει νὰ γυρίσει στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ νὰ βρεῖ μάρτυρες γιὰ νὰ τὸν ξεσκεπάσει.

Ὁ Χριστὸς πού ἀπ' τὸν καιρὸ τῶν παθῶν ζοῦσε τὴν ἡσυχὴ ζωὴ τῶν μοναχῶν ἀναθυμᾶται τώρα τὶς περασμένες δοκιμασίες του. Τρέμει γιὰ καινούργια μαρτύρια καὶ παρακαλεῖ τὸ Θεὸ νὰ τὸν γλυτώσει. Ὁ Ἠγούμενος τὸν καθησυχάζει.

Ὁ Παῦλος γυρίζει πίσω. Στὸ δρόμο βρήκε μιὰ γρηὰ πού μουρμούριζε τὸνομα τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ. Τὴν ὀδηγεῖ στὸ μοναστήρι καὶ ἀναγνωρίζει τὸ Χριστό.

Ὁ Ἰησοῦς θέλει νὰ πάει πίσω στὰ Ἱεροσόλυμα γιὰ νὰ καταστρέψει τὴν παράδοση τῆς Ἀνάστασης του. Ὁ Παῦλος δὲ θέλει νὰ τὸν ἀφήσει νὰ φύγει, γιὰτὶ ὁ θάνατος τοῦ Ναζωραίου ἐξαγόρασε τοὺς ἀνθρώπους. Ἄν αὐτοὶ τώρα μάθουν πὼς ὁ Ἰησοῦς δὲν πέθανε θὰ ξαναπέσουν στὴν ἀμαρτία. «Ἐίκοσι χρόνια κοπιᾶζουμε γιὰ νὰ διαλαλήσουμε στὸν κόσμον τὸ χαροποιὸ ἄγγελμα, τοῦ εἶπε. Κι ἂν ἐσύ, ἑσσαῖος μοναχὸς, ξαναφαινόσουν αὐτὰ Ἱεροσόλυμα, ὁ κόσμος θὰ γύριζε στὴν εἰδολωλατρεία.»

«Ἡ διδασκαλία σου εἶναι ψεύτικη, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Ἰησοῦς. Καὶ γέννημα τῆς ψευτιάς εἶναι μονάχα τὸ κακό. Πᾶω νὰ σώσω τὸν κόσμον ἀπὸ τὰ κρήματα πού θὰ κάμει στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ἂν δὲν ἀποκηρύξω μπροστὰ στὸ λαὸ τὴ θεϊότητα πού μ' ἔντυσε.»

Ὁ Παῦλος τοῦ φράσσει τὸ δρόμον καὶ τὸν χτυπᾷ. Ὁ Ἰησοῦς πέφτει πεθαμένος.

Γενικὰ ὁ συγγραφεὺς τάσσεται μετὰ τὸ μέρος ἐκείνων πού θέλουν νὰ δειξοῦν καὶ νὰ ἐξάρουν τὴν ἀνθρωπιστικὴ σημασίαν τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξουν ἀπ' τὸ θαῦμα, πού ἡ παράδοση, λέγουν, ἐπρόσθεσε.

Ἀνεστήθη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, βεβαιώνει ὁ Παῦλος καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Παύλου τὸ βεβαιώνουν ἀκόμα καὶ σήμερον. «Ἐπαναλαμβάνεις κατὰ κόρον τὰ λόγια αὐτά, σὺν ἀνεύθυνον πού δὲν καλοπιστεῖτε ὅτι ἐκεῖνα πού λέγει». παρατηρεῖ ὁ Ἠγούμενος. Ὁ Ἠγούμενος ἐδῶ φανερόναι τὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα. Κατὰ τὸν Moore, ἡ τυφλὴ πίστη στὸ θαῦμα κατάντησε ἡ οὐσία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας γιὰ τὸν καθολικὸ Ἰρλανδοῦ.

«Διδάσκαλε, ποιοὶ εἶναι, ρωτᾷ τὸν Ἰησοῦν ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πού μᾶς ἀκούουν μ' ἕνα τόσο σκληρὸ ὕψος; Μήπως κ' οἱ καρδιές τους εἶναι σκληρῆς σὺν τὰ πρόσωπά τους;»

«Αὐτὸς ἐδῶ, Μαρία, ἀπαντᾷ ὁ Ἰησοῦς, εἶναι ὁ Παῦλος, ὁ τελευταῖος ἀπ' τοὺς μαθητάς μου. . . καὶ αὐτὸς μ' ἀπαρνήθηκε γιὰτὶ κ' αὐτοῦ τοῦ ἡ πίστη στηρίζεται στὴν Ἀνάστασίν μου.»

Ἀπὸ τῆ Revue Germanique.

ΕΝΑΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΣΚΛΑΒΩΝ

Ὁ κ. Ζ. Παπαντωνίου ἐδημοσίεψε στὸ «Ἐμπρός» περὶ μετάφραση δυὸ ποιημάτων τοῦ Μπερνούτσ. Ἀναδημοσιεύουμε τὸ ἕνα, τὸν ΜΠΕΡΝΑΡ ΖΟΡ, γιὰτὶ ἡ οὐσία του μᾶς ἐνδιαφέρει πολὺ κ' εἶναι ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ του ἀποψη ἕνα γερὸ κτύπημα κατὰ τῶν δικῶν μας παρελθοντιστιῶν.

«Ὁ Μπερνούτσ εἶνε ὁ ποιητὴς τῶν τσέχων τῆς Αὐστριακῆς Σιλεσίας, προτάσσει στὴ μετάφραση ὁ κ. Παπαντωνίου. Μεταλλευταὶ καὶ ἐργάται σιδηροουρειῶν οἱ περισσότεροι, μικροκαλλιεργηταὶ καὶ δουλευτάδες τῆς ἡμέρας εἰς τὰ μεγάλα κτήματα τῆς Γερμανικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ τσέχοι τῆς Σιλεσίας ἀπειλοῦνται νὰ ἐκγερμανισθοῦν. Ὅπως συμβαίνει εἰς τὴν βορεινὴν Βοημίαν, τὸ ἔθνικόν καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα γι' αὐτοὺς εἶναι ἕνα. Εἶνε δούλος καὶ ὡς φυλὴ καὶ ὡς ἐργάτης. Ἐν τούτοις ἀπέκτησαν ἤδη ἕνα μεγάλο πρᾶγμα, τὸν ποιητὴν των. Ὁ ποιητὴς τέτοιας φυλῆς δὲν διαφέρει ἀπὸ ἀρχηγόν.»

Οἱ στίχοι του, οἱ ὅποιοι καίουν ἀπὸ τὸ πάθος τῆς βασιανισομένης φυλῆς του, δὲν ἔχουν μόνον τὸ ἐπαναστατικὸν ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καθαρῶς ὡς τέχνην ἂν τοὺς ἀντικρύσῃ κανεὶς εἶνε ποιητικὸν γράφημον μιᾶς σπανίας εἰλικρινείας καὶ αὐθορητισμοῦ. Χωρὶς ρητορικὴν, χωρὶς βιαίας φράσεις, ὁ ἀληθινὸς αὐτὸς ποιητὴς ὀργίζεται μετὰ μιαν μοναδικὴν εὐγένειαν ψυχῆς. Ἡ τόσον ἐπαναστατικὴ του ποιητικὴ διατηρεῖ ὅλην τὴν ἀξίαν τοῦ αἰσθηματος καὶ εἶνε μιὰ λαμπρὰ παραπονετικὴ μελωδία ἐπάνω εἰς θερμὸν βοημικὸν βιολί.»

«Ὁ Μπέρναρ Ζορ εἶνε ἀπ' τὸ Φράϊδεκ. Ἀπαρνήθηκε τὸ ἔθνος του — ὁ Μπέρναρ Ζορ. — Ἀγαπᾷ τὴν γυναῖκα του, τὰ παιδιὰ του — πηγαίνει στὴν ἐκκλησίαν, κρατεῖ τὴν Κυριακὴν — φροντίζει γιὰ τοὺς ἀπογόνους του — καὶ κάνει ὅ,τι μπορεῖ μήπως καὶ μολύνῃ τὸ σπῆν του ἢ γλώσσα τῶν δούλων — Κανεὶς νὰ μὴ μιλήῃ στοὺς δούλους! — Ἔτσι προστάζει — ὁ Μπέρναρ Ζορ.»

Εἶνε ἀπ' τὸ Φράϊδεκ — ἀρνήθη τὴ μάνα του — ὁ Μπέρναρ Ζορ.

Ὅταν μαζεύει τοὺς καλεσμένους του γύρω στὸ τραπέζι — μακρὰ ἢ μίαννα! Ἡ μίαννα μιλεῖ τὴ γλώσσα τῶν σκλάβων — ἡ μίαννα δὲν κατέχει τὴν ὠραία φωνὴ τῶν καλοαναθρεμμένων — ὁ Μπέρναρ Ζορ κοκκινίζει ὡς τ' αὐτιά.

‘Ως πόσο θὰ ζήση—αὐτὴ ἢ γλῶσσα τῶν σκλάβων ; — Θ’ ἀντιχῆ πολὺν καιρὸ—στὸ σπίτι τῆς μεγάλης πλατείας—ἐκεῖ ποῦ πηγαίνει κάθε ἀξία—καὶ εἶνε ἄρχοντας ὁ Μπέρναρ Ζόρ ;

‘Ένας κακὸς ξένος—μπῆκε στὸ ἀρχοντόσπιτο τοῦ Μπέρναρ Ζόρ.—Θέριμη βαρεία τὸν ταράζει στὸ στῶμα—Παρακαλεῖ.—Σοφοὶ γιατροὶ τὸν κυττάζουν μάταια.—‘Η ἀρχόντισσα καὶ τὰ παιδιὰ γονατίζουν στὸ κρεββάτι του—ἡ μάνα του κλαίει στὴν αὐλή... Καὶ καθὼς ὁ ἄρρωστος καίγεται—τὸν ἀκοῦν νὰ ἐξομολογῆται—ν’ ἀποχαιρετίζει τοὺς δικούς του καὶ νὰ λήη τὴν προσευχὴ του—στὴ μητρικὴ του γλῶσσα, στὴ γλῶσσα τῶν σκλάβων—ὁ Μπέρναρ Ζόρ. ‘Η καμπάνες τοῦ Φράϊδεκ χτυποῦν—καὶ καθὼς τὸν καταβιάζουν στὸν τάφο—φέλνουν τὴν ἀκολουθίαν στὴν καλὴ γλῶσσα τῶν ἀφεντάδων.—Τὸ προσκνήμα τέλειωσεν—ἔδω ἀναπαύει τὸ κουρασμένο του κεφάλι ὁ Μπέρναρ Ζόρ.

‘Αλλὰ ποίος ἔρχεται ἀπὸ τὸ βύθος ποῦ ἦταν κρυμμένος—ποιὸς γονατίζει καὶ κλαίει στὸν τάφο του—ὅταν ἔφυγαν ὅλοι ; — Σιγὰ, πολὺ σιγὰ—ἡ γρηὰ μάνα προσεύχεται στὴ γλῶσσα τῶν σκλάβων. ‘Όχι δὲν εἶνε αὐτὸ πείσμα—ἀλλὰ ἐκεῖνος ποῦ εἶνε ἀπ’ τὰ βουνὰ τοῦ Μπεζκύντ—δὲ μπορεῖ νὰ μιλήσῃ ἄλλοιῶς. Καὶ προσεύχεται σὲ τέτοια γλῶσσα πολὺ σιγὰ—μήπως καὶ ξυπνήσῃ—μήπως καὶ θυμώσῃ στὸν τάφο τὸ παιδί της ποῦ κοιμᾶται—ὁ Μπέρναρ Ζόρ.

ΑΝΕΚΔΟΤΙΚΗ ΖΩΗ

Φιλολογικώτατα τὰ Γράμματα πρὸς τὸν κ. Πάλλη τὰ ὑπογραμμένα ἀπ’ τοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ σύμπαντος, ποῦ ἄρχισε νὰ δημοσιεῖει ὁ Νουμάς. Θυμίζον τὶς *Lettres à l'Amazone* ποῦ τυπώνει στὸ Γαλάτῃ ‘Ερμη ὁ Remy de Gourmont.

Τὰ συνιστοῦμε σ’ ὅλους τοὺς φίλους μας· εἶναι καλλιτεχνικὸ ρούφημα ἀπὸ τὰ σπάνια...

Παίχθηκε ἐπὶ τέλους στὴ Γαλλικὴ Κωμωδία ἡ ‘Ιφιγένεια τοῦ Μωρεάς. ‘Η ἐπιτυχία τῆς μετριότατης, ὅπως γράφουν τὰ γαλλικὰ περιοδικά. Διάσημοι ἠθοποιοὶ ἔπαιξαν στὴν ‘Ιφιγένεια πολὺ ἀσχημα καὶ χωρὶς ἐνθουσιασμό. Τὰ σκηνικὰ φτωχικά, τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἐνδυμασίες. ‘Επειτα οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς θεατὰς δὲν ἐννοιωθᾶν καθόλου ἀπὸ ποίηση καὶ οὔτε ἐνδιαφέροντουσαν γιὰ τὸ ἔργο. Τὸ νοῦ τους τὸν ἀπασχολοῦσαν ἄλλα πράγματα λιγώτερο τετριμμένα...

Τὶ βγαίνει ἀπ’ αὐτό ; Τὸ συμπέρασμα μᾶς τῷχει δόσει ἀπὸ καιρὸ ὁ ἴδιος ὁ Μωρεάς.

Κάποιος τοῦ παραπονιούτανε γιὰ τὶς διαφημίσεις ποῦ ἀσχημίζουν τὰ ὄμορφα τοπεῖα. Καὶ ὁ Μωρεάς εἶπε :

Δὲ μὲ στενοχωροῦν διόλου οἱ ρεκλάμες αὐτές, γιὰτὶ ἡ ἀληθινὴ ὄμορφιά δὲν εἶναι στὸ ἔλεος τῆς ρεκλάμας τοῦ πρώτου ἐπιχειρηματία.

‘Όμοια τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀριστουργήματός του δὲν εἶνε στὸ ἔλεος ἀθλίων σκηνικῶν, ἠθοποιῶν χωρὶς ἐνθουσιασμό, καὶ μερικῶν κυρίων μὲ ψηλὸ καὶ δίχως γούστο.